

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**BİLİMSEL TEFSİRE KAYNAK OLARAK KABUL
EDİLEN BAŞLICA AYETLER VE TEFSİRİ**

EMRAH DAYIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PROF. DR. BURHAN BALTACI

**ARALIK - 2021
KASTAMONU**

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Emrah DAYIOĞLU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİLİMSEL TEFSİRE KAYNAK OLARAK KABUL EDİLEN BAŞLICA AYETLER VE TEFSİRİ

EMRAH DAYIOĞLU

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN:PROF. DR. BURHAN BALTACI

Kur'an'ı Kerim'in ayetleri anlamlı bir bütün oluşturmakta ve çoğu zaman ayetler birbirini tefsir ederek Kur'an'ın anlaşılması kolaylaşmaktadır. Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için ayetlerin içeriklerinin doğru anlaşılması hayatî bir önem arz etmektedir. Kur'an'a bütüncül bakış açısıyla yaklaşılması gerekmektedir. Bilimsel tefsiri Kur'an ayetlerine uygulayanlar delillerini öncelikle Kur'an'dan getirmektedir. Bilimsel tefsirin imkânına Kur'an'dan delil getirenlerin başvurdukları En'am 6/38, En'am 6/59, Nahl 16/89, Kehf 18/109, Yusuf 12/111 ve Lokman 31/27. ayetlerdir. Bu ayetlerin bilimsel tefsir metoduna kaynaklık etmesinin imkânını sorguladık. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bilimsel tefsir ile alakalı temel bilgiler verilmiş ve bilimsel tefsirin kavramsal çerçevesi çizilmiştir. İkinci bölümde bilimsel tefsirin Kur'an'a uygulanmasını mümkün görenlerin delil olarak öne sürdükleri ayetler incelenmiştir. İlgili ayetler klasik ve modern tefsirlerden yararlanılarak değerlendirilmiştir. Anlam yorum ekseninde tefsir ettiğimizde ayetlerin bilimsel tefsire kaynaklık etmesinde ciddi sorunlar barındırdığı tespit edilmiştir. Adı geçen ayetlerin bilimsel tefsire delil olması sorunu tartışılarak elde edilen veriler sonuç bölümünde zikredilerek çalışma tamamlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELE:Tefsir, bilimsel, ayet, Kur'an, delil

Aralık 2021, 113Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****VERSES WHICH ARE CLAIMED AS EVIDENCE TO AVAILABILITY OF
IMPLEMENTING SCIENTIFIC COMMENTARY TO QURAN AND THEIR
COMMENTARY****Emrah DAYIOĞLU****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES****SUPERVISOR:PROF. DR. BURHAN BALTACI**

The verses of the Qur'an form a meaningful unity, and most of the time, the verses comment each other, making it easier to understand the Qur'an. In order to understand the Qur'an correctly, it is vital to understand the contents of the verses correctly. It is necessary to approach the Qur'an from a holistic perspective. Those who apply scientific commentary to the verses of the Qur'an primarily bring their evidence from the Qur'an. Al-An'am 6/38, Al-An'am 6/59, and An-Nahl 16/89, Al-Kahf 18/109, Yusuf 12/111 and Luqmaan 31/27 are verses, which are applied by those who provide evidence from the Qur'an for the possibility of scientific commentary. We questioned the possibility of these verses being a source for the scientific commentary method. Our work consists of two parts. In the first chapter, basic information about scientific commentary is given and the conceptual framework of scientific commentary is drawn. In the second part, the verses put forward by those who consider it possible to apply scientific commentary to the Qur'an are examined. The relevant verses were evaluated by using classical and modern commentary. When we comment it on the axis of commentary, it has been determined that the verses have serious problems in being a source for scientific commentary. The study was completed by discussing the problem of the aforementioned verses being evidence for scientific commentary, and mentioning the data obtained in the conclusion section.

KEYWORDS:Tafsir, scientific, verse, Quran, evidence

December 2021,113Page

TEŞEKKÜR

Kur'an'ı Kerim, günümüzde en çok okunan kitap özelliğini korumaktadır. En az anlaşılan, üzerinde tefekkür edilmeyen ve ayetleri üzerinde düşünülmeyen kitap yine Kur'an'ı Kerim'dir. Hz. Peygamber zamanında Müslümanların Kur'an'ı anlayarak teorik ve pratik okuma anlayışı günümüzde yerini teorik okuma anlayışına bırakmıştır. Kur'an'ı okurken lafız-mana ve teorik-pratik dengesi gözetilmelidir. Kur'an'ı Kerim gönderildiği toplumda değişim ve dönüşüm gerçekleştirmiştir. Kur'an'ı Kerim'i anlayarak okumak ne kadar önemliyse ayetleri sahih ve sağlıklı bir şekilde anlamak da o kadar önemlidir. Kur'an'ı Kerim'in yanlış anlaşılması İslam dininin yanlış anlaşılmasına sebebiyet verecektir. Çalışmamızda bilimsel tefsirin Kur'an ayetlerine uygulanabilirliğine delil olarak öne sürülen ayetleri inceledik. İnsanlar siyasi, bilimsel, itikâdi ve işâri görüşlerine meşruiyet alanı oluşturmak için, kendi ideolojilerini Kur'an'a onaylatmak için Kur'an ayetlerinden delil getirmişlerdir. Kur'an ayetlerine anlam verirken öznellikten uzak durarak nesnel argümanlarla ayetler yorumlanmalıdır. Bilimsel tefsiri Kur'an ayetlerine uygulayanlar delillerini öncelikle Kur'an'dan getirmektedir. Bu ayetler, Enam 6/38, Enam 6/59, Nahl 16/89, Kehf 18/109, Yusuf 12/111 ve Lokman 31/27. ayetlerdir. Bu ayetlere dayanarak Kur'an ayetlerine bilimsel tefsir metodunun uygulanabilirliğini sorguladık. Ayetlerin tefsir edilme sürecini göz önünde bulundurduğumuzda Hz. Peygamber ve sahabe dönemine yakın olan müfessirlerin görüşlerinin ayetleri doğru anlamada katkı vereceğini göz önünde bulundurduk. Her ayeti kendi bağlamında değerlendirerek bilimsel tefsirle ilgisinin kurulup kurulamayacağını incelemeye çalıştık. Bu çalışma esnasında ilmi ve manevi desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Burhan BALTACI'ya, ilgi ve anlayışlarıyla daima yanımda olan değerli eşim Asuman DAYIOĞLU'na ve bana yardımcı olan dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

EMRAH DAYIOĞLU

Kastamonu, 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
1.2 Araştırmanın Yöntemi	2
2. KUR'AN'IN BİLİMSEL YORUMU	3
2.1 Bilimsel Tefsir	3
2.1.1 Bilimsel Tefsirin Tanımı.....	3
2.1.2 Bilimsel Tefsirin Tarihi Süreci	4
2.2 Bilimsel Tefsirin Delilleri	10
2.2.1 Bilimsel Tefsirin Nakli Delilleri	10
2.2.2 Bilimsel Tefsirin Akli Delilleri.....	15
2.3 Bilimsel Tefsiri Savunanlar	16
2.4 Bilimsel Tefsiri Eleştirenler	17
2.5 Kur'an'ın Muhtevası-Bilim İlişkisi	20
2.6 Bilimsel Tefsir Örnekleri.....	23
2.7 Bilimsel Tefsirin Şartları	25
2.8 Bilimsel Tefsir Üzerine Genel Bir Değerlendirme.....	27
3. BİLİMSEL TEFSİRİN KUR'AN AYETLERİNE	
UYGULANABİLİRLİĞİNE DELİL OLARAK ÖNE SÜRÜLEN AYETLER	
VE TEFSİRİ	29
3.1 En'âm Suresi 6/38. Ayet	30
3.1.1 En'âm Suresi 6/38. Ayetin Genel Özellikleri	31
3.1.2 En'âm Suresi 6/38. Ayetin Bağlamı (Siyak-Sibak).....	32
3.1.3 En'âm Suresi 6/38. Ayette Yer Alan Kelimeler	35
3.1.3.1 Dâbbe (دابّة)kelimesi	36
3.1.3.2 Arz (ارض) kelimesi	36
3.1.3.3 Ümmet (امة) kelimesi	37
3.1.3.4 Tefrit (تفريت) kelimesi	38
3.1.3.5 Kitap (الكتاب)kelimesi	39
3.1.4 En'am Suresi 6/38. Ayetin Tefsiri	40
3.1.5 En'âm Suresi 6/38. Ayetin Bilimsel Tefsir İle İlişkisi.....	51
3.2 En'âm Suresi 6/59. Ayet	53
3.2.1 En'âm Suresi 6/59. Ayetin Genel Özellikleri	53
3.2.2 En'âm 6/59. Ayetin Bağlamı (Siyak-Sibak).....	55
3.2.3 En'âm Suresi 6/59. Ayette Yer Alan Kelimeler	56
3.2.3.1 Gayb (غيب)kelimesi	56
3.2.3.2 Mefatih (مفاتيح)kelimesi	57
3.2.3.3 Mefatih'ul Gayb (مفاتيح الغيب)kelimesi	57

3.2.3.4	Ratb veYabis (رطب و يا بس)kelimesi.....	58
3.2.3.5	Kitab-ı Mübin (كتاب مبین)kelimesi	58
3.2.4	En'âm Suresi 6/59. Ayetin Tefsiri	59
3.2.5	En'âm Suresi 6/59. Ayetin Bilimsel Tefsir İle İlişkisi.....	65
3.3	Nahl Suresi16/89. ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetler	67
3.3.1	Nahl Suresi 16/89. Ve Yusuf Suresi12/111. Ayetlerin Genel	69
3.3.2	Nahl Suresi 16/89 ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetlerin Bağlamı ..	70
3.3.3	Nahl Suresi 16/89 ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetlerde Yer Alan Kelimeler	71
3.3.3.1	Ba's (بعث) kelimesi	71
3.3.3.2	Şehadet (شهادة) kelimesi	72
3.3.3.3	Beyan (بيان) kelimesi	73
3.3.3.4	Hidâyet (هداية) kelimesi	73
3.3.3.5	Rahmet (رحمة) kelimesi	74
3.3.3.6	Kıssa (قصة) kelimesi.....	75
3.3.3.7	İbret (عبرة) kelimesi	76
3.3.3.8	Lübb (لب) kelimesi.....	76
3.3.3.9	Sıdk (صدق) kelimesi.....	77
3.3.4	Nahl Suresi 16/89 ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetlerin Tefsiri	77
3.3.5	Yusuf Suresi 12/111 ve Nahl Suresi 16/89. Ayetlerin Bilimsel Tefsir İle İlişkisi	87
3.4	Kehf Suresi18/109. ve Lokman Suresi 31/27. Ayetler.....	88
3.4.1	Kehf Suresi 18/109. Ve Lokman Suresi 31/27. AyetlerinGenel Özellikleri	90
3.4.2	Kehf Suresi 18/109 ve Lokman Suresi 31/27. Ayetlerin Bağlamı	91
3.4.3	Kehf Suresi 18/109 ve Lokman Suresi 31/27. Ayetlerde Yer Alan Kelimeler	92
3.4.3.1	Bahr (بحر) kelimesi	92
3.4.3.2	Kelime (كلمة) kelimesi	92
3.4.3.3	Rab (رب) kelimesi.....	93
3.4.3.4	Şecer (شجر) kelimesi.....	93
3.4.4	Kehf Suresi 18/109 ve Lokman Suresi 31/27. Ayetlerin Tefsiri .	93
3.4.5	Kehf Suresi 18/109 ve Lokman Suresi 31/27. Ayetlerin Bilimsel Tefsir İle İlişkisi	99
4.	SONUÇ	102
	KAYNAKLAR	106

KISALTMALAR DİZİNİ

- b. :İbn
- bkz. : Bakınız
- c. : Cilt
- Çev. : Çeviren
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- Ed. : Editör
- İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
- Haz. :Hazırlayan
- h. : Hicri
- Hz. : Hazreti
- MÜ. : Marmara Üniversitesi
- m. : Miladi
- Sad. : Sadeleştiren
- Sy. : Sayı
- s. : Sayfa
- SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Tahk. : Tahkik
- TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
- TTK : Türk Tarih Kurumu
- v. : Vefat
- vb. : Ve benzeri
- vdğr. : Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Kur'an, her asra hitap eden ve her şartta insanlığa yol gösteren evrensel bir kitaptır. Kur'an, nüzulünden itibaren anlaşılmaya çalışılmış ve yorumlanmıştır. Kur'an, gerek tefsir eden kişilerin anlayış farklılıkları, gerekse de içerisinde yaşanan zamanın ilmi birikimi açısından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kur'an'a farklı yönelişler bilimsel, sosyolojik, tasavvufi ve fıkhi yorum olarak kendini göstermiştir.

Bilimsel tefsir, Kur'an ayetlerini bilimsel veriler ışığında yorumlamaktır. Kur'an'ın muhtevası incelendiğinde fizik, biyoloji, tıp, astronomi, embriyoloji ve jeoloji bilim dallarına ait genel bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler, fizik, biyoloji ve tıp gibi bilim dallarına ait kitaplarda yer alan bilgiler çeşidinden değildir. Kur'an'da yer alan bilgilerin mahiyeti ile bu bilim dallarına ait bilgilerin mahiyeti farklıdır. Kur'an'da yer alan bilgiler, bilim dallarına ait bütün bilgileri değil, bazı konulara ait bilgileri kapsamaktadır. Kur'an, ayrıntılardan uzak, genel bilgiler ihtiva etmektedir. Miras ayetleri veya borçların yazılması gibi bazı muamelat konuları da detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Kur'an ayetlerini anlama ve yorumlama faaliyetleri öznel bir çabadır. Müfessirin bakış açısı ve bilgi birikimiyle ilgilidir. Kur'an'a farklı yönelişler, ayetlere yorum zenginliği getirmiştir. Ayetlere getirilen yorumların ayetle bir tutulması yorumlara bağlayıcılık kazandırmıştır. Beşeri yorumlar, yanlışlanabilir bir mahiyet arz eder. Ayetleri yorumlarken nüzul döneminde anlaşılan anlamı tespit etmemiz çok önemlidir. Bu yapıldığı zaman ayetlerin derinliğinde yatan gaye ve maksatları günümüze taşıma imkânı kolaylaşacaktır.

1.1 Araştırmanın Konusu ve Amacı

Tefsir faaliyeti dinamik bir süreçtir. Hz. Peygamber ile başlayan anlama ve yorumlama faaliyetleri günümüze kadar devam etmiştir. Bu süreç tefsir faaliyetinin dinamik bir süreç olduğunu bizlere göstermektedir. Günümüze kadar birçok tefsir çeşidi ortaya çıkmıştır. İşâri, fıkhi, ilmi ve sosyolojik tefsirler bunlardan bazılarıdır. Bu tefsir çeşitlerinden biri bilimsel tefsirdir. Bu tefsir faaliyetlerinin özelde ilmi tefsir

faaliyetinin Kur'an ayetlerine uygulandığı tarihi bir vakadır. Bu çalışmamızda Kur'an'da yer alan bilimsel tefsir örneklerini değil, bilimsel tefsirin Kur'an ayetlerine uygulanabilirliğine delil olarak öne sürülen En'am 6/38, En'am 6/59, Nahl 16/89, Yusuf 12/111, Kehf 18/109, Lokman 31/27. ayetlerin bilimsel tefsire delil olma yönünden inceleyeceğiz. Bu çalışmada amacımız bu ayetlerin tefsir faaliyetleri sürecinde nasıl anlaşıldığını ortaya koyarak bilimsel tefsir ile irtibatının olup olmadığını tespit etmektir.

1.2 Araştırmanın Yöntemi

Kur'an ayetleri fıkhi, edebi, tasavvufi, sosyolojik, felsefi ve astronomik bilgiler içermektedir. Bu durum sosyolojik, fıkhi, bilimsel tefsirlere zemin hazırlamıştır. Fikirler, dini ve siyasi oluşumlar haklılıklarını ispat etmek için ayetlerden dayanak getirmiştir. Bu delil getirme, ayetlere istediğini söyletmeye kadar gitmiştir. Nesnel ölçütler olmaksızın mezhebi kaygılarla ayetler yorumlanmıştır. Bu durum ayetler üzerinde fikir ayrılıklarını derinleştirmiştir. Kur'an, kendi ideolojilerimizi kanıtlamak için indirilmiş bir kitap değildir. Fikir ayrılıklarını azaltmak için Kur'an'ı anlama ve yorumlama sürecinde birtakım ölçütler olmalıdır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bilimsel tefsir ile alakalı bilgilere yer verilmiştir. Bilimsel tefsirin tanımı, bilimsel tefsiri savunanlar, eleştirenler, bilimsel tefsirin delilleri ve bilimsel tefsirin tarihi seyri hakkında tefsirlerden, makalelerden ve tezlerden yararlanarak bilgi verilmiştir. İkinci bölümde bilimsel tefsirin Kur'an ayetlerine uygulanabilirliğine delil olarak öne sürülen ayetler bilimsel tefsire delil olma yönünden incelenmiştir. Bilimsel tefsire delil olma yönünden incelemeyi önce ayetin tefsirini yapmayı uygun gördük. Ayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında siyak-sıbak ilişkisi önemlidir. Ayetlerin indiği nüzul döneminin sosyolojisini, siyasi, ekonomik ve idari arka planını bilmenin doğru anlam tespitinde önemli olduğunu gördük. Ayetlerin tefsirinden önce sureyle alakalı bilgilere ve ayetlerde yer alan kavramların analizine önem verdik. Bu çalışmamızda klasik ve modern tefsirlerden yararlanılmıştır. Tefsiri yapılan ayeti, bilimsel tefsire delil olmasını müfessirlerin görüşleri doğrultusunda inceleyerek bir sonuca varmaya çalıştık.

2. KUR'AN'IN BİLİMSEL YORUMU

Kur'an'ı tefsir etme ihtiyacı Kur'an'ın nüzulü ile başlamıştır. Hz. Peygamber, Kur'an'ın ilk müfessiridir. Kur'an'ı anlama ve yorumlama girişimleri sahabe neslinden günümüze kadar sürmüştür. Tefsir faaliyeti dinamik bir süreçtir. Kur'an'ın en doğru şekilde anlaşılıp hayata uygulanması sahabe zamanında olmuştur. Sahabe, vahyin nüzulüne tanıklık etmiştir. Sahabeler, vahyin indiği sosyolojik şartlara vakıf idiler. Kur'an, insanlar tarafından farklı yorumlamalara konu olmuştur. Bu yorumlama girişimlerinden biri bilimsel yorumdur. Müfessirler, çağının ilmi birikimiyle ayetler arasında irtibat kurarak Kur'an'ın îcâzını ortaya koymaya çalışmışlardır.

2.1 Bilimsel Tefsir

2.1.1 Bilimsel Tefsirin Tanımı

Tefsir faaliyeti, Allah'ın ayetlerde insanlığa ne demek istediğini, hangi mesajlar verdiğini tespit etmektir. Nazil olmaya başladığı günden itibaren insanlar ayetleri anlamaya çalışmışlardır. Bu anlama ve yorumlama girişimleri rivayet ve dirayet tefsirleri olarak kendini göstermiştir. Kur'an'ın tefsiri farklı yapılar bürünerek çeşitlenmiştir. Bu eğilimler, geleneksel, bilimsel, sosyolojik ve tasavvufi olarak Kur'an ayetlerinde kendini hissettirmektedir.¹ Bilimsel tefsir kavramının tanımını yapan Arapça ve Türkçe eserlerde şu tasnifler bulunmaktadır.

1-Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö. 748/1348), “*Bilimsel istılahları Kur'an ibarelerine hakem kılan ve o ibarelerden farklı ilmi ve felsefî görüşler çıkarmayı amaçlayan bir tefsir*” olarak tanımlamıştır. Bu tanım çerçevesinde bilimsel tefsir taraftarları, Kur'an'ın tüm ilimleri kapsadığını, dini, ameli, itikâdî bütün ilimleri içerdiğini ve bunun yanında dünya ilimlerini de kapsadığını ifade etmektedirler.²

¹ Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 109.

² Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1976, II, 349.

2- Veysel Güllüce'ye göre ise bilimsel tefsir, “*Kur'an ayetlerini bilimsel veriler ışığında açıklayarak, Kur'an'daki bilimsel gerçekleri ortaya çıkararak Kur'an'ın i'caz yönlerini göstermektir.*”³

3- Celal Kırca'ya göre bilimsel tefsir, “*Bilimsel verilerle Kur'an ayetlerinin delaletleri arasındaki uyumu ele alan ve açıklamaya çalışan tefsir*”⁴ şeklinde tarif edilmektedir. Kur'an'ı Kerim'in birçok ayeti insanları ilme, öğrenmeye, araştırmaya ve kâinatı tefekküre sevk etmektedir.⁵ Kur'an'ın muhtevasında bu ayetlerin yer alması müfessirleri bilimsel gelişmelerle Kur'an'ı irtibatlandırmaya sevk etmiştir. Kur'an'ı yorumlama faaliyetleri Allah'ın muradını tespit etme gayesiyle yapıldığı müddetçe değerlidir. Anlam tespitinde ölçütlerimiz olduğu müddetçe işârî, ilmî, içtimâî yorumları değerlendirmemiz mümkün olur.

Yapılan bu tanımlardan hareketle bilimsel tefsir, bilimin verileriyle kevnî ayetlerin delaletleri arasındaki irtibatın ve uyumun ortaya çıkarılmasıdır. Bu çaba değerlidir, fıkhi bir faaliyettir. Burada bilimin verilerinin hangi ayetlerde kullanılacağı ve hangi bilimsel verilerden yararlanılacağı önemlidir. Kur'an'ın bilim kitabı değil, hidayet kitabı olduğu gerçeğinden hareketle ayetlerin vermek istediği hidayet mesajının gölgelenmemesi önemlidir.

2.1.2 Bilimsel Tefsirin Tarihi Süreci

Kur'an, nazil olmaya başladığından itibaren anlaşılmaya ve tefsir edilmeye başlanmıştır. Bu tefsir süreci günümüze kadar devam etmiştir. Kur'an mesajının hayata aktarılması ve hayatla irtibatının kurulması tefsir ile mümkündür. Yeryüzünde insanlık olduğu müddetçe tefsir süreci de kesintisiz devam edecektir.

Kur'an'ı Kerim'in muhtevasını incelediğimizde ağırlıklı olarak ahlaki bir kitap olduğunu söyleyebiliriz. İçerisinde birçok konu yer almasına rağmen Kur'an'ın gönderiliş gerekçesi takva sahibi ve sorumluluk bilincine sahip bireylerden oluşan

³ Veysel Güllüce, “*Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi*”, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2010, s. 379.

⁴ Celal Kırca, “*Bir Anlama Sorunu Olarak Kur'an Yorumlarında Rasyonalizasyon*”, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2010, s.193.

⁵Bakara 2/164; Ra'd 13/3; Fâtır 35/28; Zümer 39/9.

erdemli bir toplum oluşturmaktır. Kıssalar, ibadetler ve toplumsal hayata dair birtakım fıkhi hükümler insanı kâmil iman sahibi yapmaya matuftur. Astronomi, fizik veya tıp ile ilgili ayetlerin var olması insanı kâmil iman sahibi yapmaya ve Allah'ın varlığına yani tevhid ilkesine matuftur. Çünkü bu ayetler insanın düşünüp öğüt almasını ve kâinattaki her zerrenin yaratanının Allah olduğunu ifade etmek için araç mesabesindedir.

Tefsir faaliyeti Kur'an'ın nüzülü ile başlamıştır. Her dönemin kendi bilgi ve kültür düzeyi oranında tefsirler yapılmıştır. Kültür, teknolojik ve ilmi alanlardaki sıçramalar Kur'an ayetlerinin yorumunda kendini hissettirmiştir. Ahkâm ayetlerine yönelik tefsirler, ayetleri dil analizi açısından inceleyen tefsirler ortaya çıkmıştır. Birçok tefsir çeşidi ortaya çıkmıştır.⁶

Kur'an'ın içerdiği ibadet, muamelât ve ahlâki konular yanında tıp, biyoloji, psikoloji ve astronomi gibi farklı bilim dallarına ait ifadeler de yer almaktadır. Kâinata ve içindeki varlıklara bakmayı emreden ve araştırmaya teşvik eden yedi yüz elliden fazla ayet vardır. Bu bilgiler insanları Kur'an hakkında konuşmaya sevk etmiştir.⁷

Bilimsel tefsirin ilk girişimlerin sahabe nesline dayandığı söylenmektedir. Sahabeden nakledilen sözler bizlere bilgi vermektedir. Kur'an'da her şeyin bulunduğunu ve ayetlerin birçok anlam vecihlerinin olduğuna dair açıklamalar mevcuttur. Abdullah İbn Mes'ud (ö. 32/652-653), İbn Abbas (ö. 68/687-688) ve Hz. Ali'den (ö. 40/661) nakledilen sözler vardır. Bu tür bilgiler bilimsel tefsir örneklerinin sahabe nesline dayandığını göstermektedir.⁸

Sahabeden İbn Mes'ud, "*İlim isteyen kimsenin Kur'an'ı derinlemesine incelemesini, Kur'an'da öncekilerin ve sonrakilerin ilmi olduğunu söylemesini*"⁹ örnek olarak verebiliriz. Bilimsel tefsiri teorik olarak sistemleştiren kişi olarak Gazzâlî (ö. 505/1111) kabul edilmektedir.¹⁰ Kur'an ve bilimler arasında bağ kuran Gazzâlî, ilmi tefsiri sistemli hale getiren kişi olarak görülmektedir. Bu yaklaşımı özellikle *İhyâu*

⁶ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 113.

⁷ Celal Kırca, *Kur'an ve Bilim*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s. 40.

⁸ Veysel Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usul*, Aktif Yayınevi, Erzurum 2007, s.12.

⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l- kebîr*, IX, 136.

¹⁰ Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, s. 31.

Ulûmi'd-Din ve bu eserden sonra telif edilen *Cevâhiru'l-Kur'an* adlı eserine dayandırılmaktadır.¹¹

Bu metodu tefsirinde uygulayanların başında Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) gelmektedir.¹² Bilimsel gelişmelerden faydalanarak tefsir yazan Râzî, tefsirinde ayetleri çok teferruatlı derinlemesine incelemiş ve dönemin bilimsel birikiminden hareketle ayetleri yorumlamıştır. Bilimsel tefsir anlayışını tefsirine yansıtan ilk müfessir olmuştur.¹³ Razi, “*yeryüzünü düzenleyip yaşamanıza elverişli hale getirdi*”¹⁴ ayetini tefsirinde incelerken döneminin bilimsel birikiminden yararlanarak dünyanın küre şeklinde yuvarlak olduğunu ifade etmiştir.¹⁵

İslam tarihinde Kur'an'ı bilim hakkında konuşturma serüveni başta İmam el-Gazzâlî (ö. 505/1111), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ve Ebü'l-Fadl el-Mürsî (ö.655/1257) ve Celaleddin es-Suyûtî (ö. 911/1505) gibi isimlere dayanmaktadır. Bilimsel tefsir anlayışının ekolleşmesi modern döneme özgü bir olgudur.¹⁶

El-Mürsî, ayetlerin delaletinden hareketle ziraat, gemicilik, örme, dokuma ve tıp gibi mesleklerin temelini Kur'an'da bulur. Örneğin, “*ağaç yapraklarıyla üzerlerini örtmeye başladılar*”¹⁷ ayetini terzilik, “*Ona demiri işlemeyi öğrettik*”¹⁸ ifadesiyle demircilik, “*Bizim nezaretimizde gemiyi yap*”¹⁹ ayetiyle marangozluk, “*Kendine bir ev yapan örümceğin hali gibi*”²⁰ ifadesini de dokumacılık mesleğine örnek olarak göstermiştir. Ayrıca bunların dışında geometri, tıp, astronomi, doğramacılık, dalgıçlık, kuyumculuk, camcılık, çömlekçilik, denizcilik, kitabet, aşçılık, kasaplık ve okçuluk gibi ilimleri de ayetlere dayandırarak referans bulma gayreti göstermiştir. İlmî gelişmelerin giderek artması dolayısıyla Kur'an'a bilimsel yönelişe karşı olanlar

¹¹ Ömer Faruk Yavuz, “*Gazzâlî ve İlmi Tefsir*”, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 31, sy. 31, Samsun 2011, s. 41.

¹² Abdussamed Söyler, “*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri İsimli Eserde Bilimsel Tefsir Anlayışı*”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 6.

¹³ Ahmet Akbaş, “*Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri*”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 7, sy. 15, Mart 2016, s. 80.

¹⁴ Nâziât 79/30.

¹⁵ Fahrüddin er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r- Râzî-Mefâtîhu-l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1401/1981, XXXI, 48.

¹⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'an, Tefsir ve Usul Üzerine Problemler, Tespitler, Teklifler*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 32-33.

¹⁷ Â'râf 7/22.

¹⁸ Sebe 34/10.

¹⁹ Hud 11/37.

²⁰ Ankebut 29/41.

bile bu akımdan kendilerini kurtaramamışlardır. Karşı olduklarını açıkça ifade etmelerine rağmen Reşid Rıza (1865-1935), Seyyid Kutub (1906-1966) ve Mustafa el-Merağî (1881-1945) gibi müfessirler, tefsirlerinde bilimsel yorumlamalar yapma ihtiyacı hissetmişlerdir.²¹

Müfessirlerin kendi döneminin kültüründen, teknolojik gelişmelerinden ve çağının ilmi gelişmelerinden bağımsız olması düşünülemez. Buradan hareketle her dönem Kur'an yorumlamalarında dönemin ilmi müktesebatından izler bulabiliriz. Birçok tefsir çeşidinin olması bunu göstermektedir. Her dönemde kısmi olarak müfessirlerin yorumlarında bilimsel tefsirin izlerine rastlamamız mümkündür. Yoğun olarak bilimsel gelişmelerle ayetlerin irtibatlandırılması modern dönemde kendini ciddi biçimde hissettirmiştir.

Bilimsel tefsir hareketine en ciddi eleştiri Endülüslü büyük ilim adamı İbrahim eş-Şâtıbî (ö. 790/1388) tarafından gelmiştir.²² Şâtıbî, ilmi tefsir anlayışına veya sonradan ortaya çıkan bilimsel verilerle Kur'an'a yaklaşılmaya karşı olan görüşlerini ümmiliğe yani Kur'an'ın ilk muhataplarının bilgi düzeyleri dışına çıkmamasına bağlamaktadır. Kur'an'ın anlam alanını indiği dönemin bilgi, kültür ve anlayış seviyesiyle sınırlandırmaktadır. Kur'an ayetlerine nüzul döneminde sahabenin bilemeyeceği anlamı yüklemenin doğru olmadığını düşünmektedir.²³

19 ve 20. asırda bilimsel ilmi ve teknolojik gelişmelerle birlikte bilimsel tefsir canlanmış ve kapsamlı eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu konuda eser yazarların başında Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî (ö. 1306/1888)'nin *Keşfu'l-Esrâri'n-Nûrâniyye* adlı eseridir. Seyyid Abdurrahman el-Kevâkibî (ö.1320/1902)'nin gazetede yayınlanan makalelerinden oluşan *Tebâiu-İstibdât ve Mesâriul-İsti'bâd* adlı eseri bu dönemde kaleme alınmıştır. Gazi Ahmed Muhtar Paşa (1832-1919) bu alanla ilgili *Serâiru'l Kur'an* adlı eseri yazmıştır. Tantâvî Cevherî (1870-1940) de el-

²¹ Merve Erol, “*Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2014, s. 11-14.

²² Akbaş, “*Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri*”, s.81.

²³ Burhan Baltacı, “*Şâtibi'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 43-46.

Cevahir fî Tefsiri'l-Kur'an adlı eseri ve diğer eserler çağımızın bilimsel tefsir örnekleridir.²⁴

Çağdaş dönemde ise bu konu bazı müfessirlerin tefsir kitapları içerisinde yer almaktadır. Bazı ayetler bilimsel veriler ışığında anlaşılmaya ve bilimle ayetlerin uygunluğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın (1878-1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Süleyman Ateş'in, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Celal Yıldırım'ın, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Bayraktar Bayraklı'nın, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* bu eserler arasındadır. Celal Kırca'nın, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, *Kur'an ve Modern İlimler* ile *Kur'an ve Bilim* adlı eserlerinde konuya temas edilmektedir.²⁵

Süleyman Ateş, bilimsel tefsiri Kur'an'a uygulayanlar arasında mutedil bir yaklaşım sergilemektedir. Kur'an'ın bilim kitabı olmadığına altını çizer ve Kur'an'ın, emirlerine ve göstermiş olduğu yola uyanları selamete erdirecek olan bir ahlak kitabı olduğu kanısındadır. Bu ifadelerinin arkasından “*Kur'an, sadece bir ahlak kitabıdır, onda hiçbir ilmî hakikat yoktur.*” şeklindeki yaklaşımı da doğru bulmadığını ve bu yaklaşımın batıl olduğunu da eklemektedir. Ateş'in bu çeşit genellemelerle ilgili diğer eleştirileri de “*Kur'an-ı Kerim'de her şey mevcuttur. Bütün icatlar ondan alınmıştır.*” şeklindeki yaklaşımlar hakkındadır. Bunun tam tersi bir iddia olan “*Onda hiçbir şeyin olmadığı*” yaklaşımında diğer yaklaşımdan daha sakıncalı ve kendi ifadesi ile “sakat” olarak nitelendirmiştir.²⁶

İctimâî tefsir türlerinden sayılan Mevdûdî (1903-1979)'nin, *Tefhimü'l-Kur'an* ve Seyyid Kutub (1906-1966)'un, *Fi Zilâli'l-Kur'an* adlı tefsirlerinde de yer yer bilimsel açıklamalarla karşılaşmamız mümkündür.²⁷ Said Nursî (1877-1960), bilimsel tefsiri Kur'an'a uygulayanlar arasında Kur'an'da her türlü bilime ait gelişmelerin yer aldığını ifade eden yaklaşıma sahiptir. *İşârâtü'l- İ'câz* adlı eserinde bilimsel açıklamalar yer almaktadır. Bu eserde bilimsel açıklamalar yoğun olup mana ona göre şekillenmiştir. Onun tefsir yönteminde temel amaç Kur'an mesajlarını

²⁴ Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, s. 35-36.

²⁵ Mehmet Kaya, “*Bilimsel Tefsir ve Değişim*”, Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, c. 3, sy. 5, Haziran 2016, s. 201.

²⁶ Erol, “*Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*” s. 118.

²⁷ Arslan Karaoğlu, “*Kur'an'ı Anlamada Bilimsel Yönelişe Toplu Bir Bakış*”, Route Educational and Social Science Journal, c. 4, sy. 6, Ekim 2017, s. 379.

topluma ulaştırmaktır.²⁸ Said Nursi (1877-1960) bir tefsir denemesi olan *İşâratü'l-İ'câz* adlı eserinde En'am 6/59. ayetin hükmüne göre Kur'an'ın zâhiren ve bâtinen, nassen ve delâleten, remzen ve işâreten geçmiş gelecek her şeyi içerdiğini ifade etmiştir.²⁹

Bilimsel tefsirin tarihi seyrini incelerken şu hususu bilmemiz gerekir. Bilim ile dinin iç içe geçmesi, birbirine tamamlayan alanlar olarak görülmesi veya ayrı alanlar olarak görülmesi, tartışılıp ayetlerle irtibatının kurulması modern döneme özgüdür. Bilimsel tefsir, müfessirin ve dönemin bilgi birikimi ile alakalı olduğundan dirayet tefsirleri içerisinde yer alır.

Kur'an ayetlerini modern bilimin verileriyle tefsir ederek dev bir tefsir ansiklopedisi bu dönemde yazılmıştır. Her ne kadar tohumları Gazali'nin *Cevâhiru'l-Kur'an* isimli eserine kadar irca edilse de Mısırlı Tantavi Cevheri (1870-1940)'nin 26 ciltlik *el-Cevahir fî Tefsiri'l-Kur'an* isimli eser, bilimsel yönelişin en özgün ve en temel kaynağı olma özelliğine sahiptir.³⁰ Bu tefsirde okuyucuların dikkatini çekecek hayvanlar, güneş, ay, yıldız ve bitkilerle alakalı resimler, şekil ve tablolar mevcuttur. Cevheri, Kur'an ayetlerini bilimsel veriler ışığında anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Kur'an ile bilim arasında zıtlık bulunmadığını aksine Kur'an ile bilimin bütün halinde değerlendirilmesi gerektiğini Kur'an'ın bilimsel gelişmeleri desteklediğini ifade etmektedir. Yüz elli ayeti geçmeyen fıkhi ayetlere karşılık yedi yüz elli ayetin ilmi ve fenni konularla ilgili olması tefsirini yazmaya iten sebeplerdendir.³¹

Kur'an'da yer alan fıkhi ayetlerin sayısının yüz elli ayeti geçmemesi tartışmalı bir konudur. Fıkhi ayetlerin sayısı hakkında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Gazzâlî ile Fahreddin er-Râzî, Kur'an'daki ahkâm âyetlerinin sayısını, 500 olarak

²⁸ İshak Özgel, “Çağdaş Tefsir Yönelişleri Açısından Bediüzzaman Said Nursi'nin Tefsir Yöntemi (Şuhûdî Tefsir)”, Ekev Akademi Dergisi, c. 19, sy. 61, Kış 2015, s. 304.

²⁹ Said Nursî, *İşâratü'l-İ'câz*, çev. Abdulmecid Nursi, Sözleryayınvevi, İstanbul 1993, s. 179.

³⁰ Orhan Atalay, 20. *Yüzyıl Tefsir Akımı İçtimâî Tefsir*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 282.

³¹ Osman Aslan, “Tantavi Cevheri Örneğinde Bilimsel Tefsir”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, s. 50-52; Tantâvî el-Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, Mısır 1350, I, 2-3.

tespitetmişlerdir. Bu sayıyı, 800'ün üzerine çıkaranlar olduğu gibi 200'e kadar indirenler de vardır.³²

2.2 Bilimsel Tefsirin Delilleri

Tarihten bu yana insanlar kendi düşüncelerini, ideolojilerini temellendirmek için kutsal kitaplardan referans bulma yoluna gitmişlerdir. İslam tarihinde insanlar gerek sözlerine gerek fiillerine meşruiyet kazandırmak için ayet ve hadislerden delil öne sürmüşlerdir. Bilimsel tefsiri savunanlar da kendi fikirlerinin geçerliliğini ortaya koymak için nakli ve akli deliller ileri sürmüşlerdir.

2.2.1 Bilimsel Tefsirin Nakli Delilleri

Kur'an'da her şeyin bulunduğu ve Kur'an'ın ilmi keşifleri ve bilimsel gelişmeleri bünyesinde barındırdığı fikri bilimsel tefsir taraftarları tarafından ileri sürülmüştür. Aşağıda meallerini vereceğimiz ayetler, bilimsel tefsiri savunan kesim tarafından delil olarak öne sürülmüştür.³³

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أَمَّمْ آمَنَّاكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ يُحْشَرُونَ رَبِّهِمْ.

*“Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet hepsi toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir.”*³⁴

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظِلْمَاتٍ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَأْبَسُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

“Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin

³² Yakup Yüksel, “Fıkhi Tefsir Geleneğinde Ahkâm-ı Kur’aniyye’nin Yeri”, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 4, sy. 8, 2015, s. 163.

³³ Gezer, Kur’an’ın Bilimsel Yorumu, s. 41.

³⁴ En’am 6/38.

karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”³⁵

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ

“O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şahit göndereceğiz. Seni de hepsinin üzerine şahit olarak getireceğiz. Ayrıca bu Kitab’ı da sana her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”³⁶

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Elbette o peygamberlerin kıssalarında akıllı kimselerin çıkaracağı dersler vardır. Bu Kur’an uydurulabilecek bir söz değildir. O kendinden önce gelen kitapları doğrular, her şeyi açıklar, iman eden kimselere de doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmettir.”³⁷

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا

“De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.”³⁸

وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından buna yedi deniz daha eklenseydi, Allah’ın sözleri yine de yazmakla tükenmezdi. Muhakkak ki Allah karşı konulmaz bir kuvvete sahiptir, her işi de yerli yerince yapar.”³⁹

³⁵ En’am 6/59.

³⁶ Nahl 16/89.

³⁷ Yusuf 12/111.

³⁸ Kehf 18/109.

³⁹ Lokman 31/27.

Yukarıda ifade ettiğimiz ayetler bilimsel tefsire kaynaklık ettiği düşünülen ayetlerdir. Bu ayetlerin dışında Allah'ın insanın kendisine, göğe, deveye ve yeryüzüne bakmasını emreden, düşünüp öğüt, ibret almasını istediği ayetler⁴⁰ de delil olarak öne sürülmektedir.⁴¹ “Göklerde ve yerdeki varlıklarda, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgarları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır.”⁴² Bu ayet hakkında Peygamberimizin: “Bu ayeti okuyup da düşünmeyene yazıklar olsun!” demesi bu ayetler üzerinde düşünmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir.⁴³

Cevheri (1862-1940), tefsirinde yüz elli ayetin fıkhi konularla ilgili olduğunu, müelliflerin çok sayıda fıkıh kitabı yazdıklarını ifade etmiştir. Birçok surede tabiatla alakalı ayetlerin yer aldığını Kur'an'ın tamamında evrenle alakalı yedi yüz elli ayet bulunduğunu ve modern ilimlere ait daha az eser yazıldığını ifade etmiştir. Ona göre kadim ulema fıkıh ilminde ilerlemişlerse, çağdaş ulema da evrenle ilgili ilimlerde ilerlemesi gerekir.⁴⁴ Evrenle alakalı çok sayıda ayet olması Müslümanları bilimsel keşifleri ve gelişmeleri Kur'an'da aramaya yönlendirmiştir. Kur'an'ın okumaya, ilme verdiği değerden hareketle bilimsel keşifleri ve teknolojik sıçramayı müslümanların yakalaması gerekmektedir.

Delilleri iki gruba ayırarak değerlendirebiliriz. Doğrudan ve dolaylı olarak ayetler önümüze serilmektedir. 1- Kâinatı tefekkür etmemizi, düşünmemizi ve öğüt almamızı ifade eden ayetler dolaylı delillerdir. Bu ayetlerde muhtemelen Allah bilimsel bilgiden ziyade yaratılanı görerek yaratana inanmamızı ve ona şirk koşmamamızı istemektedir. Bu ayetler de bilimsel keşiflerin Kur'an'da aranmasına delil olarak öne sürülen ayetlerdendir. Kur'an, pozitif ilimlere teşvik etmekten ve bilimsel keşifler ve araştırmalar yapmaktan insanları alıkoymamaktadır. Müspet ilme karşı değildir. Aksine insanlığın gelişmesini ve ilerlemesini teşvik etmektedir.

⁴⁰ Yunus 10/101; Kaf 50/6; Tarık 86/5; Şaşiye 88/17.

⁴¹ Ayşe Gülbay, “Süleyman Ateş'in Bilimsel Tefsire Yaklaşımı”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s. 30.

⁴² Bakara 2/164.

⁴³ Güllüce, “Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi”, s. 382.

⁴⁴ M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Hikmet Evi Yayınları, İstanbul 2017, s. 96-97.

2- Doğrudan deliller olarak isimlendirdiğimiz ayetler: En'am 6/38, En'am 6/59, Nahl 16/89, Kehf 18/109, Yusuf 12/111 ve Lokman 31/27. ayetlerdir. Özellikle bu ayetler delil olarak öne sürülmektedir. İkinci kısımda bu ayetlerin hem tefsirini yapacağız, hem de bilimsel tefsire delil olma yönünü derinlemesine inceleyeceğiz. Bu ayetlerin ilmi tefsir taraftarlarınca delil olarak öne sürülmesi tartışılacaktır.

Bizim için sahabe ve o döneme yakın müfessirlerin yorumları daha önemlidir. Çünkü Allah'ın muradını tespit etme açısından onlar bizden daha şanslıdırlar. Kur'an'ın nüzul döneminin tarihi şartlarına şahitlik etmişlerdir. Sahabenin tefsirdeki otoritesi entelektüel birikiminden ziyade nüzul vasatına şahitlik etmesinden kaynaklanmaktadır. Sahabe, anlaşılmayan ayetleri ve yanlış anlamaları sonucu ortaya çıkan farklılıkları Hz. Peygamber'e sorarak tashih edebilmişlerdir.⁴⁵ Ayetler sadece lafzi değerlendirilmemeli, siyak-sibak, tarihsel ve kültürel ortam gibi durumlar dikkate alınması ayetlerin doğru anlaşılmasında önemlidir.

Ayetlerin yanı sıra hadislerden ve sahabe sözlerinden bilimsel tefsire delil getirilmektedir. Sahabeden İbn Mes'ud (ö. 32/652): *"İlim isteyen kimsenin Kur'an'ı derinlemesine incelemesini, Kur'an'da öncekilerin ve sonrakilerin ilmi olduğunu söylemiştir."* Hasan-ı Basri (ö. 110/728): *"Yüce Allah, yüz dört kitap indirmiştir. Bunlardaki ilmi, Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an'da toplamıştır. Sonra Tevrat, İncil ve Zebur'daki ilmi Kur'an'a yerleştirmiştir"* demiştir. Rivayet edildiğine göre Hz. Ali (ö.40/661) şöyle demiştir: *"Hz. Muhammed (s.a.v.), "Yakında fitne olacak" dedi. Ben de, "Ondan kurtulmanın yolu nedir?" diye sordum. O da "Allah'ın kitabıdır. Onda sizden öncekilerin ve sonrakilerin haberi ve aranızı bulacak hüküm vardır"* buyurdu. Hz. Ali'nin *"Her şeyin bilgisi Kur'an'da vardır, ancak insanlar onları anlamaktan acizdir."*⁴⁶sözü ve diğer rivayetler ve sahabe sözleri de bilimsel tefsire delil teşkil ettiği ileri sürülmektedir.

Bu rivayetlerde geçen ifadeler insanları ilgili veya ilgisiz birçok konuyu Kur'an'da arama gayretine yönlendirmiştir. Rivayetlerin ortaya çıktığı dönem incelendiğinde ilim kavramıyla dini ilimler kastedilirken, sonraları bu kavram pozitif/kevnî ilimleri

⁴⁵ Burhan Baltacı, "Kur'an'ı Anlama ve Yorumlama Metodolojisine Yeni Bir Yaklaşım Denemesi-Açı Teorisi Örneği", İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar, c. 2, Aralık 2017, s. 55.

⁴⁶ İsmail Çalışkan, "Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi / Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım", CÜİF Dergisi, c. 7, sy. 1, Haziran 2003, s. 236-238.

kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Pozitif veya dini ilim dallarının sistemleşmediği ve uzmanlaşmanın olmadığı bir ortamda insanlar Kur'an'ı hem ilmin kaynağı hem de ilim olarak kabul etmişlerdir. "İlim" denildiğinde Kur'an'da olanlar anlaşılmış olabilir. Kur'an'ın ilk hitap çevresindeki insanların bilgi birikiminin ve kültür düzeyinin oldukça düşük olduğunu görürüz. Kur'an'da yer alan bilgiler onlar için ileri düzeydedir. Bu yüzdendir ki Kur'an'ı bilginin ana kaynağı olarak görmüşlerdir. Bu anlayışın bütün zamanlar için geçerli sayılması mümkün değildir.⁴⁷ Kur'an, kölelik kurumunu tedricen kaldırmak istemiştir. Yanlışlıkla bir müminin öldürülmesi sonucunda köle azadı keffaret olarak istenmiştir.⁴⁸ Bu ayetlere bakarak Kur'an'ın kölelik kurumunu yaşatmaktan yana olduğu söylenemez. Aksine bu insanlık ayıbını tedricen ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atmıştır.

Kur'an'da astronomi, fizik, sosyoloji ve tıp ile alakalı kısmi ayetler vardır. Kur'an'ın müspet ilimlerle alakalı ayetleri bizlere düzenli, sistematik bilgi vermemektedir. Kur'an'ın müspet ilimlerle ilgili olan ayetleri öncelikli olarak tevhid ve ahiret inancını toplumda ikâme etmek ile ilgili olduğu söylenebilir. Bilimsel tefsir taraftarlarının delil olarak öne sürdüğü kâinat üzerinde düşünmemizi istediği ayetler Allah'ın gücüne ve ilahlığına delil olarak öne sürülmüştür. Kur'an'da tıp ile alakalı ayetler olması Kur'an'ın tıp ilmini içerdiğini değil, insanın bu ayetlerden ibret alarak, düşünerek tevhid inancını ikame etmesi olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'an tarihin belli döneminde inmiş bir kitaptır. Fıkıh, kelam, tasavvuf gibi dini ilimlere ait tüm bilgileri Kur'an'da bulamayız. Kur'an bize fıkhi bir sorunla karşılaştığımızda nasıl çözeceğimize kaynaklık edebilir. Sistematik anlamda hukuk kitabı da değildir. Kur'an'ı hükmün kaynağı olarak ifade edebiliriz. Günümüzde ortaya çıkan tüm fıkhi, kelâmi ve tasavvufi problemlerin cevaplarını ve bu dini ilimlere ait düzenli bilgileri bire bir Kur'an'da bulamayız. Kur'an'da bulunan ana ilkeler ve genel kaideler çerçevesinde bizler problemlere çözüm üretebiliriz.

⁴⁷ Çalışkan, "Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi / Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım" s. 238- 243.

⁴⁸ Nisa 4/92.

2.2.2 Bilimsel Tefsirin Akli Delilleri

Bilimsel tefsirin akli delillerinin temelinde nakli deliller yatmaktadır. Nakli delillerin lafzi olarak anlaşılması Kur'an'ın bilimsel tefsirinin yapılmasına zemin oluşturmuştur. Bilimsel tefsirin fikri altyapısını oluşturmuştur. Bilimsel tefsirin akli delillerini şöyle sıralayabiliriz: a) evrensellik b) icaz düşüncesi olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'an'ın bilimsel olarak yorumlanması üzerinde duranlar Kur'an'ın i'caz keyfiyeti üzerinde dururlar. Eğer Kur'an günümüzde keşfedilmiş icatları ve bilimsel gelişmeleri içinde barındırıyorsa mu'cizdir. Said Nursi (1877-1960), i'cazın vecihlerini sayarken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Kur'an'ın takat-ı beşeriye fevkinde ulûm ve hakaikî ihata etmesini” icaz vecihlerinden saymaktadır. Lâkin Said Nursi, Kur'an'ın icazının en yüksek vechinin nazmındaki belâgat olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹

Kur'an'ın icaz vecihleri vardır. İcâz vecihleri edebi ve ilmi icâzdır. Allah Kur'an ayetleriyle inkârcılara meydan okumaktadır. Müşrikler Kur'an'ın bir benzerini meydana getirme hususunda acizdirler. Kur'an inkârcıları kendi silahıyla vurmuştur. Kur'an 23 yıl gibi uzun bir zamanda inmesine rağmen Kur'an'da herhangi bir çelişki ve tutarsızlık bulunmamaktadır.⁵⁰

İlk dönemlerde i'caz düşüncesinin Kur'an'ın fesahati ve belâgatı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle bu eski dönemlerdeki i'caz anlayışı yerini XX. yüzyılda Kur'an'ın ilimler kitabı, bilgi hazinesi gibi algılanmasına bırakmıştır. Modern ilmin günümüzde ortaya koyduğu bilimsel keşif ve gelişmeleri Kur'an'ın on dört asır önce haber vermesi onun ilm-i i'caz yönünü ortaya koymaktadır.⁵¹

Bilimsel tefsir taraftarları Kur'an'ın icazının sadece belâgatında ve üslubunda olmaması gerektiğini ilm-i i'cazın da Kur'an'ın mu'ciz yönü olduğunu ifade etmişlerdir. İ'caz-ı ilmi diğer i'caz vecihlerinden daha tesirli inkârcıları aciz bırakan

⁴⁹ Said Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 109.

⁵⁰ Nisa 4/82.

⁵¹ Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, s. 71-73.

bir güce sahiptir. Günümüzde yabancıların Müslüman olmasında Kur'an'ın bilimsel keşifleri ve gelişmeleri içermesi veya işaret etmesi inkâr edilemez bir gerçektir.⁵²

Evrensellik algısı bilimsel tefsirin fikri delillerinden sayılmaktadır. Kur'an'ı Kerim belirli zaman aralığında belli bir topluma gönderilmiştir. Kur'an gönderildiği toplumun sorularına ve sorunlarına cevaplar üretmiştir. Bazen sorulan soru üzerine inen ayetler inmiştir. Kur'an indirildiği toplumun geleneklerinden, kültürlerinden izler taşımaktadır. Kur'an'ın kendi sosyolojik bağlamından ve tarihinden izler taşıması göz ardı edilerek, Kur'an'ın evrenselliği ilmi gelişmeleri bünyesinde barındırmakla eşdeğer görülmektedir.

Kur'an'a tarihsel ve evrensel bakış açısı Kur'an yorumlarında kendini hissettirmiştir. Kur'an'a tarihsel bakanlar Kur'an'ın içerdiği ilimleri o dönemin bilgi ve kültür düzeyiyle alakalı görürler. Sahabenin bilgi düzeyiyle ayetlerin anlamının yakın ilişkisi olduğunu söylerler. Evrensel bakış açısıyla Kur'an'a yaklaşanlar tarihi durumu dikkate almadan Kur'an'ın tüm zamanlar ve mekânlar için hitap ettiğini ileri sürerler. Bu yaklaşımı benimseyenler Kur'an'ın gelecekteki okurları da düşünerek evrensel mesajlar verdiğini söylerler. Bu evrensellik düşüncesi bilimden siyasete, ekonomiden fiziğe, birçok konunun Kur'an'da bulunabileceği fikrine dayanak sağlamaktadır.⁵³ Sonuç olarak i'caz ve evrensellik düşüncesi asrımızda ortaya çıkan veya çıkacak bilimsel buluşların kaynağının Kur'an'da bulunduğu iddiasını ortaya çıkarmıştır.

2.3 Bilimsel Tefsiri Savunanlar

Bilimsel tefsir hareketi, dirayet tefsirinin bir dalı olarak ortaya çıkmıştır. Bilimsel tefsir faaliyeti dirayet tefsiriyle başlamıştır. Abbasiler döneminde ilmi hareketlerin artmasıyla Kur'an'da yer alan ve pozitif bilimler sahasına giren ayetler, o günün astronomi, fizik ve kimya gibi ilimlerin yardımıyla yorumlanmıştır.⁵⁴ Bu tefsir faaliyetinin sahabe dönemine kadar uzandığı da söylenmektedir.⁵⁵

⁵² Güllüce, "Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi", s. 386.

⁵³ Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, s. 80-81.

⁵⁴ Cüneyt Eren, "Bilimsel Tefsir Metodolojisi", İslami İlimlerde Metodoloji/Usul Meselesi I, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 563.

⁵⁵ Akbaş, "Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri", s. 79.

Bilimsel tefsir faaliyeti müfessirler tarafından farklı biçimde değerlendirilmiştir. İki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, Kur'an'da her türlü ilmin bulunduğu anlayışından hareketle ayetleri yorumlayanlardır. Gazzâlî (ö. 505/1111) ve İbn Ebi'l-Fadl Mursî (ö. 655/1257)'nin yorumlarında görülmektedir. İkinci yöntem ise ayetleri bilimsel gelişmeler ışığında yorumlamak şeklindedir. Fahreddin Razi (ö. 606/1209) ve Tantâvî Cevherî (1862-1940) gibi son dönem müfessirler tarafından Kur'an ansiklopedik bir eser, bilimsel bir laboratuvar gibi görülmüştür.⁵⁶

Razi ile aynı zamanı paylaşmış olan İbn Rüşd (ö. 595/1199) yazdığı "Faslu'l-Makal" ve "el- Keşf an Minhaci'l-Edille" adlı iki eserinde din-bilim uzlaşmasına değinmiştir. Dinin bilime, bilimin dine aykırı olmadığını açıkça vurgulamıştır.⁵⁷

Bilimsel tefsiri ilk defa kitabında uygulayan müfessir ise Fahreddin er- Razi (ö. 606/1209)'dir.⁵⁸ Bilimsel tefsiri savunanların en meşhurları, Gazzâlî (ö. 505/1111), Fahreddin er-Razi (ö. 606/1209), Ebu'l-Fadl el-Mursi (ö. 655/ 1257), ez-Zerkeşî (ö. 794/1391) ve es-Suyuti (ö. 911/1505)'dir. Günümüze yakın müfessirlerden Gazi Ahmed Muhtar Paşa (1832-1919), Tantavi Cevheri (1870-1940), zikredilebilir.⁵⁹ Muhammed Abduh (1849-1905), Reşid Rıza (1865-1935), Mustafa el-Merâğî (1881-1945) ve Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942) gibi müfessirlerin tefsirlerinde ve Hasan Basri Çantay tarafından kaleme alınan meâlde de bilimsel izahlar yer almaktadır.⁶⁰

2.4 Bilimsel Tefsiri Eleştirenler

Tarihte her fikrin savunucuları olduğu gibi eleştirenleri de olmuştur. Öncelikle bilimsel tefsire karşı öne sürülen eleştiriler Kur'an'ın Arapça olmasında ve Arap dilinin belli kültürü temsil etmesinde toplanmaktadır. İlk muhatapların zihni

⁵⁶ Kaya, "Bilimsel Tefsir ve Değişim", s. 206.

⁵⁷ Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Marifet Yayınları, İstanbul 2009, s. 202.

⁵⁸ Nurettin Turgay, "İlmi Tefsir", *Diyanet İlmi Dergi*, c. 38, sy. 1, Ankara 2002, s. 95.

⁵⁹ Eren, "Bilimsel Tefsir Metodolojisi", s. 567.

⁶⁰ Yunus Emre Gördük, "Bilimsel Tefsir ve 20. Yüzyıldaki Meşhur Temsilcileri Perspektifinden Hasan Basri Çantay'ın Açıklamalı Meâli", *SDÜİFD*, sy. 33, 2014/2, s. 181.

durumları ve dünyayı algılama biçimleri de bu eleştirilerin temellendirilmesinde önemlidir.⁶¹

Bilimsel tefsire en ciddi eleştiri Şâtıbî (ö. 790/1388)'den gelmiştir. Şâtıbî'ye göre öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini izafe etmek doğru değildir. Onun dayandığı en önemli ilke ümmilik prensibidir. Kur'an'ı Kerim, nüzul döneminde Arapların anladığı şekilde anlaşılması gereken bir kitaptır. Asıl anlam onların anladığı anlamdır. Sonradan ortaya çıkmış ilimlerden hareketle Kur'an'ı anlamaya çalışmak yanlıştır. Matematiğe, felsefeye ve başka ilimleri Kur'an'a bağlam yapmak, izafe etmek haddi aşmaktır. Kur'an'ı en iyi anlayan sahabeden, tabiinden ve tebe-i tabiinden bu bilgilere ait haberler nakledilmemiştir. Şatibi, ilmi tefsire “ümmilikle” birlikte “dil ve belâgat”, “Kur'an'ın i'câzı” ve “anlaşılabilirlik” gibi yönlerden karşı çıkmaktadır. Kur'an sadece Arapların bildiği ilimlere temas etmiş ve bu ilimlere temas etmesindeki amaç toplumu küfürden kurtarıp imana yönlendirmektir.⁶² Buradaki eleştirilerdeki ana fikir Kur'an'ın anlam alanının Arapların anlayış seviyeleriyle sınırlı tutulmasıdır.

Şatibi, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması için, nüzul dönemi dil, kültür âdet ve geleneklerin esas alınması gerektiğini söylüyor. Bu açıdan bakıldığında Şatibi'nin görüşleri tarihselcilerin görüşüyle örtüşmektedir. Ancak Şatibi, nüzul döneminde vazedilen hükümlerin ebedi olarak sabit olduğunu ifade ederek tarihselci yaklaşımdan ayrılmaktadır.⁶³ Şatibi'nin tarihselci yaklaşımı benimsediği pek mümkün gözükmemektedir.

Şâtıbî bilimsel tefsiri savunanların öne sürdüğü En'am 6/38 ve Nahl 16/89. ayetlerde kastedilenin, kulun ibadet hayatı ve dini sorumluluklar olduğunu ifade etmektedir. En'am 6/38'de geçen “kitap” kelimesinden maksadın Levh-i Mahfuz olduğunu söylemektedir.⁶⁴ Anlaşılabacağı üzere Şâtıbî, Kur'an'ın topluma onların dili, kültürü ve

⁶¹ Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, s. 45.

⁶² Akbaş, “*Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri*”, s. 81-82; Baltacı, “*Şatibi'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*”, s.129.

⁶³ Recep Demir, “*Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2004, s. 121.

⁶⁴ İbrahim Hilmi Karşlı, “*Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar*”, Diyanet İlmi Dergi, c. 46, sy. 3, 2010, s. 86.

bilgi düzeyi ile indiğini ifade ederek Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması esnasında o dönemin dikkate alınması gerektiğini söylemektedir.⁶⁵

Olaylar, gerçekleştiği zamanın dilinden, kültüründen bağımsız değildir. Kur'an'ın tarihle ve olguyla alakası vardır. Kur'an, nüzul dönemi tarihinden, kültüründen izler taşımaktadır. Bu durum Kur'an'ın, nüzul dönemi olgu ve olaylarının neticesinde oluştuğu fikrine götürmemelidir. Kur'an tarihi izler taşır, tarihsel değildir. Evrensel hüviyete sahiptir. Kur'an'ın hitabı tarihsel ve yerel olmakla birlikte farklı tarihselliklere taşınabilen evrensel mesajlara sahiptir.

Bilimsel tefsire eleştiri yöneltenler arasında Emin el-Hûlî (1895-1966), Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö. 748/1348), Abbas Mahmud el-Akkad (1889-1964) ve Aişe Abdurrahman (1913-1988) gibi isimler sayılmaktadır.⁶⁶

Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, bilimsel tefsire karşı eleştirilerini lügat, belagat ve itikadî açılardan ifade etmiştir.⁶⁷ Abbas Mahmud el-Akkad (1889-1964), eleştirilerini kısaca şöyle ifade etmektedir: Bilimsel sonuçlarla ayetler arasında bağlantılar kurulabilir. Varılan sonuçlara Kur'an'ın bir emriymiş gibi inanılmaması gerekir. Bilimin nazariyeleri bir tarafa kesin hakikat gibi gösterilen birçok husus değişime uğramıştır. Kutsal kitapta olması gereken, mensuplarına bilimsel araştırmalara teşvik etmesi ve insanları ilmi araştırmalardan alıkoymamasıdır.⁶⁸ Bilimsel tefsirle ilgili eleştirilerin özetle şu noktalarda yoğunlaştığı söylenebilir:⁶⁹

a) Kur'an'ın bütün ilimleri kapsadığını, öncekilere ve sonrakilere ait ilimleri ihtiva ettiğini söylemek yanlıştır. Kur'an ilimler ansiklopedisi değildir. Kur'an'ın muhtevası dini öğreti üzerinedir.

b) Bilimsel izahlar açısından bazı lafızların Kur'an'ın nüzul zamanındaki Araplarca bilinmeyen manaları taşıdığını iddia etmek doğru değildir. Kur'an'ın nazil olduğu

⁶⁵ Şehmus Demir, “Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım”, Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2010, s. 408.

⁶⁶ Demir, “Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım”, s. 415.

⁶⁷ Abdurrahman Ateş, “Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. 2, sy. 4, 2002, s. 135.

⁶⁸ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 104-105.

⁶⁹ Gördük, “Bilimsel Tefsir ve 20. Yüzyıldaki Meşhur Temsilcileri Perspektifinden Hasan Basri Çantay'ın Açıklamalı Meâlî”, s.186-187.

zamanki muhatapları, bilimsel gelişmeler ışığında yorumlanan ayetlerin manalarından habersizdi. Bu durum Kur'an'ın belâğatına uygun değildir. Asıl anlam Arapların anladığı manadır.

c) Kur'an'ı kesinleşmemiş nazariyelerle yorumlamanın, Kur'an hakkında şüphelere yer verme ihtimalinin olmasıdır. Kur'an fen bilimleri kitabı değildir. Din kitabıdır. İnanç kitabından beklenen bütün ilimleri içermesi değil, dini ilimleri içermesidir.

Bilimsel verilerle ayetlerin delaleti arasındaki uyumu ele alıp, ayetleri ilmi bir şekilde yorumlama faaliyetini fıkhi veya içtihadî bir çıkarım olarak değerlendirmek mümkündür. Kur'an ayetleri incelendiğinde karşımıza pozitif bilimlerin sahasına giren konular çıkmaktadır. Müfessirin bilgi birikimi, tecrübesi ve döneminin ilmi ve teknolojik bilgisiyle ayetleri yorumlaması dinamik tefsir anlayışının göstergesidir. Kur'an'ın yorum alanını nüzul dönemi bilgi ve kültür düzeyiyle sınırlandırmak Kur'an'ın evrensellik anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

2.5 Kur'an'ın Muhtevası-Bilim İlişkisi

İnsanların Kur'an'a ihtiyacı dini ve ahlaki konularda olmuştur. Kur'an'ı Kerim belirli bir zamanda ve belirli bir topluma gönderilerek tarih sahnesindeki yerini almıştır. Kur'an'ı Kerim şahsiyetli bireylerden kurulu sorumluluk sahibi toplum oluşturmak için inmiştir. O dönemi ve toplumu dikkate aldığımızda Kur'an insanları şirk ve cahiliye bataklığından kurtarıp iman ve ilmin aydınlığına kavuşturmak için nazil olmuştur. Kur'an bilim ilişkisini sahih bir şekilde anlamak için Kur'an'ın gönderiliş amacı ve muhtevası göz önüne alınmalıdır.

Din, Allah'ın Peygamberleri vasıtasıyla insanlığa ulaştırdığı iman, ahlak, ibâdet, ve muâmelat hususlarıyla alakalı ilke ve kuralları ihtiva eden bir sistemdir. İman ve ahlak gibi ana esasları ilgilendiren konular dinin sabitelerini oluştururken, hukuk ve muamelat konuları değişime konu olmuştur. Kur'an'ın ana gayesi insanları, şirk inancından tevhide, zulümden adalete, kayırmacılıktan işi ehline vermek gibi hayati

öneme sahip ilke ve esasları hayata hâkim kılmaktır.⁷⁰ Peygamberler, gönderildikleri toplumları tâğûta kulluktan sakındırıp Allah’a kulluğa davet etmişlerdir.⁷¹

Kur’an, insanın Allah ile ve diğer insanlarla ilişkilerini düzenleyen hükümler getirmiştir. İnsanların Kur’an’a ihtiyacı itikâdî, fikhî ve ahlaki konularda olmuştur.⁷² Tabiat kanunlarından bahseden ayetlerdeki hedef Allah’ın kudret ve büyüklüğüdür.⁷³ Kur’an’ın içeriğini incelediğimizde Kur’an’ın hedefinin insanları tevhid çizgisinde tutmaktır. Peygamberler insanları tevhid çizgisine getirmeye çalışmışlardır. Kur’an’ın her şeyi içerdiğini, dini ilimlerin yanında dünyevi ilimlerin de Kur’an’da bulunduğu fikri ayetlere, rivayetlere ve sahabe sözlerine dayandırılmaktadır. Nakli deliller ve zihinlerde Kur’an’ın evrensel ve muciz bir kelam olması gibi fikri deliller bilimsel tefsire delil olarak öne sürülmektedir.

Kur’an’ın gönderiliş amacını tayin edebilmek ve anlam tespitinde bulunmak için nüzul ortamını incelemek gerekmektedir. Nüzul döneminin tarihi şartları bizlere ayetlerin anlamını tespit etmemizde yardımcı kaynaktır. Ayetin anlam alanının tespitinde sebep-i nüzul, siyak-sibak, ilk muhatapların bilgi birikimi, tarihi bağlam, Arap dilinin hususiyetleri ve makasîd önemlidir. Nüzul dönemi sonrasında oluşan ve her insanın ayetlerden anladıklarına yorum, nüzul döneminde anlaşılan manaya anlam denilmesi önerilmektedir.⁷⁴

Bu yaklaşımın izlerini gelenekte bulmaktayız. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî (ö. 333/944), eserinde tefsir ile te’vil arasındaki farka değinmektedir. Tefsirin ashaba, te’vilin ise âlimlere ait bir eylem olduğunu ifade ederek, tefsirin tek yönlü te’vilin ise birden fazla manaya ihtimalli olduğunu söylemiştir.⁷⁵ Nüzul ortamındaki insanların genel durumuna baktığımızda Allah’ı gereği gibi tanımayan, inancına şirk bulaştıran, ahlaki ilkelerden yoksun ve ahirete inanmayan bir topluluk karşımıza

⁷⁰ Celal Kırca, *Kur’an ve Sosyal Hayatımız*, Fecr Yayınları, Ankara 2018, s. 129-130.

⁷¹ Bakara 2/256; Nahl 16/36; Zümer 39/17.

⁷² Celal Kırca, “*İlmi Tefsir Ekolünün Problemleri*”, Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın no: 55, Samsun 1989, s. 195.

⁷³ M. Sait Şimşek, “*İlmi Tefsir Üzerine*”, Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın no: 55, Samsun 1989, s. 202.

⁷⁴ Baltacı, “*Kur’an’ı Anlama ve Yorumlama Metodolojisine Yeni Bir Yaklaşım Denemesi-Açı Teorisi Örneği*”, s. 55-57.

⁷⁵ Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu vdğr., Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, I, 27-28.

çıkılmaktadır. Kur'an'ın gönderiliş amacı toplumdaki dini ve ahlaki yozlaşmayı önleyerek tevhid akidesine bağlı bireyler oluşturmaktır.⁷⁶

Buradan hareketle Kur'an'a yönelirken, ona anlam verirken Kur'an'ın gönderiliş gerekçesi ve nüzul dönemindeki insanların durumu ve kültür düzeyi dikkate alınmalıdır. Bu ifade Allah'ın sahabeden sonraki okuyucuları dikkate almadığı fikrine götürmemelidir. Kur'an'ın doğrudan muhatapları Mekke ve Medine topraklarında yaşayan toplumlardır. Daha sonraki nesiller Kur'an'ın dolaylı muhataplarıdır. Kur'an, farklı zaman ve zeminlerde yaşayan tüm insanlığa dini ve ahlaki anlamda yol gösteren evrensel bir mesajdır.

Muhammed İzzet Derveze (1888-1984), Kur'an ayetlerinin bilimsel bilgiyle açıklanmasının sakıncalı olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde bu durumun ayetlerin manasını tahrif ettiğini, ayetleri asıl manasından uzaklaştırdığını söylemiştir. Derveze, bilimsel nazariyelerle Kur'an'ı tefsir etmenin hem Kur'an'ın gayesine ters olduğunu hem de Kur'an'ı tartışmalara maruz bırakacağını savunur.⁷⁷ Kur'an'ı Kerim gönderiliş gayesi itibarıyla matematik, tıp veya fizik kitabı değildir. Kur'an'ın içeriğine göz attığımızda ayrıntılar kitabı olmadığını genel ilke ve esasları barındırdığını söyleyebiliriz. Kur'an eğitim, ıslah, öğüt ve hidayet kitabıdır. Kur'an'ın ana konuları içerisinde bulunmayan evrenle alakalı konular araç mesabesinde. Bu konular ana konuların desteklenmesi için vardır.⁷⁸

Kur'an'ın ayetlerini incelediğimizde devenin yaratılması, göğün yükseltilmesi, dağların ve yeryüzünün yaratılması ile ilgili ayetler⁷⁹ dağların, göğün ve devenin nasıl yaratıldığına dair bilgiler içermez. Bu ayetlerde Allah'ın yüceliğine ve kudretine değiniler bulunmaktadır.⁸⁰ Kur'an, hidayet ve rahmet kitabıdır. Söylemleri de hidayet ve ıslaha yönelik hitaplardır. Kur'an'ın muhteviyatı ile pozitif bilimlerin sahasına giren konular örtüşmektedir. Kur'an tefsirinde bu bilgilerden yararlanılması mümkündür.

⁷⁶ Fatih Tiye, "Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış", V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı, c. 3, Isparta 2016, s. 109.

⁷⁷ Ateş, "Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu", s. 137.

⁷⁸ Hasan Yılmaz, "Kur'an'da Her Konu ve Bilgi Var mı?", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 26, Erzurum 2006, s. 191.

⁷⁹ Gâsiye 87/17-20.

⁸⁰ Gezer, Kur'an'ın Bilimsel Yorumu, s. 190-191.

2.6 Bilimsel Tefsir Örnekleri

Kur'an-ı Kerim tüm insanlığa gönderilmiştir. Evrensel bir hüviyete sahiptir. Kur'an'ın evrensel olması onun her ayetini lafzi olarak günümüze taşınması anlamına gelmemelidir. Evrensel olan kitapta tarihsel değiniler bulunmaktadır. Kur'an'ın hitabı tarihsel olmakla birlikte mesajı evrenseldir. Buradan hareketle Kur'an'a bakış açılarının evrenselciler veya tarihselciler olarak kategorize edilmesi sağlıklı değildir. Kur'an'ı yorumlarken birçok tefsir çeşidi ile karşılaşmaktayız. Kur'an'a yaklaşım biçimleri günümüzde çeşitlenmiş ve farklılaşmıştır. Bu yaklaşımlardan olan bilimsel tefsir örneklerine tefsir kitaplarında rastlamaktayız. Fahreddin er-Razi (ö.606/1209), *“O Allah, sizin için yeryüzünü döşek kılandır.”*⁸¹ Razi, bu ayete dayanarak bilimsel izahlar yapmaktadır. “Fıraş” ifadesinden yola çıkarak bilimsel izahlar yapmaktadır. Dünyanın sakin olduğunu ve hareketsiz olduğunu ifade eder. Ayrıca hareketli olması halinde doğacak problemleri izah etmeye çalışır.⁸² Razi, ayetleri döneminin bilimsel bilgisine göre yorumlamıştır. Yorumu günümüzde bilimsel gelişmelerin değişmesiyle geçerliliğini yitirmiştir.

*“Onlar bizim yeryüzüne gelip onu uçlarından eksilttiğimizi görmüyorlar mı?”*⁸³ ayetini nüzul dönemi itibarıyla incelediğimizde ayetten müşriklerin imkân ve nüfuz alanlarının gitgide daraltılmakta olduğunu anlıyoruz. Bunun aksine ayetin erozyon ve kutupların basıklığı ile ilgili olduğu ileri sürülmüştür.⁸⁴ Anlam nüzul dönemindeki muhataplar tarafından anlaşılan manadır. Anlam üzerine yapılan değerlendirmelerin ve çıkarımların yorum olarak değerlendirilmesi daha uygundur.⁸⁵

Yapılan bilimsel yorumların ilmi ayrıntılara boğulması ayetin vermek istediği ana mesajı gölgede bırakmaktadır. Nüzul dönemine yakın müfessirlerin yorumları kanaatimizce daha önemlidir. Yorumlarda zaman zaman aşırılıklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca mezhebi kaygılarla ayetler yorumlanmıştır. Ayetin tefsiri muhtemelen tarihsel

⁸¹ Bakara 2/22.

⁸² Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r- Râzî-Mefâtîhu-l-Ğayb*, II, 112.

⁸³ Ra'd 13/41.

⁸⁴ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s. 355; Ayetteki farklı yorumlar için bkz. Süleyman Gezer, *“Metin-Yorum İlişkisi Çerçevesinde Ra'd Suresinin 41. Ayeti”*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. 8, sy. 4, 2008, s. 147-159.

⁸⁵ Baltacı, *“Kur'an'ı Anlama ve Yorumlama Metodolojisine Yeni Bir Yaklaşım Denemesi-Açı Teorisi Örneği”*, s. 53-57.

vasatta anlaşılan manadır. Bilimsel gelişmeler ışığında yorumlanması ise tevil olarak adlandırılmalıdır.

“*Gökyüzünü elimizle inşa eden biziz. Şüphesiz biz sınırsız kudret sahibiyiz.*”⁸⁶ ayeti de farklı açılardan yorumlanmıştır. Ayette modern dönemde evrenin genişlemesiyle ilgili bilimsel bir işaret olduğu yönünde yorumlar yapılmıştır.⁸⁷ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) ve diğer birçok müfessire göre ayet Allah’ın kudretiyle ilişkilendirilmiştir.⁸⁸

“*O yeşil bitki örtüsünü çıkaran, sonra da onları çürüyüp kararmış çer çöpe çevirendir.*”⁸⁹ ayeti de bilimsel izahlara konu olan ayetlerden biridir. Kur’an Yolu tefsirinde ilahi kudretin önceleri her türlü bitkileri, ağaçları yetiştirip uzun zaman sonra kömür haline getirdiği anlatılmaktadır. Ayetin yorumunda kömürün oluşumuyla alakalı açıklamalar yapıldığı görülmektedir.⁹⁰ Ayette nasıl taş ve topraktan bitki ve otlar bitiyorsa zamanla bitki, ot ve ağaçların zamanın geçmesiyle insanların yakacağı maden kömürüne dönüştüğüne işaretler bulunduğu ifade ediliyor.⁹¹

Kur’an-ı Kerim’e bakış açımız ve onu nasıl zihnimizde anlamlandırdığımız önemlidir. Bu durum ayetlerin tefsirinde kendini hissettirmektedir. Kur’an’ın temel maksatları ve gerçekleştirmek istediği tevhidi yaşayış Kur’an’dan bilim ihraç etmek uğruna feda edilmemelidir. Kur’an, bilim kitabı değildir. Hidayet eksenli insanlara dini anlamda rehberlik etmek için indirilmiştir. Hitapları da bu gayeye matuftur.

Kur’an’ın yorum alanını nüzul dönemindeki bilgi ve kültür seviyesiyle sınırlandırmak ne kadar yanlış ise Kur’an’ı da icat ve keşifler denizi olarak görmek de o kadar yanlıştır. Zaman akıp geçtikçe tefsirler ve yorumlar yapılmaya devam edecektir. Nüzul dönemi bilgi ve kültür seviyesiyle ayetin yorum alanı daraltılmamalı, evrensellik uğruna ayetler bağlamlarından kopararak derin anlamlar

⁸⁶ Zâriyât 51/47.

⁸⁷ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2007, XVIII, 292.

⁸⁸ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 714.

⁸⁹ A’la 87/4-5.

⁹⁰ Hayreddin Karaman vdğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, V, 602-603.

⁹¹ Emin Işık, “A’lâ Sûresi”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 311.

ve cevherler üretmek uğruna Kur'an'ın temel gaye ve maksatları heba edilmemelidir. Yapılan yorumlar Allah'ın muradı olarak görülmemeli, kesinliği ispatlanmış bilimsel verilerden istifade edilmelidir.

Bu örnekler bize tefsir faaliyetinin kesintisiz bir süreç olduğunu göstermektedir. Tefsir, dinamik bir süreçtir. İnsanların bilgi, tecrübe ve birikimiyle ayetlerden çıkardığı anlamlar fıkhiidir. İctihadi bir faaliyettir. Kur'an ayetlerine her devirde yaşayan insanlar tarafından farklı anlam ve yorumlar yüklenmesi Kur'an'ın evrenselliğinin göstergesidir. Pozitif bilimlerin sahasına giren ayetlerin delaletleri arasındaki uyumu ele alarak ayetleri açıklamak müfessirin öznel çabasıdır ve değerlidir.

2.7 Bilimsel Tefsirin Şartları

Kur'an yorumlarının arka planında insanların zihinlerindeki Kur'an algısı ve Kur'an muhtevası fikri yatmaktadır. İnsanların Kur'an'a yaklaşımlarıyla zihinlerindeki Kur'an'ın nasıl bir kitap olduğu fikri birbirleriyle ilişkilidir. Kur'an'ı tarihsel veya evrensel bir kitap olarak görenlerin yorumlarını incelediğimizde bu durumu rahatlıkla anlayabiliriz.

Kur'an'ın günümüzde keşfedilmiş ve ileride keşfedilecek bütün ilimlerin asıllarını içerebilecek bir yapıya sahip olmasını evrenselcilik bakış açısıyla, sadece nüzul döneminde Arapların bildiği ilimleri içermesini ise tarihselcilik bakış açısıyla izah edebiliriz.⁹² Evrenselci bakış açısıyla Kur'an'ı yorumlayanlar, farklı anlayış ve seviyedeki insanların Kur'an'dan farklı anlamlar çıkarabileceğini ifade etmişlerdir. Kur'an'ın en havas ve en avama kadar tüm seviyedeki insanlara hitap edebilme özelliği olduğunu söylemişlerdir.⁹³

⁹² Karşlı, "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülahazalar", s. 88.

⁹³ Ergün Çapan, "İfrat ve Tefrit Arasında Kur'an ve İlmî Hakikatler", Ekev Akademi Dergisi, c. 16, sy. 51, Bahar 2012, s. 177.

Bilimsel tefsir, Batı bilim ve teknolojisinin ilerlediği, İslam toplumunun geri kaldığı ve en güçsüz olduğu bir dönemde savunma psikolojisi etkisiyle ortaya çıkmıştır. Geri kalmışlığı başka açıdan telafi etme gereksiniminden kaynaklanmaktadır.⁹⁴

Kur'an'ı bilimsel bir şekilde tefsir edenler, bu tefsiri şu şekillerde yapmıştır. Kur'an'ın tüm ilimleri içerdiğini, öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini içerdiği ifade edilmiştir. Bazı ayetlerin delaletlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bilimsel verilerden yararlanılmıştır. Bu iki söylemin, Kur'an'a bilimsel açıdan yaklaşanların bakış açılarını yansıttığını söyleyebiliriz. Tabiat olaylarını anlatan ayetlerin yorumunda bilimsel gelişmelerden yararlanmamız mümkündür. Hangi ayetlerin yorumunda ne oranda bilimsel gelişmelerden yararlanılacağı önemlidir. İfrat ve tefrite düşmeden ve Kur'an'ı bilim kitabı haline getirmeksizin kesinleşmiş bilimsel gelişmelerden yararlanılabilir. Yapılan yorumların Allah'ın muradı olarak takdim edilmemesi önemlidir.

Genel olarak tefsirin sıhhatli yapılabilmesi için özelde bilimsel tefsirin sağlıklı yapılabilmesi için bazı şartlar gereklidir. Bu şartları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:⁹⁵

a) Kur'an'ın bilim kitabı olmadığını, din kitabı olduğu göz ardı edilmemelidir. Kur'an'ın ana hedefi insanları hidayete erdirmektir. Pozitif ilimlerin alanına giren konular Kur'an'ın vermek istediği ana amaç değildir. Kur'an'ın hitabı genel hitap tarzında olduğu için bilim dallarına dair ayrıntılı ve bütün bilgiler yer almaz.

b) Zamanın ilerlemesiyle kelimelerin ifade ettiği anlam değişmektedir. Buradan hareketle lafızlara yüklenmesi gereken mana Arapların anladığı, lafızlara yüklediği manadır. Sonradan ortaya çıkan anlamların lafızlara yüklenmesi doğru değildir. Delile dayanmadıkça zahiri manadan uzaklaşılmalı ve zorlama yorumlar yapılmamalıdır.

c) Kur'an'ı Kerim kıyamete kadar değişmez ilkeleri içinde barındıran kitaptır. Bilimsel nazariyelerin, kesinleşmemiş ve kesin olduğuna kanaat getirilmeyen

⁹⁴ Yılmaz, “Kur'an'da Her Konu ve Bilgi Var mı?”, s. 198; Şimşek, “İlmi Tefsir Üzerine”, s. 203-204.

⁹⁵ Eren, “Bilimsel Tefsir Metodolojisi”, s. 570.

bilgilerin zamanla değişmesi mümkündür. Değişime ve çelişkiye açık bilimsel nazariyelerle ayetlerin yorumlanması insanların Kur'an hakkındaki itikatlarını bozabilir. Kesinleşmemiş bilgiler ayetlerin yorumunda kullanılmamalıdır.

Ayetleri yorumlarken bilimsel verilerden yararlanmak ile ayeti sırf bilimsel ifade ve lafızlarla tefsir etmek farklı durumlardır. Bilimsel bilgiler ayetlerin yorumunda tefsire yardımcı bilgiler olarak kullanılabilir. Bu izahların yapıldığı ayetlerde Allah'ın kudreti, rahmeti ve hidayeti üzerine vurgular yapılması önemlidir. Ana gaye bilimsel açıklamalar uğruna feda edilmemelidir. Yapılan yorumlar inanç haline getirilmemeli ve asli anlam olarak okuyucuya sunulmamalıdır.⁹⁶ Yorumlara açık olunmalı bu Kur'an'ın evrensel oluşunun gereğidir.

2.8 Bilimsel Tefsir Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Tefsir faaliyetleri nüzul döneminden günümüze kadar kesintisiz devam eden bir süreçtir. Tefsir ekollerine baktığımızda Kur'an'ın birçok farklı yorumlarına şahit olmaktadır. Kur'an'a farklı bakış açılarının ve yorumların getirilmesinin hem olumlu hem de olumsuz tarafları vardır. Tasavvufi, fıkhi, ilmi ve mezhebi olarak Kur'an'ın yorumlanması Kur'an muhtevasını parçacı yaklaşımla değerlendirme gibi olumsuzlukları da içinde barındırmaktadır. Kur'an'ı Kerim parçacılıktan uzak bütüncül bakış açısıyla değerlendirilmelidir.⁹⁷ Yapılan yorumlar önyargılardan ve duygusallıktan uzak nesnel ve fikri delillerle yapılmalı, Kur'an'ın hidayet, rahmet ve tevhid ilkelerini gölgelememelidir.

Ayetlerin yorumlanmasında müfessirlerin Kur'an tasavvuru önemlidir. Zihinlerdeki Kur'an'ın ne olduğu konusundaki fikri temeller onun yorumlanmasını etkilemektedir. Kur'an bilim ilişkisinde üç yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. 1- Kur'an ve bilimin ayrı iki alan halinde olduğu ve arasında hiçbir ortak nokta bulunmadığıdır. 2- Bilimin vakaları, dinin ise değerleri bildirdiğini ifade edilmiştir.

⁹⁶ Abdullah Aygün, “Şâtıbî'nin Kur'an'ın Ümmîliği ve İlmi Tefsir Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme”, İslam Araştırmaları, c. 7, sy. 7, Ocak-Haziran 2007, s. 167.

⁹⁷ Mustafa Hocaoglu, “Kur'an'ı Anlamada Parçacı Yaklaşım Sorunu”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 8, sy. 40, Ekim 2015, s. 857.

3- Kur'an'ın muhtevastındaki bazı bilgilerle, bilimin verileri arasında bazı konularda birliktelik mevcut olduğunu ileri sürölmektedir.⁹⁸

Kur'an ayetlerini incelediğimizde pozitif bilimin sahasına giren konulara rastlamaktayız. Pozitif bilimlerin sahasına giren kevni ayetler, Kur'an'ın tevhid ve hidayet yönüne vurgu yapmaktadır. Allah'ın varlığına, birliğine ve kudretine işaret eden ayetlerin tefsirinde bilimsel gelişmelerden yararlanılması anlamların zihne tam olarak yerleşmesine katkı sağlayacağı unutulmamalıdır.⁹⁹ Yapılan bilimsel yorumların amacı Kur'an'dan keşifler istinbat etmek değil, Kur'an-bilim ilişkisini ele alan ayetlerin delaletlerini daha iyi anlamaktır.¹⁰⁰

Bilimsel veriler Kur'an ayetlerinin anlaşılmasında kullanılabilir. Kur'an ayetlerini incelediğimizde tabiata vurgu yapan birçok ayet karşımıza çıkmaktadır. Tabiatın ve insanın yaratılışına vurgu yapan ayetleri derinlemesine anlamada bilimsel bilgiler veri olarak kullanılabilir. Ayetleri anlama ve yorumlama faaliyetinde ayetin iç bağlamı (siyak-sıbak) ve nüzul süreci tarihi ortamı dikkate alınması önemli bir ölçüttür.

Kur'an, nazil olduğu çağda yaşayan insanların problemlerini çözecek ilke ve esaslar getirerek onları bilgilendirme yoluna gitmiştir. Aynı zamanda gelecek nesillerin problemlerini çözecek ilkeleri de getirmiştir. Kur'an, içerisinde hazır çözümlerin bulunduğu bir ansiklopedik eser değildir. Kendisinden problemlere çözüm üretilen bilgi kaynağıdır.¹⁰¹

⁹⁸ Celal Kırca, “Kur'an ve Modern Bilim (İlişkisi-Sahası-Sorunları)”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 2, sy. 15, 2012, s. 10.

⁹⁹ Tiyek, “Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış”, s. 107.

¹⁰⁰ Kırca, “Kur'an ve Modern Bilim (İlişkisi-Sahası-Sorunları)”, s. 13.

¹⁰¹ Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, s. 30.

3. BİLİMSEL TEFSİRİN KUR'AN AYETLERİNE UYGULANABİLİRLİĞİNE DELİL OLARAK ÖNE SÜRÜLEN AYETLER VE TEFSİRİ

Ayetlerin doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması üzerinde durulması gereken bir konudur. Tefsir tarihini incelediğimizde ayetlerin yorumlanmasında farklı tefsir çeşitleri karşımıza çıkmaktadır. Bir ayetin yorumunda ilmi, tasavvufi ve mezhebi yaklaşımlar gibi farklı yönelişlerle karşılaşmaktayız. Bu durum tefsirin dinamik bir süreç olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ayetin tarihi süreç içerisinde uğradığı yorum alanı gitgide genişlemiştir. Nüzul döneminde anlaşılan mana ile irtibat zaman zaman kaybolmuştur. Kur'an, 610 ile 632 yılları arasında inen ve nüzul vasatında yaşayan insanlara hitap eden sözlü bir metindir. Bu anlamda sahabenin Kur'an ayetlerinden anladığı mana önemlidir. Kur'an, yaşanmakta olan dinamik bir sürecin içerisine inmiştir. Nüzul vasatından bağımsız anlaşılan Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabaları eksik olacaktır. Yapılan yorumlar, ayetlerin nüzul dönemindeki anlamı üzerine bina edilmelidir. Kur'an ayetlerinin sınırsız yorum alanına sahip olduğunu söylemek, ayetlerin tam olarak ne söylediğini tespit etmede karşımıza zorluklar çıkarmaktadır.

Ayetlerin yorumu birtakım veriler üzerine bina edilmeli ve nüzul zamanında anlaşılan anlam kesinlikle dikkate alınmalıdır. Birinci bölümde bilimsel tefsirle ilgili bilgiler verdik. Bu bölümde bilimsel tefsirin Kur'an ayetlerine uygulanabilirliğini mümkün kıldığı iddia edilen başıca ayetler incelenerek, ayetlerin ne demek istediği anlaşılmalı çalışılacaktır. Tefsirleri incelediğimizde birçok bilimsel verilerle Kur'an ayetlerinin delaletleri arasında irtibat kurularak Kur'an'ın ilm-i îcâz yönü ortaya konulmuştur. Bizim çalışma alanımız bu örnekler değildir. Ayetlerin tefsirinde bilimsel gelişmelerden yararlanılmasının mümkün olduğunu söyleyenlerin veya ayetlerin bilimsel ıstılahlar içerdiği tezini delil olarak öne sürenlerin dayanak kabul ettikleri ayetler tahlil edilerek bilimsel tefsire delil olma yönünden incelenecektir.

Bu ayetler Enam 6/38, Enam 6/59, Nahl 16/89, Kehf 18/109 ve Yusuf 12/111 ve Lokman 31/27. ayetlerdir.¹⁰² Bu ayetlerin anlam alanı tespit edilmeye çalışılacaktır.

¹⁰² Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, s. 41.

Metin içi ve metin dışı bağlam ayetleri yorumlamada önemlidir. Siyak-sibak ilişkisini görmezden gelerek ve indiği dönemin sosyal ve kültürel şartlarına vakıf olmadan ayetlerin yorumlanması yetersiz olacaktır.

3.1 En'âm Suresi 6/38. Ayet

Ayetin tefsirine geçmeden önce surenin içeriğine bakmayı uygun gördük. En'âm suresi, Mekke devrinin sonlarında tamamı bir gecede nazil olmuştur. Kur'an'da altıncı suredir. Sure ismini 136, 138 ve 139. ayetlerde geçen “deve, sığır, koyun ve keçi” anlamına gelen en'âm kelimesinden alır. Allah'ın tek ilah olduğunu anlatması, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğuna dair deliller öne sürmesi açısından ve puta tapıcılığı iptal eden deliller öne sürmesinden dolayı Hücet suresi diye de anılır. Hz. İbrahim'in yıldız, aya ve güneşe tapan kavmini uyarması anlatılır. Bu şekilde Hz. İbrahim, kavmini tevhid inancına yönlendirerek hanif kişiliğini bizlere göstermektedir. Eti yenen ve yenmeyen hayvanlardan bahsedilerek helal ve haram açıklanmaktadır. İnsanların kendi heva ve hevesine göre helal ve haram koyma yetkisine kendi eline almaları surede anlatılır. Bu durumun yanlışlığı ortaya koyularak helal ve haram yetkisinin Allah'a ait olduğu anlatılır.¹⁰³

Bu sure tek seferde indirildiği söylenmekle beraber, bazı ayetlerinin belli birtakım şahıslar hakkında indirilmiş olduğu da ifade edilmiştir. Örneğin, “*Vahyi yazılı bir metin halinde gönderseydik, inanmayanlar yine iman etmeyeceklerdi.*” Bu ayetin nüzul sebebi olarak Kureyşlilerin, “Vallahi dört meleğin beraber olduğu bir anda Allah'tan bir kitap gelmedikçe inanmayız” demelerine cevap olarak indiği söylenir. Aynı şekilde “*Onlar hem kendilerini dinden uzaklaştırırlar hem de insanları Allah yolundan uzaklaştırırlar*” ayetinin Hz. Peygamberin insanlara hakkı anlatmasına mâni olmaya çalışan ve panayırlarda olan insanların Hz. Muhammed'i dinlemesine engel olan Mekkeliler hakkında indiği söylenir.¹⁰⁴ Bu surede son olarak Hz. Peygambere bazı ikazlar da vardır. Hz. Muhammed'den sabah-akşam rabbiyle olan onun rızasına uygun davranmaktan başka bir şey düşünmeyen Habbâb b. Eret, Bilâl-i Habeşî,

¹⁰³ Emin Işık, “En'âm Sûresi”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 169-170.

¹⁰⁴ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l-Kur'an (Nüzul Sırasına Göre Hikmetli Kur'an'ın Anlaşılır Tefsiri)*, çev. Muhammed Coşkun, İlim Yurdu Yayıncılık, İstanbul 2013, II, 43.

Ammâr b. Yâsir gibi Müslümanları birkaç kibirli müşrik için huzurundan uzaklaştırmaması istenir.¹⁰⁵

3.1.1 En'âm Suresi 6/38. Ayetin Genel Özellikleri

En'am suresi 6/38. Ayetin tefsirine geçmeden önce En'âm suresinin genel özelliklerine değindik. İnceleyeceğimiz ayetin Arapça metnine yer verdik. Ayetin doğru bir şekilde anlaşılmasında önemli olan siyak-sıbak ilişkisine ve ayette yer alan kelimelere değinerek ayetin tefsirini inceledik.

Kur'an ayetlerinin veya surelerinin inmesine sebep olan sorulara ve olaylara sebep-i nüzul denir. Kur'an ayetlerini incelediğimizde iki durumla karşılaşırız. Birincisi, herhangi bir sual veya olay gerçekleşmeksizin inen ayetlerdir. Bu durum Kur'an'ın geneli için geçerlidir. Diğer bir durum ise bir sual veya olay üzere inen ayetlerdir. Kur'an ayetlerinin inmesine sebep olan sual veya olay olmasa bile Kur'an'ın ayetlerinin gönderiliş gayesi insanlığa rehberlik etmektir.¹⁰⁶

Nüzul sebebi olarak aktarılan soru, olay ve durumlar Kur'an'ın indiği dönemde gerçekleşmiş olması ayetlerin günümüz insanını ilgilendirmediği sonucunu çıkarmaz. Zaman mefhumu farklılaşsa bile insan unsuru aynıdır. Benzer durumlarla, problem ve sorularla her devrin insanı karşılaşabilir. Dolayısıyla nüzul sebeplerinde anlatılan olgular ve olaylar günümüzde ve gelecekteki insanlar için geçerli olabilecek olaylardır. Ayetlerin anlam dünyası zaman üstü bir özelliğe sahiptir.¹⁰⁷

Kur'an'da nüzul sebebine binaen inen ayet sayısı azdır. Çok sayıda ayet sebep-i nüzul olmaksızın inmiştir. Bir sebebe binaen inenlerin sayısı 472 civarındadır. Rivayetler konusunda titiz davranmayanlar, sıhhat derecesine bakmayanlar, gelişigüzel rivayetleri kullanmışlardır; bu kişilere göre sayı 888'e kadar çıkartılmaktadır. Her ayet için ille de sebep-i nüzul aranmamalıdır.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 201.

¹⁰⁶ İsmail Çalışkan, *Tefsir Usûlü*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 136.

¹⁰⁷ Recep Demir, *Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem*, Hikmet Evi Yayınları, İstanbul 2013, s. 167.

¹⁰⁸ Ahmet Öz, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Müspet ve Menfi Etkisi", DÜİFD, c.18, sy.1, Diyarbakır 2016, s. 96.

Biz tefsirleri incelediğimizde En'am 6/38. ayetin sebep-i nüzulüne rastlamadık. Tefsirlerde ayetin bağlam itibariyle yorumlandığını gördük. Kur'an'ın değişik ayetlerinde müşriklerin mucize talepleri reddedilmiştir. En'am suresi 6/38. ayetin sebep-i müşriklerin mucize isteklerine karşı reddiyedir. Allah bu ayetle onlara gözünüzün önünde cereyan eden olaylardan daha büyük mucize olmadığını onlara hatırlatmaktadır. Kâinata gerek yeryüzünde gerek gökyüzünde var olan ve yaratılan varlıklar birer mucizedir.

Bu çalışmada incelenecek ayetlerden olan En'am 6/38. Ayetin metni ve meâli şu şekildedir:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ يُحْشَرُونَ رَيْبَهُمْ.

*“Yerde hareket eden hiçbir hayvan ve kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi bir toplum teşkil etmesinler. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet, Rablerinin huzurunda toplanacaklardır.”*¹⁰⁹

3.1.2 En'âm Suresi 6/38. Ayetin Bağlamı (Siyak-Sibak)

Kur'an yorumlarının en büyük problemi nesnel ölçütlerimiz olmaksızın ayetlerin keyfi ve gelişigüzel herhangi bir ölçüte bağlı kalmaksızın tefsir edilmesidir. Ayetlerin yorumlanması öznel bir faaliyet olmasına rağmen, yorum alanını sınırsız görerek hiçbir ölçüte bağlı kalmaksızın ayetlerin yorumlanması yanlış İslam ve Kur'an algısına sebebiyet verebilir.

Kur'an'ın iç ve dış bağlamı ayetlerin anlaşılması için çok önemlidir. Ayetlere doğru mana verebilmek için siyak-sibak dikkate alınmalıdır. Siyak-sibak, bir cümlemin kendinden önceki ve sonraki kelimelerle irtibatı demektir. Bu durum Kur'an için söz konusu olduğunda bir ayetin, bulunduğu yerdeki diğer ayetveya ayetler grubu ile ilişkisi demektir. Çünkü her ayet, bulunduğu yerde diğer ayet veya ayetlerle mana yönünden ilişki içerisindedir. Siyak-sibak çerçevesi göz ardı edilirse, insanların ilahi

¹⁰⁹ Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkan Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, Server İletişim, İstanbul 2013, s. 144.

mesajı doğru anlama imkânı zorlaştırır. Kur'an nasları siyak-sibak çerçevesinde tefsir edilmelidir. Metinsel bütünlük dikkate alınmadığında herkesin, kendi doğrularına Kur'an'dan dayanak bulması kolaylaşacaktır.¹¹⁰

Bir ayetin anlaşılması için siyak-sibak ilişkisi önemlidir. Buna ilaveten ayetlerin daha objektif anlaşılması için, Kur'an'ın diğer ayetleriyle birlikte bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi gerekir. En'âm suresi 6/37. ayet “Ona Rabb’inden bir mucize indirilseydi ya! dediler. De ki: Şüphesiz Allah mucize göndermeye kâdirdir. Fakat onların çoğu bilmezler.” Ayeti ve diğer ayetler ışığında En'am 6/38. ayetini değerlendirmek gerekmektedir.

Müşriklerin mucize istekleri, samimi ve iman etmek için öne sürülen bir talep değildir. İnanmayanların inanmama gerekçeleri, inatları ve kibirlenmeleridir. Yoksa onlara akli, sem’î ve hissi pek çok mucize gösterilmiştir. Allah mucize göndermeye elbette kâdirdir. Fakat mucize isteyenler bunu bilmezler. İnkârcıların mucize talepleri eğer gerçekleşirse ve ardından bu mucizeyi inkâr ederlerse onlara bir azabın geleceğinin farkında değildirler. Ayrıca, Allah'ın ancak gerekli gördüğü durumlarda mucize indireceğinin de farkında değildirler.¹¹¹

Kur'an, müşriklerin çeşitli mucize taleplerinden bahsetmektedir. Bu talepler Hz. Muhammed'in nübüvvetini test etmeye yönelik olağanüstü isteklerdir. Müşrikler, Hz. Muhammed (s.a.v)'den ya korkutuldukları azabı getirmesini istemişler ya da mucizeleri onun da göstermesini talep etmişlerdir.¹¹²Buna karşılık Allah, müşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliğinden şüpheleri varsa nübüvvetinin en büyük delili veya mucizesinin kendilerine okunan vahiyler olduğunu ifade etmiştir.¹¹³

Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî (ö. 333/944), En'am 6/38. ayeti bir önceki ayetle irtibatlandırmaktadır. Bu ayetin, “De ki: Şüphesiz Allah mucize göndermeye kâdirdir”¹¹⁴ mealindeki ayetle alakası, ilişkisi olduğunu söylemektedir. Yeryüzünde

¹¹⁰ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 290-292.

¹¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, V, 72-73.

¹¹² Zübeyir Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 3, sy. 5, Bahar 2015, s. 24.

¹¹³ Ankebut 29/50-51.

¹¹⁴ En'am 6/37.

yaşayan ve gökyüzünde yaşayan her canlıyı yaratan ve onlara rızkını veren Allah, elbette mucizeyi de yaratmaya kadirdir, diyerek sebep-i nüzul zikretmemektedir. Ayeti, önceki ayetle irtibatlandırarak açıklamaktadır.¹¹⁵

Bu ayet müşriklerin mucize talepleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Müşrikler, sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin hurma bahçen ve üzüm bağların olmalı öyle ki, içlerinden ırmaklar akıtmalısın. Yahut iddia ettiğin gibi, üzerlerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri, gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız.¹¹⁶ Allah, müşriklerin mucize isteklerine cevap niteliğinde En'am 6/38. ayeti indirdiğini düşünmekteyiz.

Muhammed İzzet Derveze (1888-1984), bu ayetlerde müşrikler, Hz. Muhammed (s.a.v)'den nübüvvetini teyid eden mucize göstermesini istemektedir. İnanmayanlar mucize istekleriyle Hz. Muhammed'e meydan okumaktadırlar. İnanmak isteyenlerin mucize isteklerine Allah En'am 6/38. ayetle cevap vermektedir. Müşriklerin mucize isteklerine karşın Allah, yeryüzü, gökyüzü, insan, hayvan ve kuşlar üzerinden örnekler vererek Allah'ın varlığına ayet olan örnekleri sıralamaktadır.¹¹⁷

“Göklerde ve yerde nice mucizeler var ki onların yanından, onlara hiç aldırış etmeden geçip giderler.”¹¹⁸ Bu ayet ve Kur'an'ın genel içeriğine baktığımızda Allah'ın ilkeli bir ilah olduğunu, keyfi bir şekilde mucize yaratmayacağını, mucize yaratmasının kendi insiyatifinde olduğunu görmekteyiz. Müşriklerin mucize taleplerine karşın kâinatın mucizelerle dolu olduğu anlatılmak istenmiştir. Bu ayetin sebep-i nüzulü için bir rivayete rastlayamadığımızı, ayetin siyak-sıbak içerisinde yorumlandığını gördük.

¹¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, V, 73.

¹¹⁶ İsrâ 17/90-93.

¹¹⁷ M. İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs (Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri)*, çev. Ekrem Demir vdğr., Ekin Yayınları, İstanbul 1997, III, 44.

¹¹⁸ Yusuf 12/105.

“Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse onu şaşırtır; dilediği kimseyi de doğru yola iletir.”¹¹⁹ Bu ayette Allah’ın ayetlerini yalanlayanların, karanlıklar içinde kalan sağır ve dilsizler olduğu ifade edilmektedir. Allah’ın ayetlerini yalanlayanlar, inkâr ve cehalet bataklığında kalmışlar, hakikati anlamaktan ve tevhidi ikrar etmekten uzaklaşmışlardır. Bu inkâr ve cehalet kulun kendi hür iradesiyle gerçekleşmektedir.¹²⁰ Ayette Allah’ın kulun inkârından razı olmadığı, şükründen razı olduğu ifade edilmiştir.¹²¹

Allah bizlere hakikate inanmak için kalp başta olmak üzere birçok organla donatmıştır. Hakikati duymak için kulaklar vermiştir. Tevhidi ikrar etmek için dil vermiştir. Bu organlar hakkıyla görevini yerine getirmediği zaman manevi olarak ölüdürler. Allah insana düşünmek için akıl nimetini bahşetmiştir. Hakkı ıhtimesi için kulakları, hakkı görmesi için gözleri, hakkı konuşması için dili insanın hizmetine vermiştir. Buna ilaveten peygamberler ve kitaplar göndererek insanların doğruyu bulmalarını sağlamıştır.

Allah hidayet çağrısını kabul etmeyen insanları sağır, dilsiz ve kör olarak nitelemektedir.¹²² En’âm 6/38. ayet kendinden önceki ayetin devamı gibidir. Bir önceki ayette Allah mucize indirmeye kâdir olduğundan bahsetmişti. Bu ayette Allah “dâbbe” kelimesini kullanmaktadır. Dâbbe yeryüzünde hareket eden her canlıya denir. Allah ayette kuşu da zikretmektedir. Kuş da havada uçan her canlının adıdır. Allah bunları yaratmaya kâdir olduğuna göre, mucize indirmeye de kâdirdir.¹²³

3.1.3 En’âm Suresi 6/38. Ayette Yer Alan Kelimeler

“مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ” ifadesi bilimsel verilerle ayetleri tefsir edenlerin dayandıkları ana cümledir. Bu ifadenin anlaşılması ayetin tefsirinde önemlidir. Ayette geçen kelimeleri sözlük, terim ve Kur’an’da geçen kullanımlarına yer vererek açıkladık.

¹¹⁹ En’âm 6/39.

¹²⁰ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, II, 143-145.

¹²¹ Zümer 39/7.

¹²² Bakara 2/171; Bakara 2/18.

¹²³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an Tercümesi*, V, 73.

3.1.3.1 Dâbbe (دابة) kelimesi

“Dâbbe” kelimesi, yeryüzünde hareket eden her canlı için kullanılmıştır.¹²⁴ Dâbbe kavramı, “yeryüzünde debelenen, hareket eden hayvanları” kapsamaktadır. Bu kelime kuş, balık cinsi ve insanın dışındaki hayvanları ya da canlıları kapsamaktadır.¹²⁵ “Dâbbe” sözcüğü “hafif, yavaş yavaş ya da belli belirsiz bir şekilde yürüyen her nesne” için kullanılır.¹²⁶ Kur’an’ın birçok ayetinde “dâbbe” kelimesi geçmektedir. Bu ayetler şunlardır:

Allah’ın kudret ve cömertliğine işaret eden delillerden bahseden ayette, göklerin ve yerin yaratılışından, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinden ve her türlü canlıyı yeryüzüne yaymasından bahsetmektedir.¹²⁷

“Yeryüzündeki her canlının rızkını veren yalnız Allah’tır. O, her canlının varoluş ve hayat macerasındaki tüm konup göçmeleri bilir. Çünkü bütün bunlar Allah’ın sınırsız ilminde mevcuttur.”¹²⁸ Bu ayetlerden anladığımız kadarıyla “dâbbe” kelimesi, yeryüzünde yaşayan, rızıklanan her türlü canlı varlık için kullanılmaktadır. Bu kavramın, insanlar için de kullanıldığını söyleyebiliriz. “Dâbbe” ifadesi kullanılarak müşriklerin dikkati çekilmektedir. Allah, müşriklerin mucize taleplerine “dâbbe” ifadesini kullanarak yeryüzünde yaşanan ve yaratılan hayatın mucize olduğunu gözler önüne sermektedir.

3.1.3.2 Arz (ارض) kelimesi

Göğün mukâbili olan yer, yeryüzü. Çoğulu “ارضون” şeklinde gelir. Kur’an’da yeryüzü kelimesinin çoğulu kullanılmamıştır. Bu kelimeyle bir nesnenin en aşağı kısmı kastedilir. Gök kelimesiyle bir nesnenin en yukarı kısmı kastedilir.¹²⁹ “Arz”

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an Tercümesi*, V, 73; İsmail Hakkı Bursevi, *Muhtasar Rûhu’l-Beyân Tefsiri*, Damla Yayınevi, İstanbul 1995, III, 11.

¹²⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, VI, 301; Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2003, II, 4-5.

¹²⁶ Râğıb el-İsfahani, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kalem, Dimaşk 1430/2009, I, 306; Allâme Muhammed Hüseyin Tabatabai, *El-Mizan Fî Tefsiri’l-Kur’an*, çev. Vahdettin İnce, Kevser Yayınları, yy., 2003, VII, 105.

¹²⁷ Bakara 2/164.

¹²⁸ Hûd 11/6.

¹²⁹ Râğıb, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, I, 73.

kelimesi Kur'an'da üzerinde yaşadığımız toprak parçasını ve yeryüzünü ifade etmek için kullanılır.¹³⁰

“Arz” kelimesi Kur'an'ın birçok ayetinde geçmektedir. Yüce Allah, arzı canlılar için yarattığını ve yeryüzünü onların hizmetine sunduğunu anlatmaktadır.¹³¹ Aynı şekilde Kur'an, göklerin ve arzın bitişik olduğunu sonradan ayrıldığından bahsetmektedir.¹³² Ayette her ikisinin altı günde (evrede) yaratıldığından bahsetmektedir.¹³³ Yeryüzü ve gökyüzünün Allah'ın emrine boyun eğdiğinden bahsedilmektedir.¹³⁴ İnsanoğlu, yeryüzünün kendisi ve tüm canlılar için yaratıldığının farkında olarak israf etmekten ve haram ve temiz olmayan yiyeceklerden yememelidir. Helal ve temiz gıdalardan beslenmelidir.

3.1.3.3 Ümmet (امة) kelimesi

Aynı dine mensup veya belirli zaman ve mekânlarda herhangi bir şeyin kendilerini bir araya getirdiği her çeşit cemâat; topluluk. Çoğulu “امم” şeklinde gelmektedir. “Ümmet” kelimesi, gerek Allah'ın emrine zorunlu olarak boyun eğen canlı türlerinden oluşan topluluklar ya da ihtiyari olarak oluşturulan topluluklar ümmet olarak ifade edilmektedir.¹³⁵ “Ümmet” kelimesi din ve yol anlamına da gelmektedir. Ayrıca, zamandan bir müddet anlamına da gelmektedir.¹³⁶ Meslekleri, ırkı ve meşguliyetleri ne olursa olsun bir amaç etrafında bir araya gelen zümre, topluluk “ümme” kavramıyla ifade edilebilir. Bu kavram genellikle Müslüman toplum için kullanılmaktadır.

“Ümmet” kelimesi kavim, her topluluktan belli grup insan, her canlı cinsi, bütün iyilikleri bünyesinde toplayan kişi veya kendisine uyulan önder, imam gibi anlamlara gelir.¹³⁷

¹³⁰ Bekir Tatlı, “Kur'an'da “Dünya” ve “Arz” Kelimelerinin Kullanımı”, AÜİFD, c. 46, sy. 2, 2005, s. 261.

¹³¹ Rahmân 55/10.

¹³² Enbiyâ 21/30.

¹³³ A'râf 7/54; Yunus 10/3; Hûd 11/7; Furkân 25/59; Kâf 50/37; Hadid 57/4.

¹³⁴ Fussilet 41/11.

¹³⁵ Râğıb, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân, I, 82.

¹³⁶ Veli Ulutürk, “Kur'an'da İmam ve Ümmet Kelimelerinin Manaları”, Diyanet İlmi Dergi, c. 33, sy.3, 1997, s. 46-48.

¹³⁷ Halil İbrahim Bulut, “Ümmet”, DİA, İstanbul 2012, XLII, 308.

“Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir ümmet bulunsun” meâlindeki âyette (Âl-i İmrân 3/104) olduğu gibi büyük bir topluluk içindeki özel bir zümre kastedilmektedir. Tevhid ve sâlih amelde başkalarına örneklik eden topluluğa işaret edilmiştir.

“Hz. İbrâhim gerçekten başlı başına bir ümmet idi.” âyetinde (Nahl 16/120) Hz. İbrahim’in inkârcılara karşı vermiş olduğu tevhid mücadelesiyle ve hidayet önderi olması dolayısıyla ümmet olma vasıflarına bünyesinde taşıdığı için tek başına bir ümmet olarak ifade edilmektedir.

Bu kelime bazı âyetlerde, zaman ve müddet anlamında da kullanılmıştır.¹³⁸ “... bizler, atalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk....”¹³⁹ Ümmet kelimesi bu âyette bir din etrafında birleşmiş olmak anlamında kullanılmıştır. Allah Kur’an’da müslümanlardan “vasat ümmet” olarak bahsetmiştir.¹⁴⁰

Müslümanların “vasat ümmet” vasfını kazanabilmesi için birtakım meziyetlere sahip olması gerekmektedir. “Emr-i bi’l-ma’rûf, nehy-i ani’l-münkere itina göstermeleri”¹⁴¹ “işlerini meşveret ve şûraya dayalı sürdürmeleri”¹⁴² olarak özetleyebiliriz. Burada sayılan örnekler vasat ümmet olmanın birkaç örneğidir.

Allah’ın emir ve yasaklarına karşı duyarlı olan ve sorumluluk sahibi toplumlar ve kişiler de vasat ümmet kavramının içerisinde. Müslümanlara karşı merhametli, saldırgan inkârcılara karşı cesur olmak da vasat ümmet olanın şartlarındandır. Sabırlı ve affedici olmak da bu ümmetin özelliklerindendir.

3.1.3.4 Tefrit (تفريط) kelimesi

Bir kimsenin herhangi bir maksatla öne geçmesi veya önden gitmesi durumunda “فرط” fiili kullanılır. “افراط” kelimesi ise, öne geçme noktasında israf etmek anlamına gelmektedir. “تفريط” kelimesi ise, aşırılık yapma ve öne geçme imkânı varken bundan uzak durmak ya da bu noktada ihmalkârlık etmek anlamına gelmektedir. Bu kelime

¹³⁸ Hûd 11/8; Yusuf 12/45.

¹³⁹ Zuhurf 43/22.

¹⁴⁰ Bakara 2/143.

¹⁴¹ Al-i İmrân 3/104.

¹⁴² Şûrâ 42/38.

genelde bir şeyi yapmaktan sakınılmadığında ya da bir şeyi yapmanın ihmal edilmediği durumda kullanılmaktadır. “ما فرطت في كذا” kalıbında ifade edilir.¹⁴³

“O, kullarının üzerinde her istediğini yapma kudretine sahiptir. Yaptıklarınızı kaydeden birtakım melekleri size O gönderir. Birinize ölüm gelince elçilerimiz hiç kusur etmeksizin onun canını alırlar.”¹⁴⁴ Bu ayette “tefrit” kelimesi ihmalkârlık etmemek, kusur etmemek ve gevşeklik göstermemek anlamında kullanılmıştır. “فرط” kelimesi farklı şekillerde ayetlerde geçmektedir.¹⁴⁵

“و كل شئ احصينا ه في اما م مبين”¹⁴⁷ ve “ما فرطنا في الكتاب من شيء”¹⁴⁶ ifadeleri birbirine yakın anlama sahip ayetlerdir. Bu ayetlerde Allah’ın her şeyi kitapta kayda geçirdiğinden, kitapta hiçbir şeyi ihmal etmediğinden bahsetmektedir. En’am 6/38. Ayette “ما فرطنا” ifadesi ihmal etmemek, noksan bırakmamak ve kayda geçirmek anlamlarında kullanılmıştır.

İslam, dengeli ve ölçülü bir dindir. Müslümanları ne ifrata ne de tefrite teşvik eder. İnsanların işlerinde vasat, itidalli ve ölçülü davranmalarını ister. İslam, nafile ibadetlerde eşini ve kendini ihmal edercesine ibadetlere aşırı ilgi ve alaka göstererek ifrata düşmeyi ve ibadetlere ilgisiz ve alakasız kalarak nafile ibadetlerin hakkını vermeyerek tefrite düşmeyi yasaklamaktadır. Mallarımızı harcarken israf etmememizi ve cimrilikten de uzak durmamızı öğütleyerek bu ikisinin arasında dengeli bir yol tutmamızı istemektedir.¹⁴⁸

3.1.3.5 Kitap (الكتاب) kelimesi

Kur’an’ı anlamak için lügat bilgisine sahip olmak gerekir. Kur’an’da yer alan kavramların hangi anlamda kullanıldığını tespit etmek gerekir. Bu herkesin sözlüğe başvurarak Kur’an’ı tercüme edebileceği anlamına gelmemektedir. Kur’an’da yer alan kavramların anlam alanı siyak ve Kur’an’ın bütünlüğü yardımıyla tespit edilir.

¹⁴³ Râğıb, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, I, 631.

¹⁴⁴ En'am 6/61.

¹⁴⁵ En'am 6/31; Yusuf 12/80; Kehf 18/28; Zümer 39/56.

¹⁴⁶ En'am 6/38.

¹⁴⁷ Yasin 36/12.

¹⁴⁸ Furkan 25/67.

Salât, zekât ve din kavramlarına anlam verirken bu kavramlara geçtiği yere göre farklı anlamlar verilir.

“كتاب” kelimesi, içine yazılan yazıyla birlikte sahifeyi ifade etmektedir. Yazma, kaydetme, takdir etme, vacip, gerekli kılma ve farz kılma anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁹ Kur'an'da yer alan kitap kavramı bazı ayetlerde Kur'an'ı ifade etmektedir.¹⁵⁰ “Kendisinde şüphe olmayan kitap”¹⁵¹ “Ayetleri arapça olan ve açık ve anlaşılır olan kitap”¹⁵² “Kitab-ı Hakim”¹⁵³ “Kitab-ı Mübin”¹⁵⁴ ifadeleri geçtiği yerlerde Kur'an'ı Kerim'i ifade etmektedir. Kitap kavramı, Kur'an'ı ifade ettiği gibi Tevrat için de kullanılır.¹⁵⁵ Aynı zamanda bu kavram, insanların dünyada işlediği fiillerinin yazıldığı, kaydedildiği tutanak veya bir defter anlamına gelen amel defteri anlamına da gelmektedir.¹⁵⁶

Ünlü Kur'an dilbilimcisi er-Rağıb el-İsfahani (ö.502/1108), Levh-ı Mahfûz'un Kur'an'da el-Kitab sözü ile ifade edildiğini ve fakat mahiyeti hakkında bilgi verilmediğini, bize kapalı olan bir alan olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁷ el- Kitâb, Allah'ın bizlere ulaştırdığı mesajı, Allah'ın hükmü demektir. el-Kitab'da Allah'ın bizden istediği ve hayatımızı düzene sokacak ilkeler ve kurallardır.¹⁵⁸

3.1.4 En'am Suresi 6/38. Ayetin Tefsiri

Kur'an'ı doğru anlamlandırmak için nüzul döneminde gerçekleşen olaylara vakıf olmak gerekir. Sahabe bu konuda şanslıydı. Olaylar onların gözleri önünde cereyan ediyordu. Bugün bizim müphem olarak isimlendirdiğimiz zamirler ve ismi işaretler onlar için bilinen bir olguydu, bilmeseler bile Hz. Peygamber'e soruyorlardı. Kur'an ayetleri onlar hakkında iniyordu. Buradan hareketle sahabe nüzul ortamına tanıklık ettiğinden Kur'an'ı en iyi anlayan ve açıklayan bir topluluktur. Ayetlerin tefsirinde

¹⁴⁹ Râğıb, *Müfredâtü El-fâzi 'l-Kur'ân*, I, 699.

¹⁵⁰ Muhammed Çelik, “Kur'an'ın Kendini Tanıtması”, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 46, sy. 3, 2010, s. 33.

¹⁵¹ Bakara 2/2.

¹⁵² Fussilet 41/3.

¹⁵³ Yunus 10/1.

¹⁵⁴ Yusuf 12/1.

¹⁵⁵ Bakara 2/44; Mâide 5/44; En'am 6/154; Hüd 11/110; İsrâ 17/2; Enbiyâ 21/48; Furkân 25/35.

¹⁵⁶ İsrâ 17/71; Kehf 18/49; Câsiye 45/28-29.

¹⁵⁷ Hidayet Aydar, “Kur'an'da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levh-ı Mahfûz”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, 2000, s. 103-104.

¹⁵⁸ Şemsettin Kırış, “Sünnetin Teolojik Boyutu”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 1, Haziran 2018, s. 57.

sahabeden nakledilen rivayetler bizler için büyük öneme haizdir. Sahabe, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine şahit olmuştur. Sahabeye ait rivayetler mevkuf kategorisinde değerlendirilir. Sahabeyi bizden ayıran en önemli husus da budur.¹⁵⁹

Kur'an-ı Kerim kendini açık ve anlaşılır bir kitap¹⁶⁰ olarak takdim etmesine rağmen beyana ve tefsire ihtiyacı olan bir kitaptır. Kur'an'ın tefsir edilmesinin ilk örneklerine Peygamber döneminde rastlamaktayız. Peygamber zamanında Kur'an'ın anlaşılması günümüze oranla daha kolaydı. Kur'an'ı hayatıyla yaşayan ve sorulan sorulara cevap veren Hz. Peygamber hayattaydı. Bu tefsir faaliyeti günümüze kadar gelmiştir. Birçok tefsir çeşidi ortaya çıkmıştır.

Peygamberimiz Kur'an'ın tamamını günümüzde olduğu gibi tek tek tefsir etmemiştir. Hz. Peygamber, Kur'an'ın hayata aktarılması olan sünnetiyle Kur'an'ı açıklamıştır. Bu durumun oluşmasında ayetlerin sebep-i nüzulüne şahit olan bir sahabe topluluğunun bulunması önemli etkindir. Ayrıca Kur'an'ın onların dilinde inmesi ve olayların sahabenin kültürel ve sosyal ortamıyla alakalı olması Kur'an'ın sahabeler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Sahabeden sonraki nesiller Kur'an'ı iki kapak arasında bulunan metin olarak görmüşlerdir. Tefsir faaliyetleri günümüzde artmıştır. Ciltler dolusu tefsirler yazılmıştır. Ayetlere verilen anlamlar da farklılıklara uğramıştır. Asıl anlamın tespit edilebilmesi için Kur'an'ın nüzulüne tanıklık eden sahabe neslinin ve o döneme yakın müfessirlerin yorumları önemlidir. Sahabe zamanında hitap olan Kur'an daha sonra metin haline getirilmiştir.

Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), En'âm 6/38. Ayeti tefsir ederken "arz" kelimesini kara ve deniz olarak açıklamıştır. "Ümmet" kelimesini ise özel isimlerle anılan sınıf sınıf yaratıklar olarak ifade eder. "Kitab" kelimesini ise levh-i mahfuz olarak tefsir etmektedir. Karada ve denizde yaşayan canlılar ve havada uçan kuşlar da insanlar gibi birer ümmettir. Biz levh-i mahfuzda hiçbir şeyi eksik bırakmadık, zayi etmedik.¹⁶¹

¹⁵⁹ Mustafa Öztürk, "*Sahabe ve Kuran*", Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 2, sy. 2, Güz 2015, s. 8-10.

¹⁶⁰ Yusuf 12/1; Şuarâ 26/2; Kasas 28/2; Fussilet 41/3.

¹⁶¹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1423/2002, I, 560.

Açıklamalardan anlaşıldığına göre, “kitap” kelimesi Kur’an olarak tefsir edilmemiştir. Sahabeye yakın müfessirlerden sayılan Mukâtil’in “kitap” kelimesini levh-i mahfuz olarak tefsir etmesi önemlidir. Aksi takdirde Kur’an’da her şeyin olduğu, hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı gibi bir anlamla karşılaşabilirdik. Tefsirde anlatılanlar bundan ibarettir. Hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı, ihmâl ve zayi edilmediği kitap Kur’an değil, levh-i mahfuzdur. Mukatil, levh-i mahfuz konusunda herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Taberî (ö. 310/922), yeryüzünde hareket eden, küçük büyük, her türlü canlının ve iki kanadıyla uçan kuşların da birer ümmet olduklarını, topluluk olduklarını ifade etmiştir. Bu varlıkların hareketlerinin ve davranışlarının ana kitap dediğimiz “ümmü’l-kitâb”ta tespit edilmesi hususunda herhangi bir eksiklik olmadığını ve bütün varlıkların diriltildikten sonra rablerinin huzurunda toplanacaklarını ifade etmektedir. Taberî, “kitap” kelimesini hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı, kayıt altına alındığı “ümmü’l-kitab” olarak yorumlamaktadır. “Ümmü’l-Kitab”, bütün canlı varlıkların hareketlerinin ve davranışlarının zapt altına alındığı, kaydedildiği bir nesne olarak ifade edilmektedir. Mahiyeti hakkında tam bilgi verilmemektedir.¹⁶²

Açıklamalardan anladığımız kadarıyla Taberî, ayeti Allah’ın ilmi veya amellerin yazıldığı kitap ile irtibatlandırmaktadır. Allah bütün varlıkları kıyamet gününde bir araya toplayacaktır. O gün adalet tesis edilecektir. Hiç kimseye haksızlık edilmeyecektir. Allah insanların tüm amellerini zayi etmeyip muhafaza altına almıştır. Bunun karşılığında ahirette cezalandırma ve mükâfatlandırma yapacaktır. Müfessir Taberî’nin, ayeti Kur’an ile irtibatlandırmayıp sanki levh-i mahfuz veya Allah’ın ilmi olarak yorumladığı söylenebilir.

Mâtürîdî (ö. 333/944), bu ayeti açıklarken bir önceki ayetle irtibatlandırmaktadır. İnkârcıların mucize talepleriyle birlikte ayeti açıklamaktadır. Allah, ayette dâbbe ve kuş kelimelerini kullanarak inkârcılara cevap vermektedir. Allah, yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan tüm canlıları yaratıp ve rızkını vermeye kâdir olduğuna göre elbette mûcize indirmeye de kadirdir. Hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitap hakkında farklı görüşlerin olduğunu kitap kelimesini Kur’an olarak anlayanlar

¹⁶²Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1405/1984, VI, 187-189.

olduğunu ifade etmiştir. İnsanlığın ihtiyacı olan ve faydalanacağı her şeyi Kur'an'ın içerdiği söylenmiştir. Mâtürîdî, buradaki kitaptan maksadın ana kitap olan levh-i mahfûz olduğunu söylemiştir. Bu görüşünü İbn Abbâs'ın (r.a.) şu rivayetiyle açıklamaktadır: Biz her şeyi mutlaka ana kitapta yazdık, ana kitaptan maksat ise Kur'an değil levh-i mahfuzdur.¹⁶³

Zemahşerî, (ö. 538/1144), bu ayeti Allah'ın ilmi, otoritesi ve kudretiyle ilişkilendirmektedir. Allah, tüm yaratılanların plan ve düzeniyle ilgilenmektedir. Yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan tüm yaratılmışlar insanlar gibi rızıklarının, ecellerinin ve amellerinin takdir edilmesi ve belirlenmesi bakımından kendi içlerinde topluluklardır. Hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitabı levh-i mahfûz olarak tefsir etmektedir. Allah, levh-i mahfuz'da her şeyi yazmış, bu kitapta Allah'ın gözden kaçırdığı ve belirlenmesi gerekip de belirlemediği hiçbir şey yoktur. Yürüyen ve uçan tüm canlılar rablerinin huzurunda toplanacaklar. Herkes hakkını alacak, kimseye haksızlık yapılmayacaktır. Boynuzsuz koçun hakkının boynuzlu koçtan alınacağı bir gün olacaktır.¹⁶⁴

Zemahşerî, “kitap” kelimesini Kur'an olarak tefsir etmemiştir. Kitap kelimesini yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan tüm canlıların rızıklarının, ecellerinin ve yaptıkları tüm tutum ve davranışların kaydedildiği, göz ardı edilmediği kitap yani levh-i mahfûz olarak açıklamaktadır. Bu durum Allah'ın ilminin, gücünün ve hâkimiyetinin sınırsız olduğunu ifade etmektedir. Son olarak Allah'ın huzurunda toplanılacağını zerre miktarı kimseye haksızlık edilmeyeceği ifade edilmektedir.

İbnü'l-Cevzi (ö. 597/1201), En'âm 6/38. Ayeti açıklarken yeryüzündeki canlıların insanlar gibi ümmet olma meselesini Allah'ı tanıma, Allah'a ibadet etme, yaratılma, ölme ve dirilme hususunda ümmet olduklarını rivayetler yoluyla nakletmektedir. Hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitap hakkında iki görüş bulunmaktadır. Kur'an'ı Kerim ve levh-i mahfuz'dur. Kur'an diye tefsir edenler dini konularla sınırlandırmaktır. İnsanlar dışındaki diğer canlıların Allah'ın huzurunda toplanması meselesini iki şekilde açıklanmaktadır. Canlıların dirildikten sonra aralarında adalet

¹⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, V, 73-74.

¹⁶⁴ Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Abdulaziz Hatip vdğr., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, II, 638.

tesis edildikten sonra toprak olacakları şeklinde veya onların haşr olmasını ölmeleri olarak tefsir edilmiştir.¹⁶⁵

Razi (ö. 606/1209), ayeti bir önceki ayetle irtibatlandırarak açıklamaktadır. İnkârcıların mucize isteklerinin kabul edilmeme gerekçesi olarak inkârcılara mucizelerin yaratılmasının herhangi bir fayda ve maslahat içermediğini ifade etmiştir. Onlara herhangi bir fayda ve yarar sağlasaydı elbette Allah mucize indirmeye kadirdir. Ümmet olma meselesiyle ilgili olarak Razi, yeryüzünde ve gökyüzünde yaşayan tüm canlıların Allah'ın fazl-ı kereminin, alakasının, rahmetinin ve ihsanının kendilerine ulaşması hususunda birer ümmet olduklarını söylemiştir. Rahmet ve merhamet hususunda cömert olan Allah, müşriklerin mucize istekleri karşısında inkârcılara faydadan çok zarar getireceği için olumsuz tavır takınmıştır. Haşrolma ve öldükten sonra dirilmenin insanlar için söz konusu olduğu gibi hayvanlar için de söz konusu olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁶

“Biz o kitapta, hiçbir şeyi eksik bırakmadık” ayetinde geçen “kitap” ile ne kastedildiği hususunda iki görüş olduğu ifade edilmiştir. Birincisi, levh-i mahfûz’dur. İkincisi, Kur’an’dır. Razî, “kitap” ile kastedilenin Kur’an olduğunu ifade etmiştir. Razî, Kur’an’da tıp ve cebir gibi birçok ilme ait detaylı bilgilerin veya usul ve fûru ilmine ait delillerin tafsilatının bulunmadığını söylemiştir. Kur’an’ın indiriliş maksadını içeren, din ile alakalı bilinmesi gereken şeylerin Kur’an’da zikredildiğini ifade etmiştir. Buna ilaveten Râzi, usûl ilminin Kur’an’da mevcut olduğunu, icmâ, haber-i vâhid ve kıyasın şeriatte delil olduğunu ifade ederek bu üç asıldan birinin delâlet edip ortaya koyduğu her hükmün aslında Kur’an’da mevcut olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁷

Razî, “kitap” ile kastedilenin Kur’an olduğunu ifade etmiştir. Bu durum onun Kur’an’da her şeyin ayrıntılı olarak bulunduğunu veya her türlü ilme ait bilgi ve detayların Kur’an’da bulunduğu fikrini benimsediğini göstermemektedir. Anladığımız kadarıyla Razî, Allah’ın din hususunda bilmemizi istediği zaruri

¹⁶⁵Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, el-Mekteb'ul-İslamî, Beyrut 1404/1984, III, 34-36.

¹⁶⁶Râzî, *Tefsîru'l-Fahri 'r- Râzî-Mefâtîhu-l-Ğayb*, XII, 221-224.

¹⁶⁷Râzî, *Tefsîru'l-Fahri 'r- Râzî-Mefâtîhu-l-Ğayb*, XII, 225-226.

bilgilerin Kur'an'da belirtildiğini, Kur'an'ın indiriliş maksadına hizmet eden bilgilerin Kur'an'da yer aldığını ifade etmiştir.

Kurtubî (ö.671/1273), En'âm 6/38. Ayeti açıklarken yeryüzünde yaşayan canlılar ile kuşların insanlar gibi ümmet oldukları hususunu yaratılış, ölüm, rızıklarının Allah'a ait olması ve Allah'ın vahdaniyetine delil olma hususuyla irtibatlandırmaktadır. “Kitap” kelimesini Levh-i Mahfuz ya da Kur'an olarak tefsir edildiğini söylemektedir. Kendi görüşünün Levh-i Mahfuz olduğunu eğer Kur'an ile tefsir edildiğinde din ile ilgili hususlarla takyid edilmesi gerektiğini ifade eder. Kurtubî, “Vahşi hayvanlar haşredildiği (bir araya toplandığında) zaman...”¹⁶⁸ Ayetinden yola çıkarak hayvanların diriltileceklerini ve kendi aralarında Allah tarafından adalet tesis edildikten sonra toprak olacaklarını söylemiştir.¹⁶⁹

Beydâvî (ö. 685/1286), Yeryüzünde bulunan hayvanların ve kuşların da insanlar gibi rızıkları ve ecellerinin takdir edilmesi bakımından ümmet olduklarını söylemiştir. Bu durum Allah'ın kudretinin, ilminin ve otoritesinin enginliğini gözler önüne sermektedir. Bu güce sahip olan Allah elbette mucize indirmeye de kâdirdir. Beydâvî, “kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık” ayetini tefsir ederken “kitap” kelimesi hakkında iki görüşünün olduğunu ifade etmiştir. Her yaratılanın, canlı ve cansız tüm mahlukâtın rızık, ecel gibi irili ufaklı tüm bilgilerinin yer aldığı bir “kitap” olan levh-i mahfûz'dur. Ya da din ile ilgili gerekli olan esasların genişçe veya özet olarak yer aldığı Kur'an'dır.¹⁷⁰

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), buradaki kitabın ne olduğu konusunda iki farklı görüş bulunduğunu ifade etmiştir. Bir kesim bu ifadeyle kastedilenin Kur'an olduğunu ifade ederek, zikredilmesine ve açıklanmasına ihtiyaç duyulan her şeyin mücmel veya mufassal olarak Kur'an'da zikredildiğini söylemiştir. Başka kesim ise buradaki “kitap” ile kastedilenin levh-i mahfuz olduğunu ifade etmiştir. Tüm canlıların rızık, ecel gibi tüm hususiyetleri onlar var olmadan önce onlarla ilgili her

¹⁶⁸ Tekvir 81/5.

¹⁶⁹ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el- Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1427/2006, VIII, 369-371.

¹⁷⁰ Beydâvî Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut t.y., II, 160.

şey tek tek yazılmış ve tespit edilmiştir. İbn Kayyim, “kitap” ile levh-i mahfuz kastedildiği görüşündedir.¹⁷¹

İbn Kesîr (ö. 774/1373), “kitap” kelimesini Allah’ın ilmi olarak açıklamaktadır. Allah, gerek karada gerek denizde tüm canlılarla ilgili bilgileri bilmektedir. Canlıların rızıklarının, ecellerinin, hareket ve davranışlarının bilgisi kendinde saklıdır. İbn Kesîr, bu ayeti açıklarken Hud 11/6 ve Ankebut 29/60. ayetlerden delil getirmektedir. Ümmet kelimesini Mücahid, tüm canlıların ayrı birer tür ve sınıf olduklarını söyleyerek, Katâde ise, insanların, kuşların ve cinlerin birer ümmet olduklarını söyleyerek açıklamıştır. Süddi ise, insanlar gibi diğer canlıların mâhluk olduklarını söylemiştir.¹⁷²

Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), En’am 6/38. Ayette yer alan hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitabı Kur’an ya da Levh-i Mahfûz olarak açıklamaktadır. Kur’an olarak ele alındığı zaman insanlık veya mahlûkat için gerekli ve önemli olan hususların yer alması olarak açıklanmaktadır. Canlıların kıyamet günü Rabb’ları huzurunda toplanacaklarını, birbirlerinden haklarını alacaklarını ve cezalandırılacakları ifade edilmiştir. Hatta ilahi adalet o derece tecelli edecek ki, boynuzsuz hayvanın, boynuzlu hayvanda hakkı kalmayacaktır. Zerre miktarı hiçbir canlıya haksızlık edilmeyecektir.¹⁷³

Müellif Reşid Rıza (ö. 1935) Tefsiru'l-Menâr adlı tefsirde, insanların, yeryüzündeki hayvanların ve havada uçan kuşların ümmet olması hususunda farklı görüşler zikredilmiştir. Reşid Rıza iki âlime atıfla şöyle der: Razi, Allah’ın fazlının, inayetinin, rahmet ve ihsanının kendilerine ulaşmasında insanlar, diğer canlılar ve kuşlar birer topluluktur. Mutezile müfessirlerinden Kâdî Abdülcebbâr, Allah’ın huzurunda toplanma ve öldükten sonra dirilme, insanlar açısından olduğu gibi hayvanlar açısından da olacaktır. İbn Abbas, “ümme” lafzını, insanlar gibi

¹⁷¹ İbn Kayyim el-Cevzîyye, *Bedâi’ut-Tefsîr*, Polen Yayınları, İstanbul 2011, II, 21-22.

¹⁷² İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dımaşkî, *Tefsîrul-Kur’âni'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, Riyad 1420/1999, III, 253-254.

¹⁷³ Ebüsuûd, *Ebüsuûd Tefsiri*, çev. Ali Akın, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2006, IV, 1882.

hayvanların ve kuşların da Allah'ı bilmesi, birlemesi, tesbih ve hamd etmesi olarak açıklamaktadır.¹⁷⁴

Tefsiru'l-Menâr yazarlarına göre, hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı “kitap” ya ilm-i ilâhi veya levh-i mahfuz ya da Kur'an'dır. Levh-i Mahfuz ise insanların, hayvanların ve havada iki kanadıyla uçan kuşların her türlü amellerinin, doğumlarının, ölümlerinin ve hayat maceralarındaki tüm duraklarının kayıt altına alınması olarak açıklanmaktadır. Kur'an ise din konusunda gerekli olan hidayet, dinin esasları, ahkâm ve dinin kaideleri kastedilmektedir. Rablerinin huzurunda toplanma konusu ise, insanların ve hayvanların kıyamet günü dirilerek Allah'ın huzuruna sevk edilmesi olarak tefsir edilmektedir.¹⁷⁵

Elmalılı M. Hamdi Yazır (1878-1942), yeryüzündeki canlıların ve gökyüzündeki kuşların insanlar gibi birer ümmet olduklarını ifade etmiştir. “Ümmet” olma yönünden canlıların ortak özellikler taşıdıklarını ifade etmiştir. Diğer canlıların da insanlar gibi rızıkları ve ecelleri takdir olunmuştur. Birbirleriyle tanışma, üreme ve birbirleriyle kaynaşma açısından birbirlerine denktirler. “Kitap” kelimesi âlemdede cereyan eden irili ve ufaklı her şeyin durumunun tespit edilip tamamen yazılıp ihmal edilmediği levh-i mahfuz olarak açıklanmıştır.¹⁷⁶

Konyalı Mehmet Vehbi Efendi (1862-1949), bu ayet müşriklerin istedikleri mucizeleri Allah'ın indirmeye kâdir olduğuna delil makamında irad olunmuştur. Yeryüzünde ve gökyüzündeki tüm canlılar, mucize talebinde bulunanlar için birer mucizedir. Allah, beşerin ahvalini, erzakını ve ecellerini nasıl kitabında yazdıysa insan dışındaki diğer canlıların da ahvalini, erzakını ve ecellerini de kitabında yazmıştır. “Kitap” kelimesiyle muradın levh-i mahfuz veya Kur'an olunabileceği müfessirin kitabında yer almaktadır. İnsanların kıyamet gününde haşrolunacağı gibi hayvanlar da hukuklarını almak için haşrolacaklardır.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Muhammed Abduh-M. Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, Ekin Yayınları, İstanbul 2011, VII, 575-580.

¹⁷⁵ Abduh, *Tefsiru'l- Menâr*, VII, 583-584.

¹⁷⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, Huzur Yayınları, İstanbul 2003, III, 594-595.

¹⁷⁷ Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, *Hulâsat'ül Beyân Fi Tefsir'il Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1967, IV, 1412-1413.

“Kitap” ile kastedilenin Kur’an olduğunu söyleyenler din, hidayet ile ilgili olan hususlarla takyid etmişlerdir. Ya da icma ve kıyas ile ulaşılan hükümler de aslında Kur’an’da mündemiçtir. İşareten veya dolaylı olarak tüm hükümler Kur’an’da yer alır.

Mevdudi (1903-1979), bu ayeti açıklarken müşriklerin mucize taleplerinin yersiz ve samimiyezsiz olduğunu ifade etmektedir. Gerçekten Allah’ın ayetlerini görmek isteyenlerin kâinatı tefekkür edip, çevresinde yer alan ayetleri görmeleri gerekir. Yeryüzündeki hayvanların ve gökyüzündeki kuşların Allah’ın birer mucizesi olduğu unutulmamalıdır. Allah’ın yarattığı tüm canlılar üzerinde düşünüldüğünde bu tefekkür faaliyetinin, Allah’ın varlığını kabul etmeye ve peygamberlerin getirdiği mesajlara inanmaya yettiğini söylememiz mümkündür.¹⁷⁸

M. İzzet Derveze (1888-1984), En’am 6/38. Ayeti siyak-sibak içerisinde ele almaktadır. “Kitap” ile Kur’an’ın ya da levh-i mahfuzun kastedildiğini söyleyerek kendi görüşünü net olarak ifade etmemiştir. Müfessir bu ayetin açıklamasında müşriklerin mucize isteklerine vurgu yapmıştır. Hakkıyla ve samimi bir şekilde iman etmek isteyenlerin mucize istememeleri gerektiğini ve bu isteğin gayri samimi bir istek olduğu üzerinde durulmuştur. Müşriklerin mucize isteklerine karşın Kur’an’ı Kerim, yeryüzü, gökyüzü, insan, hayvan ve kuşlar üzerine dikkatleri çekerek asıl mucizenin mahlûkat olduğu Kur’an ayetleri tarafından gözler önüne serilmiştir. Hakkıyla inanmak isteyenlere bu ayetlerin yeterli olduğu Derveze tarafından ifade edilmiştir.¹⁷⁹

Muhammed Ali Es-Sabuni (1930-2015), En’âm 6/38. Ayeti açıklarken yeryüzündeki canlıların insanlar gibi ümmet olma meselesini Allah’ı tanıma, Allah’a ibadet etme, yaratılma, rızıklarının tayin edilmesi, ölme ve dirilme hususunda ümmet olduklarını rivayetler yoluyla nakletmektedir. Hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitap hakkında iki görüş bulunmaktadır. Kur’an’ı Kerim ve levh-i mahfuz’dur. Kur’an diye tefsir edenler dini konularla sınırlandırmaktır.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Mevdûdî, *Tefhîmü’l- Kur’an*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, I, 449.

¹⁷⁹ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, III, 43-44.

¹⁸⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, Dâru’l-Kur’ân’il-Kerim, Beyrut 1402/1981, I, 389.

Süleyman Ateş, göklerde ve yerde nice mu'cizelerin var olduğunu, müşriklerin bu mucizeleri görmeden ve aldırış etmeden hayatına devam ettiklerini ifade etmektedir. Yeryüzünde yaşayan canlıların yaratılması, gökyüzündeki kuşların uçuşması ve bir damla sudan insanın yaratılması mucize olarak yeterlidir. Burada el-Kitab iki şekilde tefsir edilmiştir. Birincisine göre kâinâtın ahvâlini içeren kitaptır, Allah'ın ezeli ilmidir. Diğer tefsire göre kastedilen kitab, Kur'an'dır. Kur'an'da din adına insanların muhtaç oldukları her şey Kur'an'da vardır. Kur'an din kitabıdır. Süleyman Ateş, bu kitabı, Allah'ın ezeli ilmi olarak tefsir etmektedir. Allah'ın ezeli ilmini levh-i mahfuz olarak açıklamaktadır. Kıyamet günü insanlar gibi hayvanlar da diriltirilip Allah'ın huzuruna götürülecektir. Haşrolduktan sonra hayvanların toprak olmayacaklarını hayatlarını ahirette devam ettirecekleri ifade etmektedir.¹⁸¹

Bayraktar Bayraklı, En'am 6/38. Ayetin üç önemli konuyu içerdiğini ifade etmiştir: Hayvanlar âlemiyle insanlar âlemi arasındaki benzerlik, kitabın eksiksiz oluşu ve Allah'ın huzurunda toplanma, yani haşr olgusudur. İnsanlar ile diğer canlıların birçok yönden benzerlikleri olabilir. Allah'ı tesbîh etme açısından, insanlar gibi diğer canlıların da haşrolması açısından ve rızıklandırma açısından olabilir. Müfessir "kitap" kelimesini açıklarken Zemahşerî'nin levh-i mahfuz olarak açıkladığını, Râzî'nin ise Kur'an olarak tefsir ettiğini söylemektedir. Bayraklı ise, Yüce Allah tabiat kitabında, insan kitabında, din kitabında ve bütün bunları toplayan ana kitapta hiçbir şey eksik bırakılmamış ve göz ardı edilmemiştir. Haşr olgusunun hayvanlar için de geçerli olduğu söylenmiştir.¹⁸²

Ömer Çelik, En'am 6/38. Ayette yer alan "kitap" tan maksadın levh-i mahfuz ya da Kur'an olabileceğini ifade etmiştir. Allah Teâlâ, kâinatta olmuş ve olacak her şeyi ezeli ilminin bir ifadesi olarak bütün teferruatıyla bu kitapta tayin ve tespit etmiştir. "Kitap" tan maksat Kur'an'ı Kerim de olabilir. Allah, Kur'an'da insanlığın muhtaç olduğu temel dini bilgileri ve Allah'a inanmayı gerekli kılan yeteri kadar âyet ve delilleri zikretmiştir.¹⁸³

¹⁸¹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 141-143.

¹⁸² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, VI, 301-307.

¹⁸³ Ömer Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerim Meâli ve Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013, II, 82.

İbn Âşûr (1879-1973), yeryüzünde yürüyen hayvanlarla kanatlarıyla uçan kuşların insanlara benzer ümmet olmasını şu şekilde açıklamaktadır. Farklı ırklara mensup insanların nasıl birbirlerinden farklı veya kendilerini diğerlerinden farklı kılacak özellikleri varsa hayvanların da ve kuşların da vardır. Hayvanların da insanlar gibi belirlenmiş ecelleri vardır. İbn Aşur, hayvanların haşr olmalarını ölümleriyle izah etmektedir. Razi “kitap” ile kastedilenin Kur’an olduğunu, din konusunda Kur’an’da bir eksiklik olmadığı görüşündedir. Kurtubi (ö. 671/1273) ise “kitap” ile kastedilenin levh-i mahfuz olduğunu ifade etmiştir. Eğer Kur’an’ı Kerim kastedilmişse bununla Kur’an’ın din konusunda her şeyi açık veya kapalı bir şekilde ihtiva ettiğini, kapalı yerlerinin Peygamber tarafından yahut icma veya kıyas yoluyla açıklandığını ifade etmiştir.¹⁸⁴

Celal Yıldırım, “kitap” kelimesi hakkında üç ihtimalden bahsetmektedir. Birincisi levh-i mahfuz, diğeri Kur’an’ı Kerim ve son olarak da Kâinat kitabıdır.¹⁸⁵

Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu adlı mealde En’âm 6/38. Ayette yer alan “biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık” ifadesi Allah’ın ezeli ilmi ve Allah’ın kâinata koyduğu maddi ve manevi kanunları olan sünnetullah olarak açıklanmıştır.¹⁸⁶

Bu ayet gerek bilimsel tefsir taraftarlarının, gerek sufilerin, kısaca aradıkları her şeyi Kur’an’da bulacaklarına inanan zümrelerin delil olarak kullandıkları ayettir. En’âm 6/38. Ayette Allah’ın sınırsız ilminden ve gücünden söz edilmekte, “el-kitap” kelimesi çeşitli ayetlerde “ümmü’l-kitâb, levh-i-mahfûz ve imâm-ı-mübin” gibi farklı lafızlarla ifade edilen Allah’ın ilim sıfatına karşılık gelmektedir.¹⁸⁷

Tefsirleri incelediğimizde ayetin üç konuyla irtibatlı olduğu sonucuna vardık. Hayvanların ve insanların hangi yönden ümmet oldukları hususu, hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitap ve diriliş olayının kimleri kapsadığıdır. Bu üç konu üzerinde farklı görüşler zikredilmiştir.

¹⁸⁴ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, II, 154-155.

¹⁸⁵ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1991, IV, 1885-1886.

¹⁸⁶ Abdulkadir Şener vdğr., *Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meal*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014, s. 155.

¹⁸⁷ Öztürk, *Dini Hükümlerin Kaynağını Kur’an ile Sınırlandırma Eğiliminin Kaynakları ve Tutarlılığı*, Dini Hükümlerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı (18-19 Aralık 2009), TDV Yayınları, İstanbul 2010, s. 49-50.

Hayvanların ve insanların ölüm ve diriliş konusunda birbirine benzeyen ümmet oldukları, Allah'ı bilme ve O'nu hamd ile tesbih etme hususunda benzer oldukları ve rızıklarının ve ecellerinin belirlenmesi hususunda birbirine benzeyen ümmet oldukları ifade edilmiştir.

Hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitap hususunda iki görüş karşımıza çıkmaktadır. Levh-i mahfuz ve Kur'an-ı Kerim. Allah âlemde olmuş ve olacak her şeyi ezeli ilmiyle bildiği için bu kitapta (Levh-i mahfuz) tüm ayrıntılarıyla tespit etmiştir. Kur'an'ı Kerim diyenler, Kur'an'ın varlık âlemiyle alakalı tüm şeyleri içeren bir kitap olduğu iddiasında değillerdir. Kur'an İslam'ın en temel kaynağıdır. Din ve hidayet hususunda gerekli olan her şey mevcuttur. Dünya ve ahiret mutluluğunu kazanacağımız, cenneti kazanacağımız ve cehennemden uzaklaştıran tüm teşvik ve korkutmalar vardır.

Öldükten sonra dirilmenin hem insanlar hem de hayvanlar için geçerli olduğu söylenmiştir. Hayvanların da birbirleri üzerinde hak sahibi oldukları bu yüzden birbirlerinden haklarını alacakları ifade edilmiştir. Bunun aksini söyleyenler de vardır. Hayvanlar için dirilişin olmayacağı onların haşredilmesinden maksadın ölmeleri olduğu da ifade edilmiştir. Hayvanların da ahirette haşr olacaklarını, yaşamlarına ahirette devam edeceklerini ama onlar için hesaba çekilme olayının olmayacağını düşünmekteyiz.

3.1.5 En'âm Suresi 6/38. Ayetin Bilimsel Tefsir İle İlişkisi

En'âm 6/38. Ayetin tefsirini inceledik. Sonuç olarak hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitap hususunda iki görüş karşımıza çıkmıştır: Levh-i mahfuz ve Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'ı Kerim olarak tefsir edenler, Kur'an'ın bir okyanus olduğunu ve içinde saklı anlam hazineleri bulunduğunu ifade etmemişlerdir. Aksine Kur'an'ın hidayet ve dini yönü üzerinde durmuşlardır. Kur'an'ın İslâm'ın en temel kaynağı olduğunu ve din alanıyla alakalı konuları içeren bir kitap olduğu ifade edilmiştir. Kur'an, varlık âlemiyle alakalı her şeyi ihtivâ eden bir kitap değildir.

En'âm 6/38. Ayetin delaletinden yola çıkarak Kur'an'ın bilimsel (ilmi) bir şekilde yorumlanabileceği sonucu çıkmamaktadır. Günümüzdeki bilimsel verilerle ve

bilimsel keşiflerle ayetleri irtibatlandırmak En'âm 6/38. Ayetin içeriğine ve bağlamına terstir. “el-kitap” kelimesinin Kur'an olarak tercüme edilmesi mümkündür. Bu şekilde tefsir ettiğimiz zaman Kur'an'ın muhtevasını dini ve ahlaki konular ile sınırlandırmak gerekir. Biz Müslümanlar olarak Kur'an'ın her şeyi yani dini ve dünyevi ilimleri içerdiğini söyleyerek Kur'an'ı bilimler kitabı haline getirdiğimizde Kur'an'a haksızlık etmiş oluruz.

En'am 6/38. Ayetten yola çıkarak günümüzde ortaya çıkmış bilimsel gelişmeleri Kur'an'da aramak ayetin anlam alanına terstir. Ayetlerin tefsirlerini bilimsel ıstılahlara boğmak Kur'an'ın vermek istediği dini ve ahlaki gayeleri yok etmektedir. Pozitif bilimlerin konularına giren ayetler hakkında bilimin verilerinden yararlanmanın ayeti derinlemesine anlamamıza yardımcı olacağını da unutmamak gerekir.

En'âm 38. Ayet bilimsel tefsirin Kur'an ayetlerine uygulanabilirliğine delil oluşturmadığı sonucunu çıkarttık. En'am 6/38. Ayeti değerlendirirken Hadid 57/22. ayetle birlikte değerlendirdiğimizde “kitap” tabirini Allah'ın ezeli ilmi olarak anlamanın daha doğru olacağı kanaatini taşımaktayız. Hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitabın daha genel bir ifade olan Allah'ın ilmi olarak anlaşılmasını daha uygun bulmaktayız. Hayvanların diriltilmesi hususunda hayvanların da insanlar gibi öldükten sonra diriltileceğini ve yaşamlarına ahirette devam edeceğini düşünmekteyiz.

En'am 6/38. Ayeti müşriklerin mucize talepleriyle birlikte incelemek gerekmektedir. Müşrikler, Hz. Peygamberden içlerinden şarıl şarıl akan ırmaklar, hurma ve üzüm bahçeleri, Allah'ı ve melekleri görmek, altından ev, göğe çıkıp elleriyle tutacakları bir kitap getirmesi tarzında işi yokuşa süren mucize taleplerinde bulunmuşlardır.¹⁸⁸ Hz. Peygamber'in, müşriklere resul olarak gönderilen bir beşer olduğu¹⁸⁹ belirtilmiştir. Mucize getirmenin Hz. Peygamberin yetki ve sınırları çerçevesinde olmadığını, müşriklerin mucize taleplerini kendisinin karşılayamaması üzüntü yaratıyorsa ve bu talepleri yapmaya gücü yetiyorsa Allah, Hz. Peygamber'in yerin derinliklerine doğru bir tünel ya da göğün derinliklerine doğru bir merdiven

¹⁸⁸ İsra 17/91-92.

¹⁸⁹ İsra 17/93.

dayayarak mucize getirmesini istemiştir.¹⁹⁰ Yerde ve gökte Allah'ın uluhiyetine ve rububiyetine delil olan nice ayetler insanlar tarafından görmezlikten gelinmekte ve yüz çevirilmektedir.¹⁹¹

Kevni ayetler ve Kur'an ayetleri Allah'ın ilahlığına delil olabilecek tarzdadır. Allah'ın yarattığı kâinatta kusur ve eksiklik bulunmamaktadır.¹⁹² Kur'an'ın bizzat kendisi mucizedir. Müşriklerin mucize isteklerine Allah, kendilerine okunan ve açıklanan bu kitabı indirmemiz onlara yetmiyor mu?¹⁹³ diyerek cevap vermiştir.

3.2 En'âm Suresi 6/59. Ayet

Kendi ifadesiyle Kur'an, anlaşılması ve öğüt alınması için kolaylaştırılmış bir kitaptır.¹⁹⁴ Kur'an indiği dönemde ilk muhataplarını ümmi olarak bize anlatmaktadır. Nitekim ilk muhatapların ümmi bir toplum olduklarını Kuran'ı Kerim bildirmektedir.¹⁹⁵ Bununla birlikte Kur'an'ın ilk muhatapları olan bu insanların Kuran'ı anlama noktasında aşılamayacak derecede problemlerle karşılaştıklarını söylememiz mümkün değildir. Kur'an'ın, konuştukları dil ile inmiş olması, nüzul ortamını yaşıyor olmaları elbette Kur'an'ı anlamalarını kolaylaştırıyordu. Ayrıca anlamakta güçlük çektikleri ayetlerin anlamlarını Peygamber (s.a.v)'e sorma imkânına sahiptiler.

3.2.1 En'âm Suresi 6/59. Ayetin Genel Özellikleri

Tefsir faaliyetleri Kur'an'ın inmesiyle başlamıştır. Böylece ilk müfessir Hz. Muhammed'in kendisidir. Kur'an'ın nüzulü esnasında ayetlerin toplumun büyük kesimi tarafından anlaşıldığını söylememiz mümkündür. Çünkü kıssalar, misaller, hükümler ilk muhatapların sosyokültürel durumlarıyla sıkı bir ilişkiye sahiptir. Sıcaktan korunmak için elbise yarattık.¹⁹⁶ Bu ayete baktığımızda Kur'an ayetinin çöl ikliminden örnek verdiğini rahatlıkla anlayabiliriz. Arabistan ikliminin soğuk

¹⁹⁰ En'am 6/35; A'raf 7/203.

¹⁹¹ Yusuf 12/105.

¹⁹² Mülk 67/3-4.

¹⁹³ Ankebut 50-51.

¹⁹⁴ Kamer 54/17.

¹⁹⁵ Cum'a 62/2.

¹⁹⁶ Nahl 16/81.

olmaması sıcak olmasından dolayı ayet sıcak iklimi ön plana çıkartmaktadır. Bu durum ayetlerin nüzul ortamıyla sıkı ilişkisinin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Muhtemelen günümüzdeki anlaşılması zor olan birçok ayet indiği dönemde muhataplar tarafından rahatlıkla anlaşılmaktaydı. Günümüzde ayetlerin indiği döneme göre daha zor anlaşılması ayetler üzerine yapılan yorumları çeşitlendirmiştir.

Günümüzde bazı müfessirler ayetlere anlamlar yüklerken ilk muhatapların bilgi birikimini, Arabistan örf ve âdetini, nüzul ortamını ve bağlamı göz ardı ederek ayetlere anlamlar yüklemektedir. İnsan aklının ancak birkaç sene önce varabildiği gerçekleri ondört asır önce Kuran'ı Kerim'in ortaya koyduğu, evrendeki birçok bilimsel buluşu Kuran'ı Kerim içerisinde barındırdığını söylemek Kuran'a yeni yaklaşımlar içerisinde yer almaktadır. Çağımızda veya Kuran'ın tefsir edildiği dönemlerde yaygın olan birtakım bilimsel görüşlerle Kuran'ın ilgisini kurarak yorumlama çabaları dikkatimizi çekmektedir.

Kuran'ın bilimsel tarzda yorumlanabileceği tezini savunanlar En'am 6/59. Ayeti kendilerine delil olarak almaktadırlar. Bu ayetten hareketle Kuran'da her ilmin olduğunu ve Kuran'ın tefsir edildiği dönemin bilimsel görüşleriyle yorumlanabileceği kanaatinde olanlar bulunmaktadır. Kuran'ın modern çağda keşfedilen birçok buluşu 14 asır önce içinde barındırdığını söylemek ve bu iddialarını Enam 6/59. Ayetle temellendirmek yeni yaklaşımlar içerisinde dir.

Bu çalışmada incelenecek ayetlerden olan En'am 6/59. ayetin metni ve meâli şu şekildedir:

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظِلْمَاتٍ
الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَأْبَسُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

“İnsanın ulaşma imkânı bulunmayan, beşerî idrak sınırlarını aşan bilgilerin anahtarları Allah'ın katındadır. Onları Allah'tan başkası bilemez. O, karada ve denizde ne varsa hepsini bilir. Daldan düşen bir yaprak bile O'nun bilgisi dâhilinde

*düşer. Toprağa gömülen bir tohum tanesine varıncaya değin kâinatta canlı-cansız ne varsa hepsi kitab-ı mübinde kayıtlıdır.”*¹⁹⁷

3.2.2 En’âm 6/59. Ayetin Bağlamı (Siyak-Sibak)

En’am 6/59. ayeti değerlendirmeden önce, kendisinden önce gelen ve anlam bağlantısı içinde olduğu ayetleri ele almak gerekir. Herhangi bir sözü veya düşünceyi anlamak ve yorumlamak büyük ölçüde ortaya çıktığı bağlama başvurmakla mümkün olabilmektedir.

Kuran’ı tefsir etme çabalarında bağlam tespitinin önemli bir yeri vardır. Ayetlerin hangi bağlam ve şartlar altında inzal olduğu tefsir ilminin önemli konuları arasındadır. Sebeb-i nüzul’ün bağlam tespitinde ve ayetlerin doğru anlaşılmasında katkıları büyüktür.¹⁹⁸ Tefsir ilminin sebeb-i nüzulü bilmekten ibaret olduğunun söylenmesi ve hadis kitaplarında yer alan tefsir bölümlerinin sebeb-i nüzule ayrılması bu önemi ortaya koymaktadır.¹⁹⁹

Ayetin bağlamını incelediğimizde müşriklerin Hz. Peygamberle alay edercesine tehdit edildikleri azabın vaktinin gelmesini Hz. Muhammed (s.a.v)’den talep etmektedirler.²⁰⁰ Hz. Peygamber, müşriklerin söylemlerine gayb âleminin anahtarlarının Allah katında olduğunu azabın vaktini tayin etme hususunun kendi yetkisinde olmadığını Allah’ın bildiği gayb kapsamına girdiğini ifade etmektedir.²⁰¹

Ayetleri bağlamından koparmadan ve Arapça dil bilgisi kurallarını göz önünde bulundurarak ayetlere anlam verilmelidir. Aksi takdirde ayetlerin siyak – sibak durumuna bakılmaksızın anlam ve yorum ayetin kendisinden çıkarılmaktadır. Arap dili ve metin-yorum ilişkisi bakımından uyuşmayan yorum örnekleri çağımızdamevcudiyetini arttırarak korumaktadır. En’am 6/59. Ayeti ve bağlamını incelediğimizde ayetler müşriklerin taleplerine cevap niteliğindedir.

¹⁹⁷ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 202.

¹⁹⁸ Gezer, *Kur’an’ın Bilimsel Yorumu*, s. 137.

¹⁹⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara 1989, s. 116.

²⁰⁰ En’am 6/57.

²⁰¹ En’am 6/58.

Müşrikler itikadi, ameli ve ahlaki yozlaşmalarından ötürü Hz. Peygamber tarafından azap ile uyarılmaktaydı. Müşrikler, Hz. Peygamber'in tehdit ettiği azabı alay ve eğlence konusu etmektedirler. Hz. Peygamber, tehdit edildikleri azabı getirme gücünün olmadığını kendisinin uyarmakla vazifeli olduğunu, gayb bilgisinin Allah'a ait olduğunu Allah'ın ilminde saklı ve kayıtlı olduğunu bize bildirmektedir.

Müşrikler, Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i inkâr ediyorlardı. Allah'ın çağrısına kulak vermeyen müşriklerin alay maksadıyla azâb istedikleri farklı ayetlerde anlatılmaktadır.²⁰²Bu ayet hem peygamberlerin yetki ve görevlerini açıklamak, hem de alaycı bir tarzda azâbın gelmesini isteyen müşriklere cevap olarak inmiştir.²⁰³

3.2.3 En'âm Suresi 6/59. Ayette Yer Alan Kelimeler

“وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَأْسٌ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ” ifadesi bilimsel tefsiri Kur'an ayetlerine uygulayanların delilidir. Biz, bu kelimelerin sözlük, ıstılah anlamlarına ve Kur'an ayetlerindeki kullanımına yer vererek, nasıl anlaşılması gerektiği incelenecektir.

3.2.3.1 Gayb (غيب) kelimesi

Gayb, akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanıdır.²⁰⁴ Kur'an'da zaman açısından geçmiş, hal ve gelecek olmak üzere üç kategoriye ayrılan birçok gaybî habere yer verilmektedir. Bunlardan uzak maziye ait olan ve bizzat Kur'an tarafından gayb olarak nitelendirilmektedir. Hz. Âdem, Nûh, Yûsuf ve Meryem'e dair bilgilerle Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve Musa ile Allah katından ilim verilmiş kişi arasında geçen kıssaları örnek verilebilir.²⁰⁵

Ayette kıyamet vaktinin, yağmurun nasıl ve ne miktarda yağacağını, anne karnındaki ceninin özelliklerinin ve insanın nerede, nasıl ve ne zaman öleceğinin gayb olduğunu ve yalnızca Allah tarafından bilinebileceğini ayetifade

²⁰² Yûnus 10/48-51; Hûd 11/8; Şuarâ 26/202-204.

²⁰³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, IV, 1907.

²⁰⁴ İlyas Çelebi, “Gayb”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 404.

²⁰⁵ Al-i İmran 3/44; Hud 11/49; Yusuf 12/102.

etmektedir.²⁰⁶ Gayb ile alakalı olarak şunu da ifade etmek gerekir: Gayb'ı Allah dilediği peygamberlerine dilediği kadarını bildirir.²⁰⁷

3.2.3.2 Mefatih (مفاتيح) kelimesi

Tefsirleri incelediğimizde mefatih kelimesinin miftah kelimesinin çoğulu olduğunu mefatih'ul gayb tamlamasının azabın hazineleri diye tercüme edildiğini görmekteyiz.²⁰⁸ Allah'ın bilgisinin ve ilminin gayb olduğunu, saklı olduğunu ilim hazinesinin anahtarlarının kendisine ait olduğunu Allah'ın her şeyi bildiğini ayet bizlere ifade etmektedir. Ayette Karun ile alakalı pasajda mefatih kelimesi geçmektedir. Karun'a Allah'ın zenginlik verdiğini hazinelerinin anahtarlarını bir grup insanın zorla taşıdığını ifade etmektedir. Ayette mefatih anahtarlar olarak tercüme edilmektedir.²⁰⁹

3.2.3.3 Mefatih'ul Gayb (مفاتيح الغيب) kelimesi

Ayetin bu kısmını incelediğimizde ayetin açık ve anlaşılır olduğunu görmekteyiz. Kâinatta varoluş maceramızda meydana gelen her şey Allah tarafından bilinmektedir. Rızık, ölüm, yağmur miktarı, ceninin özellikleri ve insanı yarın nelerin beklediğini ve kıyametin kopma zamanını Allah'ın bildiği, Allah'ın saklı ve sınırsız ilminde mevcut olduğunu, bunların insanlar için gayb olduğunu söyleyebiliriz. Ayetin bu kısmıyla bir önceki ayeti bir okuduğumuzda müşriklerin Hz. Muhammed'den azap taleplerine cevap niteliğindedir. Azap getirmenin Allah'ın ilmi ve kudreti dâhilinde olduğunu ve bunun insanlar için gayb olduğunu ayet ifade etmektedir. Bu terkip gaybın hazineleri veya anahtarları olarak ifade edilmiştir.²¹⁰ Müşrikler, Hz. Peygamberden tehdit edildikleri azabın çabucak gelmesini istemişlerdir.²¹¹ Hz. Peygamber azabı getirmenin kendi elinde olması durumunda azap ile alakalı aramızdaki işin çoktan bitirileceğini ifade etmiştir.²¹²

²⁰⁶ Lokman 31/34.

²⁰⁷ Cin 72/26-27.

²⁰⁸ Mukâtil, *Tefsir-i Kebîr*, I, 551.

²⁰⁹ Kasas 28/76-77.

²¹⁰ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 157; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, II, 170.

²¹¹ A'râf 7/77, Enfâl 8/32, Hûd 11/32, Ahkâf 46/22.

²¹² En'âm 6/58.

3.2.3.4 Ratb ve Yabis (رطب و يابس) kelimesi

Ayette yaş ve kuru üzerine takılarak lafızca anlam yerine yorum merkezli anlamı tercih ederek ayeti yorumlamamız gerekmektedir. Allah'ın yeryüzünde vuku olan her şeyi bilmesidir. Kâinatta meydana gelen her şey Allah'ın ilmi, iradesi ve kudreti dâhilinde meydana gelmektedir.

Yaş ve kuru üzerinde farklı görüşler mevcuttur. Yaş, su; kuru da karadır. Yaş, bitki bitiren; kuru da bitki bitirmeyendir. Yaş, diri; kuru da ölüdür. Yaş, mü'minin Allah'ı zikreden dilidir; kuru da kâfirin Allah'ın zikri ile kıpırdamayan dilidir.²¹³

Muhtemelen yaş ve kuru tabiri her şey demektir. Bu iki kelime ayetin anlamını belirleyecek bir içeriğe sahiptir. Yaş ve kuru ifadesi kâinatta var olan mahlûkâtı kapsamaktadır. Canlı-cansız her şey apaçık kitapta bulunmaktadır. Bu “apaçık kitabın” ne anlama geldiği ayetin anlamında çok önemlidir.

3.2.3.5 Kitab-ı Mübin (كتاب مبین) kelimesi

Kur'an'ın değişik ayetlerinde bu tabir kullanılmaktadır. Bu tabir kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlara gelmektedir. Bu kavram ile daha ziyade levh-i mahfuz kastedilmiştir. “...Yaş ve kuru ne varsa hepsi kitab-ı mübîndedir.”²¹⁴ “...Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabb'inden uzak ve gizli kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki kitâb-ı mübînde bulunmasın.”²¹⁵ “Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir. Bunların hepsi kitâb-ı mübîndedir.”²¹⁶ Muhtemelen burada yer alan örneklerde kitab-ı mübîn tabiri ile kastedilen levh-i mahfuzdur. Bazı ayetlerde Kur'an'ı Kerim anlamına da gelmektedir.²¹⁷

Kuran'ı incelerken bağlamına dikkat ederek okuduğumuzda ve ayetleri Kuran'ın kendi bütünlüğü içerisinde değerlendirdiğimizde Kitab-ı Mübin tabirinin nerede

²¹³ İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l- Mesir Fi İlmi't-Tefsir*, III, 54.

²¹⁴ En'âm 6/59.

²¹⁵ Yunus 10/61.

²¹⁶ Hud 11/6; Neml 27/75.

²¹⁷ Maide 5/15; Neml 27/1; Kasas 28/2; Hicr 15/1.

levh-i mahfuz nerede Kuran'ı Kerim anlamına geldiğini çözmek zor değildir. Bağlamıyla incelediğimizde Kur'an-ı Kerim anlamına gelen yerleri çok rahatlıkla anlayabilmekteyiz. Maide 5/15, Neml 27/1, Kasas 28/2 ve Hicr 15/1. Ayetlerde Kur'an anlamına gelmektedir. En'am 6/59. Ayette yer alan kitab-ı mübîn tabiriyle muhtemelen levh-i mahfuz yani Allah'ın sınırsız ilmi kastedilmektedir.

3.2.4 En'âm Suresi 6/59. Ayetin Tefsiri

Klasik tefsir kaynaklarında verilen bilgi ve rivayetler geçmişte ayetlerin nasıl yorumlandığı ve nasıl algılandığı konusunda bizlere önemli ipuçları sunmaktadır. Ayetlerin doğru bir şekilde yorumlanması açısından nüzul dönemine tanıklık eden ve o döneme yakın müfessirlerin görüşleri önemlidir. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Enam suresi 6/59. ayeti tefsir ederken azap hazineleri tabirini kullanmaktadır. Yani müşriklerin azap isteklerine cevap olarak azabın Allah katında olduğunu, Allah'ın dilemesiyle gerçekleşeceğini beyan etmektedir. Yerin karanlıklarında bulunan taneyi, ağaçtan düşen yaprağı, denizde ve karada olanı, yaş ve kuruyu yani her şeyi Allah'ın bilmesi olarak tefsir etmektedir. Kitab-ı mübîn tabirini levh-i mahfuz olarak açıklamaktadır.²¹⁸ Buradan hareketle Mukâtil'in bu yorumu çok önemlidir. Ayeti tefsir ederken Allah'ın sınırsız ilmine vurgu yapmakta ve bu ilmi levh-i mahfuz olarak açıklamaktadır.

Müfessir Taberi (ö. 310/923), yaratıkların bilmediği gayb bilgilerin Allah'ın katında olduğunu, gaybı bilmenin, Allah'ın, kendisine mahsus kıldığı konulardan olduğunu ifade etmektedir. Bunu Allah'tan başka kimse bilemez. Allah, karada ve denizde olan her şeyi bilir. Hiçbir şey ona gizli değildir. Hiçbir yaprak yoktur ki nerede düşerse düşsün de Allah onu bilmiş olmasın. Yeryüzünün karanlıklarında hiçbir tane, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki levh-i mahfuzda olmasın.²¹⁹

Mâtürîdî (ö. 333/944), En'am 6/59. Ayeti "De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem"²²⁰ meâlindeki ayet ve "Çabucak

²¹⁸Mukâtil, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, I, 564.

²¹⁹Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, VI, 212-213.

²²⁰En'am 6/50.

gelmesini istediğiniz (azap) benim yanımda değildir.”²²¹ meâlindeki ayet ile irtibatlandırmaktadır. Ayetteki “kitap” lafzı ile ilâhî takdir ve hükmün kastedilmiş olabileceğini, yani her şeyin Allah’ın takdirine ve hükmüne dayalı olduğunu ifade etmiştir.²²²

Müşrikler, Resulullah’tan başlarına azabı çabuk getirmesi talebinde bulunuyorlardı. Peygamber ise En’âm 6/59. Ayetle bunun kendi elinde olmadığını Allah’ın ilmi dâhilinde bulunduğunu ifade etmiştir. Anahtar, kapalı olan bir mekânı açmak için kullanılır. Gayb ise bir kapalı hazine hükmündedir. Gayb hazinesinin anahtarı ise Allah’a aittir. Allah’tan başkası o gayb hazinesinin kapısını açamaz. Gayb bilgisi, Allah tarafından peygamberlerine kısmen bildirilmiş olabilir. Bu durum Allah ve vahiy alan peygamber arasında yadırganacak bir durum değildir. Zemahşerî, (ö.538/1144), ayette yer alan kitab-ı mübin tabirini Allah’ın ilmi veya levh-i mahfuz olarak açıklamaktadır.²²³

İbnü’l-Cevzi (ö. 597/1201), En’âm 6/59. Ayeti açıklarken “gaybın anahtarları” hakkında yedi görüşün bulunduğunu ifade eder. Kıyametin vakti, rahimlerde bulunan çocuğun hayat serüveni, dünyada ve ahirette insanı nelerin beklediği ve azabın ne zaman geleceği Allah katında bulunan gayb bilgisidir. “Apaçık kitap” hakkında iki görüşün bulunduğunu levh-i mahfuz ve Allah’ın ilmidir.²²⁴

Fahreddin Razi (ö. 606/1209), ayeti açıklarken gayb hazinesinin anahtarının sadece Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın bütün mevcûdâtın hallerini bildiğini söyleyerek gayb konusunda yetkiyi Allah’a vermiştir. Bütün mevcudatın hallerinin Allah’ın ilmi dışına çıkması mümkün değildir. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah’ın bilgisi dışında değildir. Aksi halde Allah’ın cahil olması gerekir. Kitab-ı Mübin tabirini Allah’ın ilmi olarak açıklamaktadır.²²⁵

Kurtubi (ö. 671/1273) ise bu ayeti açıklarken rahimlerde saklı olanın, yağmurun ne zaman yağacağına, insanı yarın nelerin beklediğinin, insanın nerde öleceğinin ve

²²¹En’âm 6/57.

²²²Mâtürîdî, *Te’vilâtül-Kur’an Tercümesi*, V, 99-100.

²²³Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, II, 662.

²²⁴İbnü’l-Cevzi, *Zâdü’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, III, 53-55.

²²⁵Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî-Mefâtihi-l-Gayb*, XIII, 10-12.

kıyamet saatinin bilgisinin Allah'a ait olduğunu ve gayb bilgisine O'ndan başka kimsenin sahip olmadığını ifade eder. Kur'an'da yer alan ayetlerden²²⁶ hareketle peygamberlerin Allah'ın bildirmesi ile bazı gaybı haberleri bileceğini de ifade eder. Ayette yer alan kitab-ı mübin tabirini levh-i mahfuz olarak açıklar.²²⁷

Beydâvî (ö. 685/1286), Kitab-ı Mübin tabiriyle Allah'ın ilmi veya levh-i mahfuzun kastedildiğini ifade etmiştir. Allah, ayette düşen bir yaprağı dahi bildiğini söyleyerek mevcûdâtın en ince ayrıntılarını bildiğini anlatmaktadır.²²⁸

İbn Kesîr (ö. 774/1373), En'am 6/59. ayeti açıklarken rahimlerde saklı olanın, yağmurun ne zaman yağacağını, insanı yarın nelerin beklediğinin, insanın nerde öleceğinin ve kıyamet saatinin bilgisinin Allah'a ait olduğunu ve gayb bilgisine O'ndan başka kimsenin sahip olmadığını ifade eder. Kur'an'da yer alan ayetlerden²²⁹ hareketle ayetin Allah'ın ilmine vurgu yaptığını ifade eder.²³⁰ Ebüssuûd (ö.982/1574), En'am 6/59. Ayette yer alan Kitab-ı Mübin tabirini Yüce Allah'ın ilmi yahut Levh-i Mahfuz olarak açıklamaktadır.²³¹

Tefsiru'l Menâr adlı eserde, En'am 6/59. Ayetin Hz. Peygamberi aciz bırakmak veya alay etmek maksadıyla aceleyle gelmesini istedikleri azabın Yüce Allah'ın tasarrufu altında olduğu ifade edilmiştir. Allah, ağaçta bulunan yaprağı, yerin karanlıklarında bulunan taneyi ve yaş ve kuru ifadelerini kullanarak azametini ve yüceliğine dikkat çekmiştir. "Apaçık kitap" ile kastedilen Yüce Allah'ın ilmidir.²³² Mahlûkata gizli kalan, insanların ulaşması mümkün olmayan gaybın hazinelerinin anahtarları Allah'a aittir. Gayb bilgisi Allah'a aittir. Bu ayet, müşriklerin alaycı bir şekilde azap isteklerine karşı bir cevap niteliğindedir.

Allahü Tealâ, gaybı bilendir. Allah, karada ve denizde mevcut ve bir ağacın dalından yere düşen yaprağın miktarını ve düştüğü zamanı ve mekânı ve toprağın içinde olan bir taneyi bilir. Yaş ve kuru, ölü ve diri, olmuş ve olacak, geçmiş ve gelecek her şeyi

²²⁶ Âl-i İmran 3/179; Cin 72/26.

²²⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, VIII, 400-407.

²²⁸ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II, 165.

²²⁹ Lokman 31/34; Mü'min 40/19.

²³⁰ İbn Kesir, *Tefsîrul-Kur'âni'l-Âzîm*, III, 264-265.

²³¹ Ebüssuûd, *Ebüssuûd Tefsiri*, V, 1950.

²³² Muhammed Abduh-M. Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, VIII, 25-33.

levh-i mahfuzda tespit etmiştir.²³³ Gaybın anahtarları ifadesi çok veciz bir ifadedir. Ayetler, gaybın anahtarlarının Allah'ın elinde olduğunu, Allah'tan başka kimsenin gaybı bilmediğini, Allah'ın ilminin yeryüzünde, gökyüzünde, karada ve denizde her şeyi kuşattığını, küçük ya da büyük ne olursa olsun Allah'ın ilmi altında olduğunu anlatmaktadır.²³⁴

Muhammed Ali Es-Sabuni (1930-2015), En'âm 6/59. ayeti açıklarken gayb hazinesinin anahtarının sadece Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın bütün mevcûdâtın hallerini bildiğini söyleyerek gayb konusunda yetkiyi Allah'a vermiştir. Bütün mevcudatın hallerinin Allah'ın ilmi dışına çıkması mümkün değildir. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'ın bilgisi dışında değildir. Kitab-ı Mübin tabirini Allah'ın ilmini simgeleyen levh-i mahfuz olarak açıklamaktadır.²³⁵

Süleyman Ateş, ayetin tercümesini, gaybın hazineleri veya anahtarları Allah'ın yanındadır, olarak yapmaktadır. Kâinâtın sahibi O'dur. Bütün bilgilerin ve hazinelerin sahibi O'dur. Anahtarların Allah'ın elinde olması kâinâtın yönetim ve mülkiyetinin kendisinde olduğunu göstermektedir. Bu ayetler azap isteyenlere cevaptır. Müşriklerin başına gelecek azâbın zamanı Allah'ın ilmindedir. “Apaçık kitap” Allah'ın, bütün oluş âleminin programını içeren bilgi hazinesidir. Allah her şeyi bu kitapta tespit etmiştir. Bu kayıt insanoğlunun tespit ve kaydına benzemez. Mahiyetini biz bilemeyiz.²³⁶

Gaybı insanlar açısından düşündüğümüzde kişiden kişiye değişir. Denizin dışında bulunan kişi için denizin içi gaybdır. Ama denizin dibinde veya içinde bulunan kişi için gayb değildir. Gayb, insanın duyularının algılama sınırlarının ulaşamadığı alanlar için kullanılır. Duyuların algılama sınırları içine giren meteorolojik tahminler, gayb değildir.

İnsanların bilgileriyle, aletlerle ve çeşitli metotlarla ulaşma imkânı olan olaylar gayb kapsamında değerlendirilemez. İnsanın ne zaman ve nerde öleceği, gelecekte başına hangi olayların geleceği Allah'ın ilminde mevcut olup, gayb kapsamındadır.

²³³ Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, *Hulâsat'ül Beyân Fi Tefsir'il Kur'an*, IV, 1439.

²³⁴ Derveze, *Et-Tefsiru'l-Hadîs*, III, 56-57.

²³⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 395.

²³⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 157-158.

Vahy ile Allah, peygamberlerine bilgi hazinesinden birtakım bilgiler verebilir. Peygamberler de bu konuda Allah'ın bildirdikleri kadar bilebilirler. Gayb bir iman konusudur. Bakara 2/3. Ayetinde insanların gayba inanması gündeme getirilmektedir. Allah bize gayb ile alakalı bilgiler vermektedir. Cennet, cehennem, melekler ve Allah ile bilgiler biz insanlar için gaybtır. Bize verilen bilgilerle yetinilmeli ve verilen bilgilere iman etmeliyiz. Gaybın anahtarları ifadesi bize gayb bilgisinin Allah'a ait olduğunu göstermektedir. Gayb âlemi, insan idrakini aşan, insan idrakinin ulaşamadığı âlem gayb âlemidir. Göklerle ve yerle ilgili gaybi bilgileri bilmenin Allah'a ait olduğu ayetlerde ifade edilmiştir.²³⁷

Bu ayet, bize göklerin ve yerin görünen ve bilinen bir boyutu olduğu gibi, insanlar için bilinmeyen ve gizli bir boyutu da vardır. Göklerin ve yerin anahtarlarının Allah'a ait olduğunu ifade eden ayet de mevcuttur.²³⁸ Bu ayette mefâtiḥ kavramı yerine “anahtarlar” anlamına gelen mekâlîd kavramı kullanılmıştır.

Bu ayet bizlere Allah'ın kâinatın büyük olaylarını bilip ilgilendiğini gösterdiği gibi, küçükleriyle ilgilendiğini göstermektedir. Yaprak ve toprağın içindeki taneyi örnek vererek bunu bize göstermektedir. Ayette geçen kitap kavramının Allah'ın ilmi, Allah'ın kaderi ve levh-i mahfuz anlamına geldiği ifade edilmiştir.²³⁹

En'am 6/59. Ayet ve Yunus 10/61. Ayet birbirini açıklamaktadır. Her iki ayette de kitab-ı mübin tabiri geçmektedir. Bu iki ayet bize Allah'ın insanlarla alakalı tüm bilgileri bildiğini göstermektedir. İnsanın Allah'ın bilgisi ve kontrolü dışında olmadığını ve insanlara yaptıklarından hesaba çekileceği hatırlatılmaktadır. Bu ayetler aynı zamanda Allah'ın kudretini ve azametini bizlere göstermektedir. Sonsuz bilgi sahibi olan aynı zamanda sonsuz güç ve kudret sahibidir.

Bu ayetler bizlere müslüman bilinci aşlamaktadır. Her durumda bizleri bilen, küçük veya büyük tüm amellerimizi bilip kaydeden Allah'a karşı sorumlu davranarak, diriliş gerçeğini zihinden çıkarmadan hesabı verilebilir bir hayat yaşamalıyız. Gaybın

²³⁷ Bakara 2/33; Nahl 16/77; Neml 27/65.

²³⁸ Şûrâ 42/12.

²³⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, VI, 357-360.

anahtarları O'nun yanındadır. Bu ifade mecâzi anlamda kullanılan bir ifadedir. Ayette yer alan bu üslup Allah'ın ilminin geniş ve sınırsız olduğunu anlatmaktadır. Anahtar, maddi ve değerli olan eşyaların kilitlenip muhafaza edilmesi için kullanılır.

Gayb bilgileri de değerli şeylere benzetilerek anahtarlarının Allah'a ait olduğu anlatılmıştır. Bu ayeti bir önceki ayetle irtibatlandırarak anlamlandırmak gerekmektedir. Zalimlere ve müşriklere gelecek olan azabın vaktini Allah'ın bilebileceğini gayb bilgisinin Allah'a ait olduğu anlatılmıştır. Allah, evrenin tamamında olup biten şeylerin hepsinden haberdardır.²⁴⁰

En'âm 6/59. Ayette geçen gaybın anahtarları ifadesini bir önceki ayetle irtibatlandırarak sadece azap konusuna hamletmemiz gerekmez. Gayb konusu genel bir kavramdır. Müşriklere azabın ne zaman geleceği konusu gayb olduğu gibi kıyamet vakti de gaybi bir bilgidir. İnsanların rızkının ne kadar olduğu, yarın insanı ne gibi durumlar beklediği ve ölüm vakti gibi hususlar da gaybi bir bilgidir. Gaybın anahtarları ifadesi genel olarak anlamamızda bir sakınca bulunmamaktadır. İnsan idrakini aşan ve insan bilgisinin ulaşamadığı alanlar gayb alanına girmektedir. Teknolojik imkânlarla bebeklerin cinsiyeti öğrenilmektedir. Bu gayb değildir. Asıl gayb yaratılan insanın varoluş macerasında karşılaşacağı olaylar gaybtır.

Kur'an'ı Kerim, Hz. Peygambere ara-sıra, müşriklerin azap ile müjdelenmesini tavsiye etmektedir. Müşrikler, Hz. Muhammed'e "Şu sözünü ettiğin azabı neden getirmiyorsun veya azap neden inmiyor?" diyerek alaylı bir tavır takınırlardı. Bu ayet, hem peygamberin yetki ve görev sınırını belirlemek, hem de inkârcılara susturucu bir cevap vermek üzere inmiştir. Yıldırım, ayette yer alan kitap tabiriyle ana kitap sayılan levh-i mahfuzun kastedildiğini ifade etmiştir. Bu ifadeyle, kâinata her yönüyle mutlak bir planın hâkim olduğunu, kâinatta plansız ve programsız hiçbir şeyin olmadığı ifade edilmiştir.²⁴¹

En'am 6/59. Ayeti tefsir ederken Lokman 31/34. Ayeti de ele almak gerekmektedir. Bu ayette "muğayyebat-ı hamse" olarak geçen beş bilinmeyen anlamına gelen bu ifade, gayb kavramını anlamada ve En'am 6/59. Ayetin tefsirinde bize yardımcı

²⁴⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, II, 169-170.

²⁴¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, IV, 1907-1911.

olmaktadır. Ayette belirtilen kıyametin kopma zamanı, yağmurun yağdırılması, rahimlerde olan ceninin durumu, insanın yarın ne yapacağı ve nerede öleceği gayb olan hususlardır.

Mehmet Okuyan, En'âm 6/59. Ayetin Bakara 2/33 ve Neml 27/65. Ayetlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini, bu ayette anlatılan hususun zerreden küreye her ne varsa, her şeyin Allah'ın bilgisinde olduğunu hiçbir şeyin ilm-i ilahinin sınırları dışına çıkamayacağını ifade etmektedir.²⁴²

Gaybın anahtarlarının Allah'ın yanında olduğunu anlatan ayeti tefsir eden müfessirler, bu ifadeyle Allah'ın sonsuz, kuşatıcı ve mükemmel ilme sahip olduğu konusuna dikkat çekmişlerdir. Allah'ın ilmi, olmuş olanı, olmakta olanı ve gelecekte olanı her yönüyle bilmesi demektir.

“Ratb” ve “Yabis” kavramı üzerinde farklı yorumlar yapılmıştır. Bu iki kelime ıslaklık ve kuruluk hali demektir. Böylece bu ifadelerle kâinatta bulunan tüm varlıkların iki hal üzere olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ifadelerle mecâzen tüm varlık âlemi kastedilmiştir. Bu ayette Allah, ıslak ve kuru hiçbir şey yoktur ki benim ilmim dışında değildir diyerek, zatına mahsus olan ilmin sınırsızlığını beyan etmektedir.²⁴³

3.2.5 En'âm Suresi 6/59. Ayetin Bilimsel Tefsir İle İlişkisi

Kitab-ı mübin müfessirler tarafından yorumlanırken iki tefsir karşımıza çıkmaktadır. Levh-i mahfuz ve Allah'ın ilmi olarak ayet yorumlanmıştır. Kur'an'ı Kerim diye tefsir edenlere rastlamadık. Buradan hareketle ayete levh-i mahfuz veya Allah'ın ilmi anlamını verenler birbirinden çok farklı şeyler söylememektedir. Levh-i mahfuz da sonuç olarak Allah'ın ilmi anlamına gelmektedir.

Ayette yaş, kuru ve tane ifadeleri Allah'ın ilminin cüz'ıyyâtı kapsadığını göstermektedir. Bu ayet, Allah'ın ilminin cüz'ıyyâtı kapsamadığı görüşünde olanlara cevap niteliğindedir. Ağaçtan düşen yaprağı bilen Allah'ın ilmi her şeyi kuşatmıştır. Allah'ın cüz'ıyyâtı bilmediğini söylemek Allah'a cahillik isnad etmektir. En'am

²⁴² Mehmet Okuyan, *Kur'an Meal-Tefsir*, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021, s. 133.

²⁴³ Muhsin Demirci, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, I, 417-422.

6/59. Ayet müşriklerin, azap isteklerine cevap mahiyetindedir. Azabın vaktini Allah'ın bildiği ve azabın peygamberin elinde olan bir durum olmadığını ayet ifade etmektedir.

En'am 6/59. Ayeti gerek siyak-sıbak bütünlüğü içerisinde değerlendirdiğimizde gerek Kur'an'ın kendi kendini tefsir etmesi bakımından Yunus 10/61 ve Yasin 36/12. Ayetlerle birlikte düşündüğümüzde Kur'an'ın bilimsel bir şekilde yorumlanmasına delil olamayacağı aşikârdır.

En'am 6/59. Ayet müşriklerin azap isteklerinin gayb olduğunu ifade etmektedir. Gaybın bilgisinin de Allah'ın ilminin yer aldığı levh-i mahfuzda saklı olduğu ifade edilmektedir. Müşrikler, Hz. Peygamber'den Kur'an'ın eğer Allah katından gönderilmiş bir hakikat ise gökten taş yağdırmasını veya acı bir azap göndermesini istemişlerdir.²⁴⁴ Azap getirme yetkisinin kendi elinde olmadığını²⁴⁵ Allah'ın hazinelerinin yanında olmadığını ve gaybı bilmediğini ifade etmiştir.²⁴⁶ Kendisine ve başkalarına ne yapılacağını bilmediğini²⁴⁷ ve kıyamet saatini de bilmediğini ayetlerle ifade etmiştir.²⁴⁸

Tefsirleri incelediğimizde “apaçık kitap” ifadesine Kur'an anlamı verilmediğini gördük. Yaş-kuru her şeyin Kur'an'da bulunduğu tezinden hareketle ayetlerin bilimsel bir şekilde yorumlanması mümkün gözükmemektedir. Böyle anlam verdiğimizde Kur'an'ı kendi ideolojimize göre konuşturmuş oluruz. Bu yaklaşım nesnellikten uzak bir yaklaşımdır. “Kitab-ı mübin” tabirinin Allah'ın ilminin yer aldığı levh-i mahfuz anlamına geldiğini düşünmekteyiz.

En'âm 6/38 ve En'âm 6/59. Ayetlerin bilimsel tefsirin Kur'an ayetlerine uygulanabilirliğine delil olmadığını düşünmekteyiz. Kur'an ayetlerini tefsir ederken bilimin konularına giren ayetlerle karşılaşmaktayız. İnsanın yaratılışını anlatan ayetleri tefsir ederken tıp ile alakalı bilgilerden yararlanmanın faydalı olduğunu düşünmekteyiz. Ayetleri tefsir ederken bilimsel izahlar Allah'ın kudreti, ilmi,

²⁴⁴ Enfal 8/32.

²⁴⁵ En'am 6/58.

²⁴⁶ En'am 6/50.

²⁴⁷ Ahkaf 46/9.

²⁴⁸ A'raf 7/188; Cin 72/25.

yüceliği ve tek ilahlığı ilkelerini gölgelememelidir. Okuyucu tefsir okurken tıp kitabı okuma hissine kapılmamalıdır. Tefsirde kullanılan gerek bilimsel veriler gerek isrâiliyat olsun ayetleri anlama ve yorumlamada kullanılan bilgiler dengeli olmalıdır. Bilimsel izahlar yapanların En'âm 6/59. Ayeti tefsir yöntemlerine delil olarak öne sürmeleri siyak-sibak, nüzul ortamı ve Kur'an'ın nüzul ilkeleri açısından kanaatimizce uygun değildir.

3.3 Nahl Suresi16/89. ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetler

Nahl suresi, mekke döneminin sonlarına doğru hicretten kısa bir zaman önce inmiştir. Bu surenin ayetlerinin genel üslûp ve muhtevası hicretten önce indiğini göstermektedir. Sure adını 68-69. Ayetlerde geçen “nahl” kelimesinden almaktadır. Bal arısı anlamına gelmektedir. Ayrıca sure Allah'ın kullarına verdiği nimetlerden bahsettiği için “Niam suresi” olarak da adlandırılır.²⁴⁹

Müslümanlar, Mekke topraklarında gurbet hayatı yaşamışlardır. Kendi topraklarında linç girişimlerine maruz kalmışlardır. Dini linç girişimi, müslümanlara yapılan en acımasız linç girişimidir. İbadetlerini rahat yapma imkânlarından uzak kalmışlardır. İslam dinini tebliğ etme girişimleri müşrikler tarafından her defasında engellenmeye çalışılmıştır. Bu sure müşriklerin baskı ve dini linç girişimlerinin arttığı dönemde inmiştir.

Mekki surelerin içeriği bu sure için de geçerlidir. İtikâdi konular ağırlıktadır. Şirk eleştirilerek, şirk koşmaksızın bir Allah inancı kalplere yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Kıyametin gerçekleşeceği üzerinde durularak, Kur'an'ın Allah'ın vahyi olduğu anlatılmaktadır. Müşrikler, Allah'ın indirdiği Kur'an'ı “eskilerin masalları” olarak nitelendiriyorlar.²⁵⁰

Ahirete inanmayan müşriklerin kız çocuğu ile müjdelendiklerindeki tavrı bu surede somut bir şekilde anlatılmaktadır. Kız evlat sahibi olmanın o toplumda nasıl karşılandığı hususunda ayet bize bilgi vermektedir.²⁵¹ Müşriklerin kendi kafalarına

²⁴⁹ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Nahl Suresi”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 308-309.

²⁵⁰ En'âm 6/25; Nahl 16/24.

²⁵¹ Nahl 16/58-59; Zuhuruf 43/17.

göre haram kılma yetkisinin olmadığını ve haram olan şeylerin Allah tarafından belirlendiğini anlıyoruz.²⁵²

Yusuf suresi, nübüvvetin 8-10. yılları arasında nazil olmuştur. Nüzul sebebi olarak, Sahabe-i Kiram'ın Hz. Peygamber'den kıssa niteliğinde ayetler okumasını talep etmesi durumunda bu sure inmiştir.²⁵³

Nüzul sebebi olarak zikredilen diğer bir husus ise, Hz. Muhammed'e teselli olarak bu surenin indirilmesidir. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a yaptıkları eziyetler ve zorluklar hatırlatılarak Hz. Muhammed'in müşriklerin yaptıkları eziyet ve zorbalıklara sabretmesi telkin edilmiştir. Bu eziyetlerin sadece peygamberimize yapılmadığını diğer peygamberlerin de nübüvvet mücadelesi esnasında sıkıntılara maruz kaldığı anlatılmaktadır.²⁵⁴

Allah, Hz. Yusuf'u birçok sıkıntıdan kurtarmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Kardeşlerinin ona hile yaparak kuyuya atmaları, Mısır Azizi'nin hanımının hilesi, zindanda kalması ve yıllarca anne-babasının, öz kardeşinin ve diğer kardeşlerinin özlemini çekerek hasret duymasıdır. Bu sure vuslat ve ayrılığın resmidir. Yıllarca birbirinden ayrı yaşayan ailenin vuslatıdır. Bolluk ile kıtlığın, günah ile bağışlanmanın anlatıldığı birçok zıtlığı içeren bir suredir.

Hz. Yusuf hayatında birçok imtihan ile karşılaşmıştır. Bu imtihanlar her toplumda yaşayan insanların karşılaşabileceği imtihanlardır. Kardeşleriyle olan imtihanı ve kadın ile olan imtihanı her insanın hayatında karşılaşabileceği imtihanlardandır. Bu imtihanlardan Allah'ın rızasına uygun çıkabilmenin yolu Allah'ın vahyine göre hayatı tanzim etmekten geçmektedir.

Hz. Yusuf'un zindandaki konuşmaları dikkat çekicidir. Nübüvvet mücadelesindeki kararlılığını bize göstermektedir. Mahkûmlara Allah'ı anlatıp, şirk inancının asılsızlığını anlatması bizlerin omuzlarına önemli görevler yüklemektedir. Allah'ın ayetleriyle insanları buluşturmak bir Müslümanlık görevidir. Yusuf (a.s), kendisine

²⁵² Nahl 16/115; En'âm 6/145; Bakara 2/173.

²⁵³ Bekir Topaloğlu, "Yusuf Suresi", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 28-30.

²⁵⁴ Ferhat Dursun, "Yusuf Suresinin Belâgat Açısından İncelenmesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2018, s. 28.

dünyalık bir makam verildiği zaman bu makam, kendisini Allah'ı anmasından, Allah ile yaşamasından alıkoymamıştır.

3.3.1 Nahl Suresi 16/89. Ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetlerin Genel Özellikleri

Nahl suresi 16/89. Ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetlerin tefsirine geçmeden önce Nahl ve Yusuf surelerinin genel özelliklerine değindik. İnceleyeceğimiz ayetin Arapça metnine yer verdik. Ayetin doğru bir şekilde anlaşılmasında önemli olan siyak-sibak ilişkisine ve ayette yer alan kelimelere değinerek ayetin tefsirini inceledik.

Tefsir tarihini göz önünde bulundurduğumuzda Kur'an'ı Kerim, dirayet yönü ağır basan konulu tefsir yöntemi açısından anlamaya ve yorumlamaya konu olmuştur. Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri, en sağlam ve en güzel tefsir metodu olarak kabul gören yaklaşımlar arasındadır. Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri, yani Kur'an'ı kendi bütünlüğü içinde anlamak sonuçta bir dirayet işidir ve öznelidir.²⁵⁵ Kur'an ayetlerinin birbirini açıklar mahiyette olduğundan bu iki ayeti birlikte incelemeyi uygun gördük.

Bu çalışmada incelenecek ayetlerden olan Nahl 16/89. ayetin metni ve meâli şu şekildedir:

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ

*“(Ey Peygamber) Gün gelecek, her toplumdan/ümmetten birini (peygamberi) onlar hakkında şahitliğe çağıracağız. İşte o zaman seni de müşrikler hakkında şahit tutacağız. Çünkü biz sana (sahih inanç ve ibadet için gerekli olan) her şeyi açıklayıp doğru yolu gösteren bir rehber, Allah’a yürekten teslimiyet gösterenler için rahmet ve müjde olan Kur'an'ı indirdik.”*²⁵⁶

Bu çalışmada incelenecek ayetlerden bir diğeri olan Yusuf 12/111. ayetin metni ve meâli şu şekildedir:

²⁵⁵ Ahmet Sait Sıcak, “Yorum Farklılıkları Açısından Bir Tefsir Kaynağı Olarak Kur'an'ı Kerim”, İslam ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, c. 3, sy. 3, 2014, s. 591-592.

²⁵⁶ Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, s. 385.

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ
وَهَدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Elbette o peygamberlerin kıssalarında akıllı kimselerin çıkaracağı dersler vardır. Bu Kur'an uydurulabilecek bir söz değildir. O kendinden önce gelen kitapları doğrular, her şeyi açıklar, iman eden kimselere de doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmettir.”²⁵⁷

3.3.2 Nahl Suresi 16/89 ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetlerin Bağlamı

Anlamaya ve yorumlanmaya konu olan ayetlerin sıhhatli yorumlanabilmesi için metnin iç ve dış bağlamı önemlidir. Kur'an-Sünnet ve Sîret bütünlüğü ayetlerin anlaşılmasında büyük öneme sahiptir. Sîret, Hz. Peygamber'in yaşadığı zaman dilimlerine ait bilgiler verir. Kur'an'ın ve hadislerin anlaşılmasında Hz. Peygamber'in risalet dönemi bize önemli bilgiler sağlayarak nasların arka planı hakkında tarihi bilgiler sunmaktadır. Ayetlerin bağlamı, sadece sure içindeki veya önceki-sonraki ayetle irtibatı demek değildir. Sure ve Kur'an bütünlüğü ve nüzul tarihi ve ortamı ile ayetleri irtibatlandırmak demektir. Kur'an sözlü bir hitap özelliği taşıdığından dolayı ayetlerin öncesiyle ve sonrasıyla irtibatı olmayıp ara cümle özelliği taşıyan ayetler de bulunabilir.

Nahl 16/89. Ayeti bağlamıyla incelediğimizde Mekke müşriklerinin ibadet anlayışıyla alakalı ve putlarla alakalı bilgiler mevcuttur. Putlara ilahlık yakıştırmak ve şefaet yetkisi müşriklerin nüzul dönemindeki anlayışlarıdır. Bu ayetlerde putlar ve müşriklerin konuşmalarına yer verilmektedir. Müşriklerin putlar adına kurban kesmeleri ve onları Allah ile aralarında aracı kılmaları şirk zihniyetinin ürünüdür.

Kur'an'ın başka ayetlerinde de müşriklerin ilah yerine koydukları varlıkların kendilerini tanımayacaklarını, birbirlerine lanet edeceklerini ve birbirlerine düşman kesileceklerine dair bilgiler yer almaktadır.²⁵⁸

²⁵⁷ M. Yaşar Kandemir vdğr., *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an'ı Kerim Meâli*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, I, 836.

²⁵⁸ Yunus 10/28; Kehf 18/52; Meryem 19/81-82; Ankebût 29/25; Ahkâf 46/5-6.

Yusuf 12/111. Ayetin bağlamı ise müşriklerin peygamber tasavvurlarıyla yakından alakalıdır. Müşriklerin peygamber algısı olağanüstü özellikleri olan bir insan tasavvuru şeklindedir.²⁵⁹ Bu ayeti bağlamıyla incelediğimizde peygamberlerin kıssalarına vurgu yapıldığını görmekteyiz. Kıssalar, Kur'an'da ağırlıklı olarak yer almaktadır. Yusuf (a.s) ve diğer peygamberlerin nübüvvet mücadelesinde Müslümanların dünya ve ahiret hayatları için öğütler ve dersler yer almaktadır.

Kur'an'ın diğer ayetlerinde Allah, müşriklerin helak olan kavimlerin akıbetlerinden ders almalarını isteyerek şirk zihniyetinden kurtulup tevhid ile buluşmalarını istemektedir. Ayetlerde helak olan kavimlerden örnek verilerek müşriklerin akıbetinin de onlar gibi olacakları ifade edilmektedir.²⁶⁰

3.3.3 Nahl Suresi 16/89 ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetlerde Yer Alan Kelimeler

“وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ” ve “تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ” ifadeleri delil olarak kullanılmaktadır. Bu iki ayeti beraber incelemeyi uygun gördük. Bu ifadeler farklı surelerde yer almakla birlikte “Kur'an'ın her şeyi açıklaması” olarak tercüme edilmektedir. Bu kelimeler tanıtılarak ayetin ne dediği tefsir edilecektir.

3.3.3.1 Ba's (بعث) kelimesi

Bu kelime “bir şeyi kaldırmak, harekete geçirmek ve göndermek” anlamlarına gelmektedir.²⁶¹ İslami ıstılahta, Allah'ın ahiret hayatını başlatmak üzere ölüleri yeniden canlandırması ve kabirlerinden çıkararak hayata göndermesi anlamında kullanılmaktadır.²⁶² Öldükten sonra dirilme hâdisesi iman edilmesi gereken esaslardandır. Cahiliye döneminde yaşayan müşrikler ahiret gerçeğini, öldükten sonra dirilme hadisesini inkâr ediyorlardı.²⁶³

Kıyamet günü sûra üflendiğinde göklerde ve yerde kim varsa Allah dışında tüm canlıların yok olacağı, ikinci üfleme ile ba's hâdisesinin gerçekleşeceği

²⁵⁹ İsrâ 17/90-93.

²⁶⁰ En'âm 6/11; Âl-i İmran 3/137; Yusuf 12/109; Nahl 16/36; Hac 22/46; Neml 27/69; Mü'min 40/21.

²⁶¹ Râğıb el-İsfahani, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, I, 132.

²⁶² Yusuf Şevki Yavuz, “Ba's”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 98-100; Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 147.

²⁶³ Yasin 36/77-79.

anlatılmaktadır.²⁶⁴ “Yevmü’l-ba’s”²⁶⁵ ve “yevmü’l-hurûc”²⁶⁶ adı verilen o günde insanların kendi derdine düşeceği annesinden, babasından ve kardeşinden kaçacağı bir gündür.²⁶⁷

Kur’an’da ba’s hâdisesinin gerçekleşeceğini anlatan pek çok ayetler yer almaktadır.²⁶⁸ İnsanoğlu hayattayken Allah ile birlikte yaşamalıdır. Dünyada biriktirdiklerinden ve amellerinden hesaba çekileceğini unutmamalıdır. Öldükten sonra dirilme hâdisesi insanların akılları ve mantığıyla kavrayabileceği bir olaydır. Mutlak adaletin gerçekleşebilmesi için ba’s olayının da gerçekleşmesi gerekmektedir. Dirilme olayı Kur’an, sünnet ve icmâ ile sabit olduğundan iman esaslarındandır.

3.3.3.2 Şehadet (شهادة) kelimesi

Sözlükte “hazır bulunmak, haber vermek, bilmek, gözlemek, görmek” anlamlarına gelen şehadet kavramı fıkhi kaynaklarda herhangi bir olaya tanık olan ya da tanıklık eden kişi şâhid olarak adlandırılır.²⁶⁹ Şahitlik, hakkın ortaya çıkması açısından bir delil hükmündedir. Kur’an’da şahitlik yapacakların adaletten ayrılmamaları gerektiği ve en yakınlarının aleyhine de olsa Allah için doğru şahitlikten ayrılmamaları gerektiği anlatılır.²⁷⁰

Zina suçlamasında bulunanların bu iddialarını dört şahitle ispat etmeleri istenir.²⁷¹ Mali hususlarda, alışveriş işlemlerinde borçların yazılmasıyla alakalı iki erkek veya bir erkek ve iki kadının şahit olarak bulundurulması ayette ifade edilir.²⁷² Şâhid olarak Allah’ın yettiği ifade edilerek²⁷³ Allah’ın her yerde ve zamanda hazır

²⁶⁴ Zümer 39/68.

²⁶⁵ Rûm 30/56.

²⁶⁶ Kâf 50/42.

²⁶⁷ Abese 80/34-37.

²⁶⁸ En’âm 6/29-30; A’râf 7/14; Hicr 15/36; Nahl 16/21; İsra 17/21; Neml 27/65; Lokman 31/28.

²⁶⁹ H. Yunus Apaydın, “Şâhid”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 278-283.

²⁷⁰ Nisa 4/135.

²⁷¹ Nûr 24/4.

²⁷² Bakara 2/282.

²⁷³ Nisâ 4/79.

bulunduğu anlatılmaktadır. Hiçbir şeyin Allah’a gizli kalmadığı ve her şeyi Allah’ın gördüğü anlatılmak istenmektedir.²⁷⁴

3.3.3.3 Beyan (بيان) kelimesi

Sözlükte “açık seçik olmak” ve “açıklamak” anlamlarına gelen bu beyân terimi, manadaki kapalılığı gidererek muhatabın anlayacağı şekilde metne açıklık kazandırmaktır.²⁷⁵ Hz. Peygamber, Allah ile özel iletişim kuran bir kişidir. Vahiy alan bir insandır. Hz. Muhammed’in tebliğ görevinin yanında tebyin görevi de vardır. Kur’an’ı Kerim’in muhteşemiyatına baktığımızda açıklanması gereken konular vardır. Allah’ın ayetlerini açıklayarak, yaşayarak ve uygulayarak ümmetine göstermiştir. Kur’an’ın ayetlerine baktığımızda Hz. Muhammed’in kendisine indirilen vahyi insanlara açıklaması istenerek tebyin görevine vurgu yapılmaktadır.²⁷⁶ Kur’an’ın genel üslubuna ve içeriğine baktığımızda ayetlerin birbirlerini açıkladığını, mücmel olarak bırakılan bir hususun diğer ayetlerde açıklandığı görülür. Kıssalar bu konuya örnektir.

3.3.3.4 Hidâyet (هداية) kelimesi

Bir kimseye, rıfkla, nâzik bir şekilde rehberlik ederek doğru yolu göstermek, insanların istikâmet üzere kalmasını sağlayarak, Allah’ın yolundan sapmamalarını sağlamaktır.²⁷⁷ Kur’an’da hidayet kavramı yer almamakla birlikte hüdâ seksen beş yerde geçmektedir. Bu kavram ayetlerde hâdî, hüdâ ve muhtedî gibi farklı sîgalarda 300’den fazla yerde tekrarlanmakta çoğunlukla Allah’a, Kur’an’a ve peygamberlere izâfe edilmektedir.²⁷⁸

Allah, insanlara hidâyet etmiştir. Yarattığı tüm insanlığa doğru yolu ve yaratılış gayesini göstererek hidayet etmiştir.²⁷⁹ Allah’ın insanlara yaratılış gayelerini anlatmak, insanların tevhid ile buluşmalarını sağlamak için göndermiş olduğu

²⁷⁴ Tâhâ 20/7; Mü’min 40/16.

²⁷⁵ İbrahim Kâfi Dönmez, “Beyân”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 23-25.

²⁷⁶ İbrahim 14/4; Nahl 16/44; Zuhuruf 43/63.

²⁷⁷ Râğıb, *Müfredâtü l’İfâzi’l-Kur’ân*, I, 835-836; Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, IV, 299-300.

²⁷⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Hidâyet”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 473-477.

²⁷⁹ Tâhâ 20/50.

peygamberler de doğru yolu gösteren hidâyet rehberleridir.²⁸⁰ Kur'an'ı Kerim de insanlara doğruyu, hakkı, adaleti ve tevhidi açıklama hususunda hidayet rehberidir.²⁸¹

Hidâyete erdirecek olan Allah'tır. Kur'an ve Hz. Peygamber ise hidâyete ulaştıracak vesilelerdir. Hz. Muhammed'in sevdiğine hidayet veremeyeceğini ayet ifade etmektedir.²⁸² Hidâyetin kul tarafından talep edilmesi gerekir. Mecazi anlamda ilk adım atanın kul olması gerekir. Ayette ifade edildiği gibi Allah insana doğru yolu göstermiştir.²⁸³ Allah zalimler güruhunu²⁸⁴ ve kâfirler topluluğunu²⁸⁵ hidayete erdirmez. Allah müstahak gördüğünü delalette bırakır, layık gördüğünü ve hak edeni hidayete ulaştırır.²⁸⁶

İnsanların hidayetten uzak kalması kendi tutum ve eğilimleri sebebiyledir. Zalimlerin, fasıkların ve kâfirlerin, iman ve itaatten uzaklaşmaları, vahye karşı inkâr tutumları ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaları²⁸⁷ delalette kalmalarına sebep olmuştur.

3.3.3.5 Rahmet (رحمة) kelimesi

Rahmet kelimesi, Allah için kullanıldığında şefkat, acıma ya da yufka yüreklilik anlamında değil ihsân anlamı kastedilmektedir. Allah'ın rahmet etmesi, nimet bahşetme ve lütfetme anlamına gelir. İnsanlar için rahmet kelimesi, acıma, yufka yüreklilik ve şefkat gösterme anlamlarına gelir. Rahmet sözcüğü, şefkat, acıma ya da yufka yüreklilik ve ihsan gibi iki anlam taşımaktadır.²⁸⁸

Kur'an'ı Kerim'de 114 yerde geçen rahmet kelimesi doksan iki yerde Allah'a izafe edilmektedir. Râhim ve rahmân şeklinde Allah için de kullanılmaktadır. Rahmet kelimesi, Kur'an ve Hz. Peygamber için de kullanılmıştır.²⁸⁹ Allah'ın insanlığa

²⁸⁰ Enbiyâ 21/73.

²⁸¹ Bakara 2/185; Al-i İmran 3/96.

²⁸² Kasas 28/56.

²⁸³ İnsan 76/3.

²⁸⁴ Tevbe 9/109.

²⁸⁵ Tevbe 9/37.

²⁸⁶ İbrahim 14/4; Fâtır 35/8; Müddessir 74/31.

²⁸⁷ Bakara 2/26-27.

²⁸⁸ Râğıb, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, I, 347; Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, II, 106-107.

²⁸⁹ Abdulhamit Birişik, "Rahmet", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 419.

sunduğu nimetler Allah'ın rahmetinin eseridir.²⁹⁰ Allah'ın yeryüzüne indirmiş olduğu yağmur da rahmet ile irtibatlandırılmaktadır.²⁹¹ Hz. Peygamber'in müminlere karşı şefkatli ve merhametli olduğu ayette ifade edilmektedir.²⁹² Allah'ın rahmetinin her şeyi kuşattığı²⁹³ ve Allah'ın rahmetinden ümit kesilmemesi istenmektedir.²⁹⁴

3.3.3.6 Kıssa (قصة) kelimesi

Kur'an ayetlerinde kıssa kelimesi geçmemektedir. Kasas kelimesi, Kur'an'ın değişik ayetlerinde geçmektedir.²⁹⁵ Kur'an'da yer alan kıssalar farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Geçmiş peygamberlerin hayatlarına dair olayların anlatıldığı kıssalar vardır. Âdem, Nuh, İbrahim, Yusuf, Musa gibi peygamberlerin hayat hikâyeleri anlatılarak toplumların bu hayat hikâyelerinden ibret almaları istenmektedir.

Surelerde bedir, uhud ve hendek savaşı gibi birçok savaşlar da anlatılarak inananlara ufuk açıcı ve örneklik teşkil edecek bilgiler bulunmaktadır. Ayetlerde cennet ve cehennem ile ilgili bilgilere ve konuşmalara yer verilerek ahiret inancı kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Kıssaların anlatılmasının diğer bir sebebi, Müslümanlara ve Hz. Peygamber'e teselli ve moral vererek tevhid mücadelesinde sabır ve tevekkülü öğretmektir. Diğer peygamberlerin ve müminlerin tevhid mücadelesindeki fedakârlıkları ve zorlukları anlatılarak inanmış gönüllere sabır ve teselli eğitimi verilmektedir. Kıssaların anlatılmasındaki amaç, tarihi bilgiler vermek değildir. İbret ve öğüt alınmak maksadıyla zikredilen kıssalarda şahıslar, zamanlar ve mekânlar ifade edilirken gereksiz ayrıntılara girilmez. Kıssalarda ana amaç, dini mesaj vermektir.²⁹⁶

Kasas kelimesi iz sürmek, adım adım takip etmek ve ardınca gitmek anlamlarına gelmektedir.²⁹⁷ Kassa fiili ve türevleri Kur'an'ın değişik surelerinde yer

²⁹⁰ Nahl 16/18.

²⁹¹ Şûrâ 42/28.

²⁹² Tevbe 9/128.

²⁹³ A'raf 7/156.

²⁹⁴ Zümer 39/53.

²⁹⁵ Âl-i İmrân 3/62; A'râf 7/176; Yusuf 12/3; Kasas 28/25.

²⁹⁶ Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003, s. 145-150.

²⁹⁷ Râğıb, *Müfredâtü El-fâzi'l-Kur'ân*, I, 671.

almaktadır.²⁹⁸ Kur'an'ı incelediğimizde ayrıntılı hayat hikâyesinden bahsedilen peygamber Hz. Musa'dır. Belli bir bütünlük içinde, tek bir surede kronolojik olarak anlatılan peygamber Hz. Yusuf'tur. Kıssalarda anlatılan olayların ana gayesi tevhid inancı ve ahiret düşüncesidir. Allah'a ve peygamberlere imanın sağlanarak, insanlara ahiret inancı aşılmasıdır.

3.3.3.7 İbret (عبرة) kelimesi

“Kişinin, kendisi aracılığıyla müşâhede edilenin bilgisinden müşâhede edilmeyenin bilgisine ulaşacağı hâleti” ifade etmektedir.²⁹⁹ Meydana gelen olayları gözlemleyerek, olayların arkasındaki hikmeti kavrayıp olaylardan ders almaktır.³⁰⁰ İnsanların Allah'ın emirlerine, ahlak kurallarına uygun bir şekilde yaşamasında ibret almanın büyük payı vardır.

Kur'an'da peygamberlerin tevhid mücadelesinden bahsedilirken gönderildikleri toplumlarla alakalı diyalogları da anlatılmıştır. Kıssaların anlatılmasındaki amaçlardan biri de ibret olarak,³⁰¹ tevhid eksenli bir yaşam sürmektir. Her kavim, kendinden önce helak olan kavimlerin âkıbetinden ders almalıdır. Aksi halde kendilerinden öncekilerin sonunun onlar için de aynı olacağı unutulmamalıdır. Kur'an ayetlerine baktığımızda gece ile gündüzün art arda gelmesinde³⁰² ve hayvanlar âleminde³⁰³ insanlar için ibretler bulunduğu anlatılmaktadır.

3.3.3.8 Lübb (لب) kelimesi

Kirlerden, lekelerden arınmış akıl ya da günah kirlerinden arınmış akıl anlamına gelmektedir. Dolayısıyla her lübb bir akıldır, fakat her akıl bir lübb değildir.³⁰⁴ Akıllı insan, ömrünü Allah rızası istikametinde geçiren ve ahiret inancı olan insandır. Ahireti dünyaya tercih ederek, dünyadan da nasibini unutmayan insandır. Kur'an'ın değişik ayetlerinde Allah selim akıl sahiplerine seslenmektedir.³⁰⁵

²⁹⁸ Nisâ 4/164; En'âm 6/57; Hûd 11/100; Yusuf 12/35; Nahl 16/118; Kehf 18/13; Neml 27/76.

²⁹⁹ Râğıb, *Müfredâtü El-fâzi'l-Kur'an*, I, 543.

³⁰⁰ Süleyman Uludağ, “İbret”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 367-368.

³⁰¹ Nâziât 79/26.

³⁰² Nûr 24/44.

³⁰³ Nahl 16/66; Mü'minûn 23/21.

³⁰⁴ Râğıb, *Müfredâtü El-fâzi'l-Kur'an*, I, 733.

³⁰⁵ Bakara 2/179; Âl-i İmrân 3/7; Mâide 5/100; İbrahim 14/52; Sâd 38/29.

3.3.3.9 Sıdk (صدق) kelimesi

Sözlerinde ve inancında sâdık olan, sıdk özelliği taşıyan ve yaşantısıyla, fiil ve uygulamalarıyla bu sıdkının hakiki ve doğru olduğunu gösteren kişiler için kullanılır. Sıddık, sık sık veya devamlı doğrulukla söz söyleyen, asla yalan söylemeyen kişiler için kullanılır. Kalbinde saklı tutulan söz ve niyetle yaşama ve hayata aktarılan sözün mutabık olmasıdır.³⁰⁶

Kur'an'da vaadini yerine getirme hususunda Allah'tan daha doğru sözlü kimsenin olamayacağı ifade edilir.³⁰⁷ Halkına ve ailesine namazı ve zekâtı emreden İsmail (a.s), Allah'a ve insanlara verdiği sözlere sadakat gösteren bir peygamberdir.³⁰⁸ Sıdk kelimesi, İbrahim (a.s) ve müminler için de kullanılmaktadır.³⁰⁹

Kur'an, önceki vahiyleri tasdik ve teyit eden bir kitap olmasından dolayı sıdk ile vasıflandırılmıştır.³¹⁰ Sıdk sahibi olmak, söz ve amelin mutabık olması sonucuyla olmaktadır. Söz ve amelde birliktelik sonucunda sıdk gerçekleşmektedir.

3.3.4 Nahl Suresi 16/89 ve Yusuf Suresi 12/111. Ayetlerin Tefsiri

Nahl 16/89. Ayette şahitlikle ve Kur'an'ın beyan sıfatıyla alakalı iki konu bulunmaktadır. Her ümmete kendi içinden şahit getirileceği ve Hz. Muhammed'in de kendi ümmetine şahit olarak çağırılacağı ifade edilmektedir.³¹¹

Kur'an'ın ifadesine göre kendilerine peygamber gönderilen insanların ve gönderilen peygamberlerin sorgulanacağı ifade edilmektedir.³¹² Kendilerine peygamber gönderilen kimselerin peygamberlerin tebliğ faaliyetine ne şekilde cevap verdikleri ve peygamberlerin de verdikleri nübüvvet ve tevhid mücadelesinde ümmetlerinden ne cevap aldıkları sorgulanacaktır.³¹³

³⁰⁶ Râğıb, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, I, 478-479.

³⁰⁷ Nisâ 4/87.

³⁰⁸ Meryem 19/54-55.

³⁰⁹ Meryem 19/41; Ahzâb 33/23.

³¹⁰ Bakara 2/89; Âl-i İmran 3/3; Yunus 10/37; Ahkâf 46/12.

³¹¹ Nisâ 4/41; Nahl 16/84.

³¹² Â'râf 7/6.

³¹³ Mâide 5/109; Kasas 28/65.

Peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in ümmetleri üzerine şahit olarak gönderilmesi, peygamberlerin risâlet vazifelerini yaptıklarına tanık olması veya tanık olarak nübüvvet vazifesini yaptıklarını ümmetlerinin de bulunduğu ortamda gündeme getirerek söylemeleridir. Kur'an'ın, Allah'ın emirlerinden ve nehyinden, va'dinden ve va'idinden ve geçmiş ümmetlere ait haberlerden bahsetmesi Kur'an'ın her şeyi beyan sıfatının din ile ilgili olan hidayet ve rahmet hususlarını kapsadığını göstermektedir.³¹⁴

Kur'an, insanları delâletten kurtaran bir hidayet rehberidir. Kur'an'ın öğüt, günah ve şirk hastalıklarına şifa, hidayeti gösteren bir rehber ve rahmet olduğu ifade edilmektedir.³¹⁵

Müfessir Taberi (ö. 310/923), ayeti incelerken şahitlik ve Kur'an'ın beyan sıfatı üzerinde durmaktadır. Her ümmete, peygamberlerin tevhid çağrısına ne şekilde cevap verdikleri sorulacaktır. Peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in, ümmetleri üzerine şahit tutularak ümmetlerinin, davetlerine ne şekilde cevap verdikleri sorulacaktır. Hz. Peygamber de ümmetine şahit tutulacaktır. Kur'an'ın beyan özelliği, helal, haram, hak, bâtıl, sevap, azap, emir ve nehiylere ait haberleri içermektedir.³¹⁶

Nahl 16/89 ve Yusuf 12/111 ayeti birbirine yakın anlama sahiptir. Her iki ayette de Kur'an'ın her şeyi açıklamasından bahsedilmektedir. Zemahşerî, (ö. 538/1144), Nahl 16/89. ayette her ümmete gönderilecek olan şahitlerden maksadın peygamberler olduğunu ifade etmiştir. Her iki ayetin de tefsirinde Kur'an'ın her şeyi açıklayan bir kitap olmasından maksadın dine dair her şeyi açıklamasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Kur'an bazı konuları sünnete havale ederek açıklamaktadır. Allah, elçisine tâbi olmayı ve itaat etmeyi emretmiştir. Ulema içtihat etmiş, kıyasta bulunmuştur. Dolayısıyla sünnet, icmâ, kıyas ve içtihat Allah'ın kitabı olan Kur'an'a dayanmaktadır ve bundan dolayı Kur'an her şeyi açıklayan bir kaynak olmaktadır.³¹⁷

³¹⁴ Mukâtil, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, II, 483.

³¹⁵ Hûd 11/120; Nûr 24/34; İsrâ 17/82; Fussilet 41/44; Lokmân 31/3; Mü'min 40/54; Câsiye 45/20.

³¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyan An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIV, 161-162.

³¹⁷ Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, III, 1020.

Kur'an'ın içeriğini düşündüğümüzde Kur'an'ın her şeyi açıklayan bir kitap olması Kur'an'ın muhtevasıyla uyuşmamaktadır. İslam tarihine baktığımızda toplumlar, dönemin şartlarının etkisiyle Kur'an'ın indiği dönemde mevcut olan sorunlardan çok farklı problemlerle karşılaşmıştır. Hz. Peygamber ve halifeler dönemine baktığımızda ulema, farklı sorunlara çözümler üretmek durumunda kalmıştır. Bu çözümü, Kur'an'ın temel hedef ve gayelerini dikkate alarak gerek sünnet gerek içtihat ve kıyas yoluna başvurarak çözmüşlerdir. Bu durum sorunların çözümünde Kur'an ve sünnetin merkeze konulması gerektiğini ve can, mal, akıl ve toplumların maslahatlarının göz önünde bulundurularak problemlerin çözülmesi gerektiği bakış açısını bizlere sunmaktadır.

Evrensel olan Kur'an'ın nüzul dönemindeki toplumun sosyokültürel, psikolojik, örf ve âdet gibi durumlarını yani toplumsal ortamı göz önünde bulundurduğu da unutulmamalıdır. Kur'an'ın evrensellik ilkesini doğru anlamak gerekir. Aksi takdirde yanlış Kur'an yorumlarına sebebiyet verecektir. Kur'an ile alakalı bilimsel izahlar Kur'an'ın dirayet tefsir örneklerindendir. Müfessirin öznel Kur'an yorumundan ibarettir.

Kur'an'da bilimsel verilerin kullanılması ayetleri derinlemesine anlamamıza katkı sağlayacaktır. Kâinat, Allah'ın yaratmış olduğu mülküdür. Allah, insanlardan kâinata ibret nazarıyla bakmasını istemektedir. Akılla yapılan düşünme ve tefekkür faaliyeti sonucunda birtakım bilimsel bilgiler edinilmektedir. Kur'an'ın temel maksatları ve gönderiliş gerekçesi dikkate alındığı müddetçe bilimsel verilerin Kur'an tefsirinde araç olarak kullanılmasında sakınca bulunmamaktadır.³¹⁸

Razi (ö. 606/1209), Nahl 16/89. ayette her peygamberin kıyamet gününde kendi ümmetleri aleyhine şahitlik edeceğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in de kendi ümmeti üzerinde şahit olacağı ifade edilmiştir. Kur'an, her şey için "tibyan" (açıklama)dır. İlimler, ya dinidir, ya da değildir. Dini olmayan ilimlerin bu ayetle bir

³¹⁸ Mehmet Emin Yurt, "Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sy. 17, Ocak 2019, s. 115.

alakası bulunmamaktadır. Kur'an, dini ilimleri ihtiva etmektedir. İcmâ, kıyas gibi şer-i delillerden biriyle sabit olan bir hüküm, Kur'an ile sabit olmuş gibidir.³¹⁹

Ayette ifade edilen şahitlik konusu önemlidir. Bu durum, insanlara dini yaşama hususunda sorumlu davranmaları gerektiğini hatırlatmaktadır. İnsanlar, Allah'a ve peygamberlere karşı sorumlu davranmalıdır. Kıyamet gününde mazeret ve yalanların son bulacağı hakikatin tüm çıplaklığıyla ortaya çıkacağı unutulmamalıdır. Şahitlik, ahiret bilinci aşılacaktır. Ahiret inancı duyarlılığı kazandırmaktadır. Aynı zamanda şahitliğin olduğu ortamda Allah'a inanan veya inanmayan mükelleflerin kendi lehlerine yarar sağlayacak herhangi bir delil ve mazeret sunma imkânlarının olmayacağı unutulmamalıdır. Gözlerin, kulakların, ayakların, ellerin ve derinin de şahitlik edeceği³²⁰ göz önünde bulundurulmalıdır.

Kurtubî (ö.671/1273), Nahl 16/89. Ayeti açıklarken iki konuya temas etmektedir. Şahitlik meselesi ve her şeyin açıklandığı kitap meselesidir. Ayette yer alan şahitlerin peygamber olduğunu ve peygamberlerin ümmetlerine şahitlik edeceği ifade edilmiştir. Peygamberler ümmetlerine karşı nübüvvet vazifelerini tebliğ ettiklerine ve ümmetlerini imana davet ettiklerine şahitlik edeceklerdir. Her şeyin açıklanmasını levh-i mahfuz ya da Kur'an olarak açıklamaktadır. Kur'an olarak açıklandığı takdirde din ile ilgili hususlarla takyid edilmesi gerektiğini ifade eder.³²¹

Beydâvî (ö. 685/1286), Nahl 16/89. Ayeti açıklarken şahitlik müessesine ve kitabın her şeyi açıklamasına değinmektedir. Peygamberlerin kendi toplumlarının içinden seçildiğini ve ümmetlerine şahitlik edeceği ifade edilmiştir. İnsanlık için bir rehber ve rahmet kaynağı olan Kur'an dini meseleleri açıklayarak hidayet yolunu göstermiştir. Açıklanmayan hususları sünnet ve kıyasa havale etmiştir.³²²

İbn Kesîr (ö. 774/1373), her şeyi açıklayan kitap hakkında İbn Mesud ve Mücâhid'in görüşlerine yer vermektedir. İbn Mesud, Kur'an'da her bir bilginin ve her şeyin ifade edildiğini, Mücâhid ise helal ve harama dair her şeyin ifade edildiğini söylemiştir. Müfessir, İbn Mesud'un açıklamasının daha kapsamlı ve genel olduğunu

³¹⁹Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî-Mefâtîhu-l-Ğayb*, XX, 100-101.

³²⁰ Fussilet 41/20-23.

³²¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, XII, 410-411.

³²² Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, III, 237.

ifade ederek, Kur'an'ı Kerim'in, geçmişe dair haberleri, geleceğe dair bilgiyi, helal ve haramı, insanların din, dünya ve ebedi hayatlarında ihtiyaç duyacakları her türlü bilgiyi kapsayan bir kitap olduğu fikrinde karar kılmıştır. Peygamberlerin ümmetlerine şahitlik edeceği Hz. Peygamber'in de şahitlik edeceği³²³ ayrıca Allah'tan aldıkları vahiyleri tebliğ hususunda ve nübüvvet vazifelerini hakkıyla yapıp yapmadıkları hususunda peygamberlerin ve ümmetlerinin sorgulanacakları³²⁴ ifade edilmiştir.³²⁵

Ahmed İbn Acibe el-Haseni (ö. 1224/1809), kıyamet gününde şahitlik meselesini ele alırken ümmetlerine şahit olacak peygamberlerin sadece ümmetlerinin aleyhlerine şahitlik yapmayacaklarını lehine yani imanına da şahitlik yapacaklarını ifade etmiştir. İnkârcıların özürlerinin kabul edilmeyeceği, dünyaya dönme taleplerinin reddedileceği, azaplarının hafifletilmeyeceği ve müşriklerin Allah dışında ibadet ve itaat ettikleri putların, müşriklerin kendilerini Allah'ın ortakları olarak tanıtmalarını yalanlayarak müşrikleri yüzüstü bırakmaları ahirete ait sahnelerdendir. Kur'an, din ile ilgili her şeyi tafsilatıyla ya da özetle açıklayarak, kalan kısımların açıklanmasını da sünnete veya kıyasa havale etmiştir. Kur'an, delâletten hidayete sevk eden bir rehber ve rahmet kaynağıdır.³²⁶

Konyalı Mehmet Vehbi Efendi (1862-1949), her ümmet için gönderilen peygamberlerin gönderildikleri kavimlerinin amellerine şahit olacağını, Hz. Peygamber'in de ümmeti üzerine şahit olacağını ifade etmiştir. Kur'an'ın her şeyi beyan etmesinden maksadın dine ait hususları, helali, haramı, ahiret ahvalini, ahlakı, âdâbı ve kısas-ı enbiyayı beyan etmesi olduğunu açıklamaktadır. Şer-i ahkâmın bazısı sünnet, icmâ-ı ümmet ve kıyas-ı fukaha ile sabit olmaktadır. Kur'an'da yer alan icmali ve muğlak ifadeleri bu şer-i deliller tafsil etmektedir. Bundan dolayı Kur'an dışındaki şer-i delillerle ahkâm istinbat edilmesi dolaylı olarak Kur'an'ın her şeyi beyanı anlamına gelmektedir.³²⁷

³²³ Nisa 4/41.

³²⁴ Â'râf 7/6; Mâide 5/109.

³²⁵ İbn Kesir, *Tefsirûl-Kur'ân'il-Âzim*, IV, 594-595.

³²⁶ Ahmed İbn Acibe el-Haseni, *Bahru'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'an'l-Mecid*, çev. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012, V, 117-119.

³²⁷ Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, *Hulâsat'ül Beyân Fi Tefsiri'l Kur'an*, VII, 2883-2884.

Ömer Nasuhi Bilmen (1882-1971), Nahl 16/89. Ayette ifade edilen şahitliği, kendi içlerinden gönderilen peygamberlerin davetine ümmetlerinin nasıl karşılık verdikleriyle yani iman edip etmedikleriyle veya itaat mi yoksa isyan mı ederek peygamberlerine karşılık verdikleriyle ilişkilendirmektedir. Kur'an'ın beyan sıfatının, müslümanların dini ve ahlaki meselerle alakalı olduğu ifade edilmiştir. Kur'an, beşeriyetin bütün manevi ve ruhi ihtiyaçlarını karşılar. İnsanları delâletten halâsa ulaştıran bir hidayet rehberi, onu kabul edenler için bir rahmet ve kendisine inanıp hayata tatbik edenleri cennetle müjdeleyen bir müjdedir.³²⁸

Mevdudi (1903-1979), Kur'an'ın her şeyi beyan etmesiyle bütün ilimlerin ve sanatların kastedilmediğini hidayet ve delâletin, kurtuluş veya azabın yollarını gösteren, hakla bâtılın ayrımını yapan bir kitap olduğunu ifade etmiştir. Kur'an, kendisine gönülden inanıp teslim olanlar için yol gösterici olduğunu ifade ederek, Kur'an'ı hayatına hakkıyla yansıtanların kıyamet gününde Allah'ın mahkemesinden mutluluk ile çıkacaklarını müjdeler. Hz. Peygamber ve Kur'an, inkârcıların aleyhine şahitlik yapacaktır. Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine gönderdiği vahiy olan Kur'an'a inkârcıların nasıl karşılık verdiği konusunda şahitlik yapacaktır. Kur'an, inananlar için mutluluk, inanmayanlar için hüsrân olacaktır.³²⁹

M. İzzet Derveze (1888-1984), bu ayette, her ümmetin mahkeme ve sorgulama alanı olan Allah'ın huzuruna kendilerine şahitlik yapacak peygamberleriyle birlikte getirileceği anlatıldığını ifade etmektedir. Bu mahkeme hakkın ortaya çıkacağı, adaletsizliğin yapılmayacağı bir sorgulama alanıdır. Tevhidi inkâr edenler, kendilerini Allah yolundan uzaklaştıran ortak koştukları putları görünce inkâr suçlarını onlara atacaktırlar; fakat ortak koştukları, bu ithamı yalanlayıp reddedeceklerdir. Kur'an'ın her şeyi açıklamasını şu anlamda yorumlamaktadır: İnsanların din anlamında ihtiyaç duydukları hidayet ve delalet yollarını; hayır ve şerri; hak ve bâtılı; helal ve haramı; yasama kanunlarını yani hadler ve hükümleri açıklayandır. Kur'an'ın beyan sıfatını bilimsel teori ve kanunların açıklanması olarak

³²⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1964, IV, 1812-1813.

³²⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l- Kur'an*, III, 47.

izah etmek öğüt, örnek ve hidayet rehberi olarak gönderilen Kur'an'ı yüce gayelerinden uzaklaştırmak anlamına gelir.³³⁰

Muhammed Ali Es-Sabuni (1930-2015), Kur'an'ın her şeyi açıklamasından maksadın insanların din hususunda muhtaç oldukları her şeyi açıklaması olarak anlamaktadır. Kur'an insanların kalplerine istikamet veren bir hidayet, kullar için rahmet ve doğru yolda yani hidayette olanlar için müjdedir. İstikamet üzere olanları cennetle müjdeleyen bir kitaptır.³³¹

Kur'an'ın her şeyi beyan sıfatı, din ile ilgili hususlarla alakalı olduğu hususu Kur'an'ın muhteviyatıyla da doğru orantılıdır. Kur'an'ın hidayet ve rahmet kitabı olduğu unutulmamalıdır. Aksi takdirde Kur'an'ı konuşmadığı konularda konuşturmak gibi bir yanılsa sürüklenebiliriz. Yasama ile alakalı ayetler sınırlı sayıdadır. Kur'an'ın ağırlık konusunu iman, nübüvvet, ahiret, ibadet ve ahlak konuları oluşturmaktadır. Hukuki kanunlar ve ceza-i müeyyideler ise sınırlıdır.

Derveze, bilim ile Kur'an'ı ayırmaktadır. Bilimin ulaştığı kanunları ve teorileri Kur'an'a onaylatmanın veya Kur'an ile irtibatlandırmanın Kur'an'a aykırı olduğunu söylemektedir. Muhtemelen bilim ile Kur'an'ın farklı sahalara ait olduklarını ve öyle değerlendirilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Ana gayesi tevhid ve hidayet olan Kur'an'a bilimler ansiklopedisi görünümünü vermek hidayet ve rahmet mesajlarını gölgelemektedir.

Bayraklı, Nahl 16/89. Ayetin iki konuyu ele aldığını ifade etmektedir. Biri, şahitlik meselesi, diğeri de Kur'an'ın gönderiliş amacıdır. Mahşerde her ümmetin başında şahitlik yapmak üzere kendi peygamberi bulunacaktır. Ayetin devamında, Hz. Peygamber'in evrensel bir peygamber olmasından dolayı gerek ümmetlerin gerek şahitlerin şahidi olacaktır. Bayraklı, ümmet kelimesinin fert anlamında alınabileceğini de ifade etmiştir. Buradan hareketle, ayetlerden delil getirerek³³²

³³⁰ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, IV, 43-45.

³³¹ Sâbüni, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 139.

³³² Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussilet 41/20.

gözlerin, kulakların, ayakların, ellerin, deri ve dil gibi organların her ferdin şahidi olacağı ifade edilmiştir.³³³

Ayetin ikinci kısmı, Kur'an'ın beyan, hidayet, rahmet ve bürâ sıfatlarıyla alakalıdır. Kur'an'ın her şey için bir açıklama ifadesi, insanı ilgilendiren her şeye bir açıklama getirmesidir. Kur'an, insanın kendiyle, Allah ile, diğer insanlarla ve kâinat ile olan ilişkilerine değinerek bu ilişkinin helal, iyi, doğru ve hak bir şekilde gerçekleşmesine dair açıklama getirmektedir. Kur'an, şirk ve inkârdan tevhid inancına geçişin yollarını gösteren bir hidayet, çölleşmiş kalplere tevhid suyunu akıtan bir rahmet ve Allah'a boyun eğen ve teslim olan Müslümanlara bir müjdedir.³³⁴

Ateş, Kur'an'ın her şeyi açıklamasını, insanların muhtaç oldukları inanç, ahlâk ve hukuk kurallarıyla alakalı olduğunu ifade etmiştir. Kur'an'ın her şeyi açıklaması, bütün ilimlerin, fizik, kimyâ ve astronomi kanunlarının Kur'an'da bulunduğu anlamını taşımamaktadır. Asrımızda ortaya çıkan buluşları Kur'an'dan bulup çıkarmak ayetleri heva ve hevesimize göre yorumlamaktır. Kur'an'ın amacı fizik, kimya veya diğer bilim dallarına ait kanunları veya bilimsel buluşları açıklamak değildir. Kur'an'ın amacı, insanları Allah'a yöneltmek ve güzel ahlaklı yapmaktır.³³⁵

Şimşek, Nahl 16/89. Ayette yer alan Kur'an'ın her şeyin açıklayıcısı olmasını dini konularla sınırlandırmaktadır. Hidayet ve rahmet olarak gönderilen Kur'an'ın doğru yola kılavuzluk etme anlamında bütün meseleleri açıklamaktadır. Kur'an, modern ilimler alanına giren hususları, geçmiş ve gelecek ne kadar ilim ve vuku bulacak ne kadar olaylar varsa hepsini ihtiva etmemektedir.³³⁶

Ebü'l-Leys es-Semerkandî (ö.373/983), Yusuf 12/111. Ayette anlatılan akıl sahipleri için ibretlik alınacak olayları Yusuf (a.s) ile irtibatlandırmaktadır. Yusuf (a.s), kendine kötülük eden kardeşlerini bağışlayarak merhamet örneği sergilemiştir. Yusuf (a.s), iffetini koruyarak Allah'ın yasaklarına geçit vermemiştir. Kendisine atılan iftira sonucu yıllarca zindanda kalmış, bulunduğu hücrede insanlara dini anlatmıştır. Yakub (a.s), ümidini kesmeyerek Müslümanlara Allah'tan ümit kesilmemesini bize

³³³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, XI, 61-62.

³³⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, XI, 63-64.

³³⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, III, 1483-1484.

³³⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, III, 173.

öğütlemiştir. Yusuf (a.s.)'in affediciliği, Yakub (a.s.)'in sabrı ve teslimiyeti ibretlik olaylardır. Müfessir, Kur'an'ın her şeyi açıklamasını dini öğretilerle sınırlandırmaktadır. Kur'an, helal ve haramı beyan eder, hakkı bâtıldan ayırır, imanı ve küfrü insanlara bildirerek hidayet ve delalet yollarını gösterir.³³⁷

Yusuf 12/111. Ayette Kur'an'ın her şeyi açıklamasından bahsetmektedir. Zemahşerî, (ö. 538/1144), bu ayette geçen Kur'an'ın her şeyi açıklama mefhumunu dini konularla sınırlandırmıştır. Sünnet, icmâ, içtihat ve kıyasın Kur'an'a dayandığı ifade edilerek dini konularda her şeyin Kur'an'da yer aldığı ifade edilmektedir.³³⁸

İbnü'l Cevzi (ö. 597/1201), Yusuf 12/111. Ayette yer alan “Andolsun onların kıssalarında vardır” ifadesini Hz. Yusuf'un ve kardeşlerinin hayatlarında öğütler vardır. Hz. Yusuf'un kıssası Hz. Peygamber'e ümit ve teselli vermektedir. Hz. Yusuf'u kölelikten aziz kılan Allah Hz. Peygamber'i aziz kılmaya kâdirdir. Kur'an'ın her şeyi açıklaması dini konularla sınırlandırılmıştır.³³⁹

İsmail Hakkı Bursevî, (ö. 1137/1725), bu ayette anlatılan kıssalardan ibret alınmasını, Yusuf ve kardeşlerinin kıssasından ibaret görmemektedir. Geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin anlatıldığı kıssaların akıl sahipleri için öğüt ve ders niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Allah'ın kuyuya atılan Yusuf'u Mısır'a kral yapıp aziz kıldığı gibi Hz. Muhammed'i de aziz kılmaya gücü yettiği ifade edilmektedir. Kur'an'ın her şeyi açıklaması, dini konularla alakalı hususlarda beyanlarda bulunarak inananlara ve tüm insanlığa hidayet ve rahmet olmasıdır.³⁴⁰

Ahmed İbn Acibe el-Haseni (ö. 1224/1809), Yusuf 12/111. Ayette ifade edilen kıssalardan ibret alınması olayına farklı açıdan bakmaktadır. Kıssaların ümmî olan bir peygamber tarafından anlatılması, akıl ve vicdan sahibi kimseler için Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunun delilidir. Kur'an, insanların ihtiyaç

³³⁷ Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsiru'l Kur'an*, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1993, III, 309-310.

³³⁸ Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, III, 714.

³³⁹ İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, IV, 297-298.

³⁴⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, IV, 287.

duydıkları dini konuları ya doğrudan açıklamakta veya dini hükümlere dolaylı olarak kaynaklık etmektedir.³⁴¹

Ömer Nasuhi Bilmen (1882-1971), gerek Yusuf (a.s)’ın gerek Kur’an’da bildirilen peygamberlerin hayatlarında ibretlerin ve öğütlerin bulunduğunu ifade etmektedir. Kur’an, Tevrat ve İncil gibi semadan nazil olmuş olan ilahi kitapları tasdik ederek, asılları itibariyle birer ilahi kitap olduğunu bildirir. Kur’an, ihtiyaç görülen dini esasları, âkideleri ve nasihatları içinde barındırır. Hadis, kıyas ve icma-ı ümmet ile sâbit olan hükümler aslında Kur’an’dan mülhemdir, müstenbettir. Farklı bir yoruma göre Kur’an’ın her şeyi açıklaması, Yusuf (a.s)’ın hayatına dair tafsilatlı anlatımıdır.³⁴²

Kuran Yolu tefsirinde, “onların kıssaları”ndan maksat, ya genel olarak peygamberlerin kıssalarıdır veya bu surede anlatılan Hz. Yusuf ile babası ve kardeşlerinin kıssasıdır. İnsanoğlu ibret ve öğüt nazarıyla Kur’an’ı okuduğunda Hz. Yusuf’un yaşadığı sıkıntılardan kurtulup Mısır’da yüksek bir makama gelmesinde akıl sahipleri için nasihatler olduğunu anlayacaktır. Kur’an’ın her şeyi açıklamasından maksat, dünyada var olan ve olacak her şeyi açıklaması değil, insanlığın muhtaç olduğu ve ilahi vahiy olmadan ulaşamayacağı helal-haram, sevap-günah gibi dini ve ahlaki konulara ait beyanlardır.³⁴³

Celal Yıldırım, tefsirinde Kur’an’ın her şeyi açıklayıp açıklamadığı sorusunu sorar. Kur’an’ın, insanlık için dünya ve ahiret için yararlı, yol gösterici bilgiler ihtiva ettiğini, insanlık ailesi için çok lüzumlu ve hayati öneme sahip konuları açıkladığını, bunun dışında kalan konu ve meseleleri insanların bulup araştırmasına bıraktığını ifade eder. Yıldırım, Kur’an’ın bir fizik, kimya, ya da astronomi veya tıp kitabı olmadığını ifade ederek, bu konularla alakalı her bilgiyi Kur’an’da aramamak gerektiğini ifade eder. Kur’an’ın, dini ve ahlaki konularda insanlara aydınlatıcı bilgiler sunduğunu ve insanca yaşama hususunda rehberlik ettiğini ifade eder. Bu

³⁴¹ İbn Acibe el-Hasenî, *Bahru’l-Medîd*, IV, 535.

³⁴² Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an’ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, III, 1619.

³⁴³ Hayreddin Karaman vdğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 265.

ifadelerine rağmen Yıldırım, günümüzde ortaya çıkan ilmi araştırma ve buluşlarla on dört asır önce inen ayetleri de irtibatlandırmaktan geri durmamaktadır.³⁴⁴

Bayraktar Bayraklı, peygamberlerin hayatlarında selim akıl sahipleri için öğütler bulunduğunu, Kur'an'ın ve Yusuf'un kıssasının uydurulmuş bir söz olamayacağını ifade etmiştir. Kur'an, kendisini hak ve önceki kitapları tasdik edici olarak açıklamaktadır.³⁴⁵ Kur'an, her şeyi açıklamaktadır. Kur'an, din adına ne varsa onu her şeyi düşünen, anlayabilen akıl sahiplerine açıklamaktadır. Apaçık olan Kur'an'da müşkil ayetler yani çözülemeyen ayetler yoktur. Kur'an'ın rehberliğini ve hidayetini iki şekilde anlamamız mümkündür. İman etmemiş, yoldan çıkmış olanları imana getirmesi; iman sahibi olanların ise imanlarını kaybetmemeleri kâmil insan olmaları için onları geliştirmesidir.³⁴⁶

3.3.5 Yusuf Suresi 12/111 ve Nahl Suresi 16/89. Ayetlerin Bilimsel Tefsir İle İlişkisi

Bu iki ayet Kur'an'ın içeriğiyle alakalı olan ve Kur'an'ın muhteviyatının hangi konuları kapsadığına ışık tutacak mahiyet arz etmektedir. Bu ayetlerin, Kur'an'ın sonsuz anlamının olduğuna ve anlam alanının sınırlandırılmayacağına delil olarak kullanılması pek mümkün gözükmemektedir.

İncelemiş olduğumuz Yusuf ve Nahl surelerinde yer alan ayetler Kur'an'ın ne olduğu hususunda tüm insanları aydınlatacak mahiyettedir. Bunlardan biri bilimsel eğilimdir. Yusuf 12/111 ve Nahl 16/89. Ayetler Kur'an'ın beyan sıfatıyla alakalıdır.

Kur'an'ın beyan sıfatı hangi konularla alakalı olduğu hususu cevaplanması gereken bir konudur. Ayetlerde Kur'an'ın her şeyi beyan etmesinden bahsedilmektedir. Kur'an'ın her şeyi beyan ettiğini söylemek, Kur'an'ın her konu hakkında bilgi içerdiğini söylemekle eşdeğerdedir. Kur'an'ın her şeyi beyan etmesi sadece bilimsel tefsirle de alakalı değildir. Bu ifadeyi kullandığımızda bilimsel, tasavvufi ve sosyolojik gibi birçok yorumu da içinde barındıracaktır.

³⁴⁴ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, VI, 3015-3017.

³⁴⁵ Âl-i İmran 3/3-4.

³⁴⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, IX, 529-531.

Ayetler sınırlı, hayatta karşılaşılan problemler ve olaylar sınırsızdır. Sınırlı olan ayet ve hadislerin sınırsız problemleri çözmede yetersiz kalacağı açıktır. Muhtemelen sahabe, Kur'an'ın her şeyi beyan etmesini helal, haram, sevap, günah gibi dini konular hususunda anlıyordu.

Tefsir kitaplarını incelediğimizde Kur'an'ın her şeyi beyan etmesi dini konular hususuyla irtibatlandırılarak açıklanmıştır. Özellikle Hz. Peygamber dönemine yakın zamanda yazılan müstakil tefsirler bu ayetleri Kur'an'ın hidayet ve rahmet yönünü vurgulayarak açıklamışlardır. Bu ayetlerin bilimsel tefsirin ayetlere uygulanabilirliğine delil teşkil etmediğini düşünmekteyiz.

Ayetler incelenirken Kur'an'ın evrensellik ilkesi göz ardı edilmemesi gerekir. Aynı zamanda Kur'an'a sahabe gözüyle bakmayı da ihmal etmemek gerekir. Kur'an'ı anlama ve yorumlama hususunda sahabenin otoritesini iptal edersek yeni Kur'an'lar üretme tehlikesiyle karşı karşıya geliriz. Öncelikli olarak Hz. Peygamber'in dizinin dibinde yetişen sahabeler bu ayetlerden ne anlamışlardır? Bu soruyu cevapladığımızda ayetin tefsirini doğru tespit etmiş oluruz.

Anladığımız kadarıyla bu ayet Kur'an'ın beyan sıfatıyla alakalıdır. Siyak-sibak bütünlüğü içerisinde Yusuf 12/111 ve Nahl 16/89. ayetler Kur'an'ın bilimsel bir şekilde yorumlanmasına delil teşkil etmemektedir. Kur'an'ın her şeyi beyan ettiğini ileri sürerek sahabenin bilmesinin mümkün olmadığı modern dönemde keşfedilen bilimsel bilgi ve keşiflerle Kur'an'ı yorumlamak bu ayetlerden dayanak teşkil etmemektedir. Yusuf 12/111 ve Nahl 16/89. Ayetlerde ifade edilen Kur'an'ın her şeyi beyan etmesi din ile ilgili hususlarda rahmet, hidayet, zikir, rehber ve müjde olması yönüyledir.

3.4 Kehf Suresi 18/109. ve Lokman Suresi 31/27. Ayetler

Kehf suresi, Mekke döneminde Gâşiye suresinden sonra nazil olmuştur. Adını, 9-26. Ayetlerde geçen Ashâb-ı Kehf kıssasında kehf (mağara) kelimesinden almıştır. Surede birçok konu ele alınmaktadır. Surede 9-26. Ayetler arası bölümde geçmiş asırlarda şirk bataklığına batmış putperest bir kavim içinde yaşayan ama Allah'a inanan ve şirk toplumuna karşı çıkan bundan dolayı mağaraya sığınan birkaç genç ile

ilgili Ashâb-ı Kehf kıssası yer almaktadır. Âdem ve İblis kıssası, Musa (a.s) ve kendisine rahmet ve hikmet verilmiş bir kişi ve Zülkarneyn kıssası surede anlatılan konular arasında yer almaktadır.³⁴⁷

Bu surede yer alan Hz. Musa ile kendisine Allah katından ilim verilen kul ile yol arkadaşlığı sonucu meydana gelen olaylar insanlığa birer ders niteliğindedir. Kur'an'ın evrensellik ilkesini de açıklar mahiyettedir. Bu kıssa asırlar önce meydana gelmiş olması itibarıyla Kur'an'ın tarihselliğine vurgu yaparken, bu kıssadan çıkarılacak öğüt ve ibretler evrensellik ilkesiyle alakalıdır.

İnsanın başına gelen olayların arka planının tam anlamıyla Allah tarafından bilinebileceğini ve hayatımızda şer olarak gördüklerimiz hayır, hayır olarak gördüklerimizin de şer olabileceğini bizlere hatırlatmaktadır. Ayette de ifade edildiği üzere Allah'ın insanı sadece şer ile imtihan etmediği aksine hayır ile de imtihan ettiği unutulmamalıdır.³⁴⁸

Lokman suresi, Mekke döneminde Sâffât suresinden sonra nâzil olmuştur. Adını 12-19. Ayetlerde kendisinden bahsedilen Lokman (a.s)'dan almıştır. Surenin 12-19. Ayetleri arası Lokman (a.s)'dan bahsedilmektedir. Ancak burada onun hayatı ve kimliği hakkında bilgi verilmeyip sadece Allah'ın kendisine hikmet verdiği ve oğluna öğütler verdiği anlatılmaktadır. Verilen bu öğütler Allah'a şirk koşturmak, anneye ve babaya iyi davranmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, namaz kılmak ve başkalarını küçümsememek gibi dini ve ahlaki konuları içermektedir.³⁴⁹

Lokman suresinde insanlığını dikkatine sunulacak iki ayet göze çarpmaktadır. Allah, kıyamet gününde babanın evladına en ufak faydasının olmayacağı, evladın da babasına en ufak bir faydasının dokunmayacağını ifade ederek çetin bir azaba karşı tedbirimizi almamızı öğütlemektedir.³⁵⁰ Diğer ayet ise, kıyametin vaktinin, yağmurun ne zaman ve ne miktarda yağacağını, anne karnındaki ceninlerin hayat serüvenlerinin, insanın yarın ne ile karşılaşacağını ve nerede öleceğinin bilgisinin

³⁴⁷ İlyas Üzümlü, "Kehf Suresi", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 188-189.

³⁴⁸ Enbiyâ 21/35.

³⁴⁹ İlyas Üzümlü, "Lokman Suresi", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 209-211.

³⁵⁰ Lokman 31/33.

yalnızca Allah’a ait olduğunu ifade etmektedir.³⁵¹ Yaşayışıyla, söz ve uygulamalarıyla Kur’an’ın sözlü ve fiili müfessiri olan Hz. Muhammed’in hayatı ve diğer asırlarda yaşamış olan müçtehitlerin fıkhi çıkarımları Kur’an’ın her şeyi içermediğini ortaya koyacak mahiyettedir.

3.4.1 Kehf Suresi 18/109. Ve Lokman Suresi 31/27. Ayetlerin Genel Özellikleri

“كَلِمَاتِ رَبِّي” ve “كَلِمَاتِ اللَّهِ” ifadesi “Allah’ın kelimeleri” anlamına gelmektedir. Ayette yer alan bu ifadeler bilimin verileriyle ayetleri irtibatlandıranların delil olarak kullandıkları ifadedir.

Bu çalışmada incelenecek ayetlerden olan Kehf 18/109. ayetin metni ve meâli şu şekildedir:

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا

“De ki: Rabbimin sözlerini yazmak için bütün denizler mürekkep olsa, hatta bir o kadar daha ilave etsek, bütün bu denizler biter-tükenir de rabbimin sözleri bitmez-tükenmez.”³⁵²

Bu çalışmada incelenecek ayetlerden bir diğeri olan Lokman 31/27. ayetin metni ve meâli şu şekildedir:

وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından buna yedi deniz daha eklenseydi, Allah’ın sözleri yine de yazmakla tükenmezdi. Muhakkak ki Allah karşı konulmaz bir kuvvete sahiptir, her işi de yerli yerince yapar.”³⁵³

³⁵¹ Lokman 31/34.

³⁵² Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 421.

³⁵³ M. Yaşar Kandemir vdğr., *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’an’ı Kerim Meâli*, II, 1426.

3.4.2 Kehf Suresi 18/109 ve Lokman Suresi 31/27. Ayetlerin Bağlamı

Kur'an'ı Kerim'i inceleyenlerin kolaylıkla farkına varacakları bir Kur'an özelliği vardır. Kur'an'da yer alan konular diğer beşeri kitaplarda olduğu gibi bir düzene sahip değildir. Kur'an'ın kendine has bir üslubu vardır. Kur'an, günümüzde yazılı bir metin olarak algılanmakla beraber aslında sözlü bir metindir. Allah, Kur'an'ı Hz. Peygamber'e sözlü olarak indirildiğinden sözlü vahiydir. Kehf 18/109. Ayeti bağlamıyla incelediğimizde önceki ayetlerde Allah'ın ayetlerini yalanlayan, Allah yerine putları ilah edinen ve Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vereceği gerçeğini inkâr eden bir insan tipi sergilenmektedir. Bu inkârcı insan tipinin yaptıkları iyiliklerin boşa gideceği ve ikâmetgah adreslerinin cehennem olacağı anlatılmaktadır.

Hız. Peygamber'in insan olduğu yani beşer özellikleri taşıyan bir varlık olduğu üzerinde duran ayetler vardır.³⁵⁴ Kehf 18/110. Ayet de bu konu üzerinde durmaktadır. Bu ayette Hız. Peygamber'in beşer kimliğine vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda Allah'tan vahiy aldığı da ifade edilmektedir. Beşer ve nebi kimlikleri üzerinde dururken bu kimlikler birbirlerini gölgelememelidir. Hız. Peygamber, beşer kimliğine sahip olmakla birlikte vahiy tecrübesine sahip bir beşerdir.

Lokman 31/27. Ayeti de bağlamıyla incelediğimizde ve Kur'an'ın genel bağlamını da dikkate aldığımızda Kur'an'ın genel muhtevasının tevhid ve şirk eksenli olduğunutevhid akidesini tahkim etmek olduğunu fark ederiz. İnancına şirk bulaştıran insan güruhuna gökleri ve yeri yaratanın kim olduğu sorusu yöneltince bu güruhun Allah diye cevap verdiği görülecektir.³⁵⁵

Şirk, imansızlık hastalığı değildir. Şirk, Allah'ın yaratma sıfatını kabul etmeme de değildir. Şirk, Allah ile birlikte ilahlar edinme meselesidir. Ahirete inanmama hastalığıdır. Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları yaratan Allah'ın tekrar diriltemeyeceğine inanmaktır. Allah'a ait sıfatların kullara izafe edilmesidir. Şirk, Allah'a zulmetmektir.

³⁵⁴ Fussilet 41/6; En'âm 6/50.

³⁵⁵ Lokman 31/25.

3.4.3 Kehf Suresi 18/109 ve Lokman Suresi 31/27. Ayetlerde Yer Alan Kelimeler

“كَلِمَاتُ رَبِّي” ve “كَلِمَاتُ اللَّهِ” ifadeleri “Allah’ın kelimeleri” anlamına gelmektedir. Ayette yer alan bu ifade ile ne kastedildiğinin tespiti önemlidir. Ayeti tefsir etmeden önce ayette yer alan kelimelerin sözlük, ıstılah ve Kur’an ayetlerinde nasıl geçtiğine değindik.

3.4.3.1 Bahr (بحر) kelimesi

“البحر” sözcüğü temel olarak, bol miktarda su içeren her türlü geniş mekân için kullanılmaktadır. Araplar, bir vüs’ate, genişliğe ve bolluğa sahip her şeyi “بحر” olarak adlandırmışlardır. Aynı zamanda geniş bir ilme ve bilgiye sahip olan kişiler için de bu kelime kullanılmaktadır. Kur’an ayetlerini incelediğimizde Allah’ın bize olan nimetlerinin sınırsız ve sayılamayacak kadar çok olduğunun farkına varırız.³⁵⁶ Denizlerin yaratılması, gemilerin denizde yüzmesi ve denizlerin insanların istifadesine sunulması Allah’ın insanlığa olan nimeti ve lütfudur.³⁵⁷

3.4.3.2 Kelime (كلمة) kelimesi

Kur’an’da kelime sözcüğü “kavl” sözcüğü ile birlikte inkârcılara ait birtakım söylemler için kullanılmıştır. Müşriklerin, Yahudilerin ve Hristiyanların Allah’a çocuk isnat etmeleri söyleminin asılsız sözler olduğunu ifade etmek kullanılmıştır.³⁵⁸ Ayrıca bu sözcük Allah’ın sözü ve hükmü anlamında da Allah’a izafe edilerek kullanılmıştır.³⁵⁹ Bu ifade Allah’ın gerek iman etmeyenlere gerek iman edenlere azap, ceza ve nimetler gibi ifadelerinin asılsız olmadığını hak ve gerçek olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Allah’ın sözlerinin vahiy olduğundan hareketle incelediğimiz ifadenin bir anlamda ayet ve vahiy anlamında da kullanılmış olduğunu bize göstermektedir.³⁶⁰

³⁵⁶ Nahl 16/18; İbrahim 14/34.

³⁵⁷ Nahl 16/14; İsrâ 17/66; Rûm 30/46; Fâtır 35/12; Câsiye 45/12.

³⁵⁸ Tevbe 9/30; Kehf 18/5.

³⁵⁹ Yunus 10/33; Yunus 10/82; Yâsin 36/7; Zümer 39/71.

³⁶⁰ En’âm 6/115; Yunus 10/15.

3.4.3.3 Rab (رب) kelimesi

“الرب” sözcüğü, bir nesneyi kemâl veya olgunluk seviyesine ulaşıncaya denk aşamalı olarak inşa etmek, yetiştirmek ve besleyip büyütmek anlamına gelmektedir.³⁶¹ Rab kelimesi Kur’an’da çoğunlukla Allah’a izafe edilerek kullanılmıştır.³⁶² Ayrıca Yusuf peygamber döneminde “efendi” anlamında Mısır meliki için kullanılmıştır.³⁶³ Başka bir ayette Musa peygamber döneminde Firavun, tanrılık iddiasıyla kendi adına kullanmıştır.³⁶⁴ Allah’tan başka rab aranmaması gerektiği, göklerin ve yerin yani âlemlerin rabbinin Allah olduğunu ayetlerden anlamaktayız.³⁶⁵

3.4.3.4 Şecer (شجر) kelimesi

Gövdesi olan bitki anlamına gelmektedir.³⁶⁶ Bu kelime Âdem-İblis kıssası bağlamında, cehennemliklerin yiyeceği zakkum ağacı bağlamında birçok ayette geçmektedir.³⁶⁷ Allah, insanlara bazı hususları anlatmak için insanların gündelik hayatta âşinâ oldukları nesnelerden örnekler vermektedir. Aksi takdirde anlaşılması mümkün olmayan bir metinle karşılaşırız. Allah insanlığa anlayabilecekleri bir dille hitap etmektedir. Kur’an’dan istikamet bulmak için gerekli mesajı her seviyedeki insan alır.

3.4.4 Kehf Suresi 18/109 ve Lokman Suresi 31/27. Ayetlerin Tefsiri

Ayetlerin doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması, sahih bir İslam düşüncesinin mihenk taşıdır. Kur’an’ın yorumlanmasında farklı eğilimler karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber ve sahabe dönemi, Kur’an’ın doğru bir şekilde anlaşılmasına ışık tutacak bir dönemdir. Ayetlerin doğru anlamlandırılmasında sahabe dönemi ve bu döneme yakın müfessirlerin ayetler hakkındaki görüşleri çok önemlidir. Biz bu iki ayette geçen “كلمات الله ve كلمات ربي” ifadeleri üzerinde duracağız. Bu ifadelerden hareketle Kur’an ayetlerinin bilimsel verilerle irtibatının

³⁶¹ Râğıb, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, I, 336.

³⁶² Mü'min 40/55; Fussilet 41/9; Şûrâ 42/5.

³⁶³ Yusuf 12/42.

³⁶⁴ Nâziât 79/24.

³⁶⁵ En'âm 6/164.

³⁶⁶ Râğıb, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, I, 446.

³⁶⁷ Bakara 2/35; A'râf 7/19; Rahman 55/6; Vâkıa 56/52.

sağlanmasına ve Kur'an'ın ilmi keşifleri barındırdığı fikrine delil olup olamayacağı üzerinde duracağız.

Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Kehf 18/109. Ayetin tefsirinde “Rabbimin kelimeleri” ifadesini Allah'ın ilmi olarak açıklamaktadır. Allah'ın ilminin sınırsız olduğunu ve hiç kimsenin Allah'ın ilmini idrak edemeyeceğini ayet bize hatırlatmaktadır. İnsanların bilgisinin Allah'ın ilmine oranla sınırlı olduğunu ve Allah'ın öğrettiğinden ve bildirdiğinden fazla bilgiye sahip olmadığımızı unutmamalıyız.³⁶⁸

Lokman 31/27. Ayetini de incelediğimizde Allah'ın kelimeleri ifadesinin aynı şekilde Allah'ın ilmi ve Allah'ın sanatı ile irtibatlandığı görülmektedir. Kâinatı incelediğimizde bir düzen ve ahengin bulunduğu görülmektedir. Allah, kâinatın sanatkâridir. İnsanoğlu Allah'ın yaratmış olduğu mahlukâta bakarak yaratanın hayret verici sanatını görmektedir. Allah'ın bu hayret verici sanatı yazıyla ve sözlerle ifade edilemeyecek kadar sonsuzdur.³⁶⁹

Taberi (ö.310/777), Lokman 31/27. Ayetin tefsirinde ayetin sebab-i nüzulünü zikretmektedir. Medine'de bulunan Yahudi din adamları Hz. Peygamber'e gelerek: “Ey Muhammed, size ancak az bir ilim verilmiştir.” sözüyle bizi mi kastediyorsun yoksa kendi kavmini mi?” diye sormuşlar. Hz. Peygamber de “hepinizi” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Yahudi din adamları: “Sana gelen şeylerde bize Tevrat'ın verildiğini ve Tevrat adlı kitabın içeriğinde her şeyin açıklamasının bulunduğunu okumuyor musun?” dediler. Hz. Peygamber: “Tevrat, Allah'ın ilmine göre az bir şeydir. Sizin yanınızda Allah'ın ilminden size yetecek kadarı bulunmaktadır.” dedi. Allah, Yahudilerin sorularına cevap olmak üzere Hz. Peygamber'e bu ayeti indirdi. Ayrıca “كلمات الله ve كلمات ربي” ifadeleri Allah'ın ilmi, hükmü, yaratılışı ve hârikülâdelikleri olarak açıklanmıştır.³⁷⁰

Bu açıklamalardan anladığımız kadarıyla Taberi, “كلمات الله ve كلمات ربي” ifadeleriyle Allah'ın ilmine dikkat çekilmek istendiğini ve aslı itibariyle vahiy kaynaklı olan

³⁶⁸ Mukâtil, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, II, 605.

³⁶⁹ Mukâtil, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, III, 437-438.

³⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyan An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 80-82.

kutsal kitapların Allah'ın ilminin yansımaları olduğunu ifade etmek istemiştir. Buradan hareketle özü itibariyle Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'ın Allah'ın kelimelerini (sözlerini) yansıttığını söyleyebiliriz. Allah'ın sınırsız ilmine göre bu kitaplar denizde damla misali gibidir.

Razi (ö. 606/1209), Kehf 18/109. Ayette yer alan “Rabbimin kelimeleri” ifadesini Allah'ın ilmi ve hükmü olarak açıklamaktadır. Allah'ın ilmi ve hükümleri yazılıp bitirilmeden, mürekkeplerin tükeneyeceği ifade edilmektedir. Kadim olan Allah'ın ilminin tükenebileceğini söylemek ezeli ve ebedi olan Allah'ın noksansız sıfatlarıyla bağdaşmamaktadır.³⁷¹ Razi, Lokman 31/27. Ayeti incelerken Allah'ın ilminin sınırsızlığına ilaveten Allah'ın sanatının enteresanlıklarının bitip tükenmeyeceğini ifade etmektedir.³⁷²

Hız. İsa'nın mucizevi bir şekilde babasız olarak dünyaya geldiği bilinmektedir. Allah, Kur'an'da Hız. İsa (a.s.)'ya “Kelime” adını vermiştir.³⁷³ Hız. İsa'nın babasız bir şekilde yaratılışı Allah'ın sanatını ve kudretini göstermektedir. Hız. İsa'nın harikulâde bir şekilde yaratıldığını göstermektedir. Lokman 31/28. Ayeti de incelediğimizde müşriklerin diriltilmelerine karşılık inkârcı sözlerine Allah tüm insanlığı diriltmenin tek kişiyi diriltmek gibi olduğunu ifade etmektedir. Allah, ölümlere “dirilin” der ve bunun üzerine insanlar dirilirler.

Allah'ın kelimelerini Allah'ın ilmi olarak anlayabiliriz. Bunun yanında Allah'ın kelimelerini (sözlerini) her şeyi yaratan Allah'ın külli iradesiyle her zaman kâinata müdahil olduğu, “ol” demesiyle dilediği şeyi oluş sürecine soktuğu, sözleri ve fiilleriyle aktif olduğu anlamında anlamamız da mümkündür.³⁷⁴

Beydâvî (ö. 685/1286), Kehf 18/109. Ayette yer alan “Rabbimin kelimeleri” ifadesini Allah'ın ilmi olarak açıklar. Allah dışındaki varlıkların sonlu olduğunu ve öleceklerini ifade ederek ayette Allah ile diğer varlıklar arasında kıyas yapıldığını, bu kıyasın Allah'ın ilahlığına delil olduğunu söylemektedir.³⁷⁵

³⁷¹Râzî, *Tefsîru 'l-Fahri 'r- Râzî-Mefâtîhu-l-Ğayb*, XXI, 177.

³⁷²Râzî, *Tefsîru 'l-Fahri 'r- Râzî-Mefâtîhu-l-Ğayb*, XXV, 107-108.

³⁷³ Âl-i İmrân 3/45; Nisâ 4/171.

³⁷⁴ Rahmân 55/29.

³⁷⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, III, 295.

Seyyid Kutub (1906-1966), Lokman 31/27. Ayette sınırlı olan insanlık ile sınırsız olan Allah'ın karşılaştırılmasının yapıldığını söylemektedir. İnsanlar bilgilerini yazma işlemlerini ağaçlardan edindikleri kalemle ve mürekkeplerle gerçekleştirirler. İnsanların yazma eylemlerini gerçekleştirecek olan ağaçlar ve mürekkepler sınırlı ve tükenektir. Allah'ın kelimeleri ise sınırsız ve tükenmeyecektir. İlmi sınırsız, iradesi hiçbir güç tarafından engellenemeyen ve dilemesi kayıtsız olarak yerine gelen Allah'ın kelimeleri de tükenmez.³⁷⁶

Mevdudi (1903-1979), Kehf 18/109. Ayette yer alan “Rabbimin sözleri” ifadesini, Allah'ın kudretinin ve hikmetinin mucizeleri, olağanüstü olayları ve harikülâdelikleri olarak açıklamaktadır.³⁷⁷ Mevdudi, Lokman 31/27. Ayette bu ifadeleri daha açık hale getirmektedir. Ayette Allah'ın birliğine, gücüne ve kudretine vurgu yapılarak Allah'tan başka hiçbir varlığın ilah olamayacağı anlatılmaktadır. Dünyanın tüm ağaçlarından yapılabilecek tüm kalemle, dünyanın denizlerinden elde edilebilecek tüm mürekkeplerin Allah'ın hikmet, kudret ve yaratmalarını yazamayacağını yazmaya kalksa bile tüm ağaçların ve mürekkeplerin tükeneceği anlatılmaktadır.³⁷⁸

“Rabbimin kelimeleri” ifadesi Kâinatı yaratan ve kâinatın bütün işlerini yöneten ve her zaman bir yönetme ve yaratma halinde olan Allah'ın kudreti ve hikmetiyle ilişkilendirilmiştir. “Ol” deyince olduran ve yoktan var eden Allah'ın fiillerinin harikülâdelikleri tükenmez.

M. İzzet Derveze (1888-1984), Lokman 31/27. Ayette yer alan “Allah'ın kelimeleri” ifadesini, Allah'ın ayetleri, yarattıkları, İlâh ve Rab oluşunun şahitleri ve kâinattaki kanunlar olarak açıklamaktadır. Derveze, bu ayeti siyak-sibak bütünlüğü içerisinde açıklamaktadır. Bütün insanları yaratmak ve diriltmenin O'na göre bir kişiyi yaratıp dirilmesi gibi olduğu ifade edilmiştir.³⁷⁹ Bu açıklamalar “Allah'ın kelimeleri”

³⁷⁶ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Kahire 1423/2003, V, 2795.

³⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, III, 183.

³⁷⁸ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, IV, 303.

³⁷⁹ Lokman 31/28.

ifadesinin Allah'ın kudretiyle ve ilahlığına ve rububiyetine delil olan kâinat ayetleriyle ilişkilendirildiğini göstermektedir.³⁸⁰

Kur'an ayetlerini incelediğimizde müşriklerin Allah inancının olduğunu görüyoruz. Müşriklere kendilerini kimin yarattığı sorulduğunda "Allah" diye cevap verdiklerini görüyoruz.³⁸¹ Aynı şekilde gökleri ve yeri yaratanın kim olduğu sorusuna "Allah" dediklerini biliyoruz.³⁸² "Allah'ın kelimeleri" ifadesi kâinatta Allah'ın ilahlığına ve rububiyetine delil olan her şey olarak anlaşılması mümkündür. Bu ayet, müşrikleri bu kadar deliller karşısında ahireti inkâr etmemeye ve şirk koşturmaya davet etmektedir.

Çağdaş müfessirlerden Bayraklı, Kehf 18/109. ve Lokman 31/27. ayetlerde yer alan "Allah'ın kelimeleri" ifadesini Allah'ın ilminin sonsuzluğunun insanlığın anlayacağı şekilde anlatılması olarak yorumlamaktadır. Kur'an, bu sınırsız ilmin insanlığın ihtiyaçları oranında Hz. Peygamber'e vahyidir. Lokman 31/27. ayette "ağaçların kalem olması" ifadesi ilave edilmiştir. Bu ayetler hem tevhid inancına vurgu yapmakta, hem de bilgi ile güç arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Bu ayetlerde yer alan ifadeler Allah'ın sınırsız ilminin veciz bir şekilde sunulmasıdır.³⁸³

Kur'an Yolu tefsirinde, Kehf 18/109. ayette yer alan Allah'ın sözlerinden maksadın Allah'ın ilim ve hikmetleri olduğu ifade edilmiştir. Yüce Allah'ın ilim ve hikmeti sonsuz ve sınırsızdır; denizler ve ağaçlar ise sonlu ve sınırlıdır. Yüce Allah'ın ilmini yazmak için denizlerin tamamı mürekkep olarak kullanılsa, bir o kadar da deniz ilave edilse Allah'ın ilmini yazmaya yeterli olmaz. Lokman 31/27. Ayette yer alan ifadeler de bu anlam içeriğine sahiptir.³⁸⁴

Süleyman Ateş, Kehf 18/109. ayette yer alan Allah'ın kelimeleriyle anlatılmak istenenin O'nun birliğinin ve büyüklüğünün işaretlerinin sayılamayacak kadar çok olduğunu. Allah'ın bilgisi ve büyüklüğünün alametleri o kadar çoktur ki bunları yazmak için ağaçlar kalem denizler de mürekkep olsa yeterli gelmeyecektir. Lokman

³⁸⁰ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, III, 176-178.

³⁸¹ Zuhuf 43/87.

³⁸² Lokman 31/25; Zümer 39/38; Zuhuf 43/9.

³⁸³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, XV, 160-162.

³⁸⁴ Karaman vdğr., *Kur'an Yolu*, III, 585.

31/27. Ayette yer alan ifadeler Kehf 18/109. Ayette yer alan ifadelerle benzer içeriğe sahiptir.³⁸⁵

M. Said Şimşek Kehf 18/109. Ayeti Allah'ın bilgisiyle ve evrende meydana gelen olaylardaki hikmetlerle açıklamaktadır. Surede mağara arkadaşları, Hz. Musa ve kendisine Allah katından ilim verilmiş kul arasında geçen olay ve Zülkarneyn kıssaları ilginç ve tarihin derinliklerinde kalmış kıssalarıdır. Sonsuz bilgiye sahip olmayan birinin esrarengiz olaylar içeren bu kıssaları bilemez. Hz. Muhammed ise bir beşerdir. Allah bu kıssaları kendisine vahy yoluyla bildirmiştir. Buradan hareketle Allah'ın ilmi ve hikmetleri tükenmez.

Bazıları, Allah'ın kelimeleriyle Kur'an'ın kastedildiğini sanır ve Kur'an'ın sınırsız bilgiler içerdiğini ileri sürer. Bu görüş batıldır. Allah'ın ilminin tamamı Kur'an'da mevcut değildir.³⁸⁶

Şimşek, Lokman 31/27. Ayeti Allah'ın kudretiyle açıklamaktadır. Allah'ın gücünün sınırı yoktur. Allah'ın insana verdiği nimetler sınırsızdır. Şimşek, Kehf 18/109. Ayetin açıklamasına ek olarak bu ayette Allah'ın gücüne vurgu yapmaktadır. Allah, evrende ne yaratmışsa mutlaka bir hikmeti vardır ve yerli yerindedir. Ayeti Kur'an'a hamledip her şeyin Kur'an'da olduğunu söyleyenler ayeti bağlamından koparıp keyfi yorumlar yapmaktadır.³⁸⁷

Celal Yıldırım, Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetlerde yer alan “Allah'ın kelimeleri” ifadesini ilmi, kudreti ve kemâl sıfatlarıyla ilişkilendirmektedir. Allah, öncesiz ve sonrasıdır. İlmi, kudreti ve kemâl sıfatlarıyla Allah ezeli ve ebedidir. Kâinatın büyüklüğü karşısında insanın ilmi yok denecek kadar azdır. Bu ayetler, Allah'ın üstün ve sınırsız kudretini, her şeyi ilahi plan çerçevesinde yarattığını; boş, gereksiz ve hikmetsiz hiçbir şey yaratmadığını açıklamaktadır.³⁸⁸

³⁸⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, III, 1602-1603.

³⁸⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, III, 292-293.

³⁸⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, IV, 151.

³⁸⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, IX, 4765.

3.4.5 Kehf Suresi 18/109 ve Lokman Suresi 31/27. Ayetlerin Bilimsel Tefsir İle İlişkisi

Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetleri incelediğimizde karşımıza bir örnekleme anlatımı çıkmaktadır. “Allah’ın kelimeleri” müphem bir ifadedir. İnsanların anlayabilmesi için benzetme yoluyla anlatılmıştır. Tefsirleri incelediğimizde genel olarak Allah’ın hikmetinin, kudretinin, ilminin sınırsız olduğunu ve Allah’ın vahdaniyetine delil olan gerek kâinat ayetlerinin gerek Kur’an ayetlerinin Allah’ın birliğine delalet eden bilgi hazinesi olduğu anlaşılmıştır.

Allah’ın kelimelerinin tükenmeyeceğinden hareketle bu ifadeyi Kur’an olarak yorumlayanlar ayetlerin anlamlarının tükenmeyeceğini sınırsız olduğunu ifade etmiştir. Her çağda Kur’an’ın gizli anlamlarının gün yüzüne çıkacağı gibi bir izlenim ortaya çıkmıştır. Bilimsel ve işâri yönelişler bunu göstermektedir. Asıl anlam olan nüzul sürecinde anlaşılan mana buharlaşmıştır. Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetlerin müfessirlerin görüşlerinden hareketle Kur’an’ın bilimsel bir şekilde yorumlanmasına delil olarak kabul edilmesi cılız bir iddiadır.

“Allah’ın kelimelerini” ifadesini Âdem (a.s)’dan Muhammed (a.s)’a kadar geçen tüm peygamberlere gönderilen vahiylerin sayısal açıdan çokluğunu ifade etmek için kullanılmış da olabilir. Vahiyler Allah’ın topluma müdahalesidir. Allah hiçbir toplumu rehbersiz bırakmamıştır. Allah, ayetlerinde her ümmete peygamber gönderdiğini³⁸⁹ ve peygamber göndermedikçe azap etmeyeceğini ifade etmiştir.³⁹⁰

Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetler ile Allah toplumlara gönderdiği vahiylerin çokluğunu ya da ilminin, kudretinin, hikmetinin ve vahdaniyetinin delillerinin sınırsızlığını beyan etmiştir. Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetler siyak-sibak bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde Kur’an ayetlerinin bilimsel olarak tefsir edilmesine delil oluşturmamaktadır. Kur’an ayetlerinin anlam stokunun sınırsız olduğunu söylemek evrensellik, bilimsellik ve i’câz anlayışıyla uyumsuzdur. Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetlerin Kur’an ayetlerini tefsir ederken bilimsel

³⁸⁹ Yunus 10/47; Nahl 16/36; Fâtır 35/24.

³⁹⁰ İsrâ 17/15; Tâhâ 20/134; Kasas 28/47.

yönelişle ayetlerin anlaşılmasına ve yorumlanmasına delil olmayacağını düşünmekteyiz.

Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetleri incelediğimizde karşımıza bir örnekleme anlatımı çıkmaktadır. “Allah’ın kelimeleri” müphem bir ifadedir. İnsanların anlayabilmesi için benzetme yoluyla anlatılmıştır. Tefsirleri incelediğimizde genel olarak Allah’ın hikmetinin, kudretinin, ilminin sınırsız olduğunu ve Allah’ın vahdaniyetine delil olan gerek kâinat ayetlerinin gerek Kur’an ayetlerinin Allah’ın birliğine delalet eden bilgi hazinesi olduğu anlaşılmıştır.

Allah’ın kelimelerinin tükenmeyeceğinden hareketle bu ifadeyi Kur’an olarak yorumlayanlar ayetlerin anlamlarının tükenmeyeceğini sınırsız olduğunu ifade etmiştir. Her çağda Kur’an’ın gizli anlamlarının gün yüzüne çıkacağı gibi bir izlenim ortaya çıkmıştır. Bilimsel ve işâri yönelişler bunu göstermektedir. Asıl anlam olan nüzul sürecinde anlaşılan mana buharlaşmıştır. Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetlerin müfessirlerin görüşlerinden hareketle Kur’an’ın bilimsel bir şekilde yorumlanmasına delil olarak kabul edilmesi cılız bir iddiadır.

“Allah’ın kelimelerini” ifadesini Âdem (a.s)’dan Muhammed (a.s)’a kadar geçen tüm peygamberlere gönderilen vahiylerin sayısal açıdan çokluğunu ifade etmek için kullanılmış da olabilir. Vahiyler Allah’ın topluma müdahalesidir. Allah hiçbir toplumu rehbersiz bırakmamıştır. Allah, ayetlerinde her ümmete peygamber gönderdiğini³⁹¹ ve peygamber göndermedikçe azap etmeyeceğini ifade etmiştir.³⁹²

Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetler ile Allah toplumlara gönderdiği vahiylerin çokluğunu ya da ilminin, kudretinin, hikmetinin ve vahdaniyetinin delillerinin sınırsızlığını beyan etmiştir. Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetler siyak-sibak bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde Kur’an ayetlerinin bilimsel olarak tefsir edilmesine delil oluşturmamaktadır. Kur’an ayetlerinin anlam stokunun sınırsız olduğunu söylemek evrensellik, bilimsellik ve i’câz anlayışıyla uyuşmamaktadır. Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetlerin Kur’an ayetlerini tefsir ederken bilimsel

³⁹¹ Yunus 10/47; Nahl 16/36; Fâtır 35/24.

³⁹² İsrâ 17/15; Tâhâ 20/134; Kasas 28/47.

yönelişle ayetlerin anlaşılmasına ve yorumlanmasına delil olmayacağını düşünmekteyiz.

4. SONUÇ

Kur'an-ı Kerim, Allah tarafından insanlık ailesine gönderilmiştir. Kur'an'ın doğrudan muhatapları nüzul döneminde yaşayan topluluktur. Günümüzde yaşayan ve yaşayacak insanlar Kur'an'ın dolaylı muhataplarıdır. Buradan hareketle Kur'an'ın hitabı tarihi öğeler taşımakla birlikte mesajları tarih üstüdür. Kur'an'ın evrensel olması ile gönderiliş gerekçesi arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Kur'an, nüzul döneminde yaşayan insanların dini, ekonomik, siyasi, idari ve toplumsal sorunlarını çözmek için indirilmiştir. Kur'an, kendisini hüda, rahmet, şifa, furkan, hablullah, urvetü'l vuskâ ve mev'ize olarak isimlendirmektedir. Kur'an, nüzul dönemindeki şirk eksenli hayat yerine tevhid eksenli bir hayatı ikâme etmek için gönderilmiştir.

Kur'an'ın bilimler kitabı olmadığı, din ve hidayet kitabı olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Kur'an'ın gönderiliş gerekçesi ve ana hedefi insanlığın hidayetidir. Kur'an'ı tıp, fiziki kimya ve astronomi hakkında bilimsel bilgiler içeren bir kitap haline dönüştürmek ciddi sorunlar barındırır. Bu dönüştürme eylemi, Kur'an'ın hidayet ve mev'ize yönünü gölgeleyecektir. Kur'an'ın tabiat ile alakalı olaylardan bahsetmesi Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini ve insanlığın dirilişini gözler önüne sermek içindir. Kur'an, insanlığa tevhid dinini ikame etmeleri için gönderilmiştir.

Bilimsel yönelişi pratik olarak tefsirine uygulayan kişilerin başında Fahreddin er-Râzî gelmektedir. Râzî, ayetleri derinlemesine incelemiş, dönemin bilimsel birikimini tefsirine yansıtmıştır. Mısırlı Tantavi Cevheri'nin 26 ciltlik *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'an* isimli eser, bilimsel yönelişin en özgün ve en temel kaynağıdır. Bilimsel tefsirin ekolleşmesi modern döneme özgü bir faaliyetir.

Bilimsel gelişmelerin ayetlerin anlaşılmasında ek bilgi olarak kullanılması Kur'an'ın kevnî ayetlerinin ayrıntılı olarak daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Bu açıklamaları asıl anlam olarak değil yorum zenginliğinin bir parçası olarak ve ilave bilgi mahiyetinde örnekler olarak düşünmemiz gerekmektedir. Kur'an'ı anlamak için tıp, astronomi, matematik gibi bilimsel verilerden yararlanmak başkadır; her icat edilen yeni bir buluşu Kur'an'a mal etmek, "Bu zaten Kur'an'da var, Kur'an bunu 1400 sene önceden haber vermiş" demek başkadır. Kur'an'ı anlama adına bilimden

yararlanmayı kabul etsek de; her keşfedilen yeni şeyin Kur'an'da zaten var olduğunu kabul etmemiz mümkün değildir. Bu bakımdan ayetlerin açıklanmasında ve yorumlanmasında kendisinden istifade edilen bilimsel gelişmeleri araç olarak kabul etmek doğru bir yaklaşım tarzıdır. Öte yandan onları amaç haline getirip Kur'an'ın bunlara işaret ettiğini savunmak ise Kur'an'ın amacına, muhtevasına ve tefsirin ilkelerine uymamaktadır.

Kur'an, tabiatla ilgili konulara gönderiliş amacı olan hidayete erdirmeye, insanı dünya ve ahiret saadetine kavuşturma yönünde yer vermekte, dolayısıyla tabiat bilimlerinde olduğu şekliyle bilimsel hakikatleri açıklama, evrendeki işleyişin neden ve nasıl cereyan ettiği konularında insanı bilgilendirme gibi bir amaç gütmemektedir. Kur'an, insanın yaratılışı ve evrenin işleyişine dair konulara çok yer vermiştir.

Dolayısıyla Kur'an'ın açıklanması ve yorumlanması faaliyetlerinde ilgili ayetlerde bilimsel verilerden istifade edilmesinin imkânı vardır. Bilimsel tefsir, neticede diğer yorumlar gibi doğru olma ihtimali yanında yanlış olma ihtimali de olan bir yorum faaliyetidir. Ayetlerin sıbak-siyakını dikkate alarak, yapılan bilimsel yorumları ayetlerin değişmez genel geçer anlamı olarak görmemeli, bilimsel yorumlar Kur'an'ın esas hedefi olan hidayet amacının önüne geçirilerek asıl maksat gözardı edilmemelidir.

En'am 6/38. Ayeti siyak-sibak bütünlüğü içerisinde değerlendirdiğimizde müşriklerin gayri samimi mucize isteklerine cevap mahiyetinde olduğunu tespit ettik. Müşriklere ayette, kâinatın mucizelerle dolu olduğunu yeryüzünde yürüyen hayvanların, kanat çırparak uçan bütün kuşların ve bir damla sudan yaratılan insanların mucize olarak görülmesi istenmektedir. Ayetteki "el-kitap" ifadesinin Kur'an olarak değil, Allah'ın sınırsız ve ezeli ilmi anlamına gelen levh-i mahfuz olarak anlaşılması gerektiği kanaatine vardık.

En'am 6/59. Ayeti gerek siyak-sibak bütünlüğü içerisinde değerlendirdiğimizde gerek Kur'an'ın kendi kendini tefsir etmesi bakımından Yunus 10/61 ve Lokman 31/34. Ayetle birlikte düşündüğümüzde Kur'an'ın bilimsel bir şekilde yorumlanmasına delil olamayacağı kanaati hâsıl oldu. En'am 6/59. Ayet müşriklerin

azap isteklerinin gayb olduğunu ifade etmektedir. Gaybın bilgisinin de Allah'ın ilminin yer aldığı levh-i mahfuzda saklı olduğu ifade edilmektedir. Müşrikler, Hz. Peygamber'den Kur'an'ın eğer Allah katından gönderilmiş bir hakikat ise gökten taş yağdırmasını veya acı bir azap göndermesini istemişlerdir. Azap getirme yetkisinin kendi elinde olmadığını Allah'ın hazinelerinin yanında olmadığını ve gaybı bilmediğini ifade etmiştir. Kendisine ve başkalarına ne yapılacağını bilmediğini ve kıyamet saatini de bilmediğini ayetlerle ifade etmiştir.

Yusuf 12/111 ve Nahl 16/89. ayetler Kur'an'ın beyan sıfatıyla alakalıdır. Kur'an'ın beyan sıfatını bilimsel teori ve kanunların açıklanması olarak izah etmek öğüt, örnek ve hidayet rehberi olarak gönderilen Kur'an'ı yüce gayelerinden uzaklaştırmak anlamına gelir. Siyak-sibak bütünlüğü içerisinde Yusuf 12/111 ve Nahl 16/89. ayetler Kur'an'ın bilimsel bir şekilde yorumlanmasına delil teşkil etmemektedir. Kur'an'ın her şeyi beyan ettiğini ileri sürmek, modern dönemde keşfedilen bilimsel bilgi ve keşiflerle Kur'an'ı yorumlamak bu ayetlerden dayanak teşkil etmemektedir. Kur'an'ın her şeyi beyan ettiğini söylemenin Kur'an'dan hiçbir delil ve dayanağı olmayan yorumların çıkarılmasına sebep olacağı âşikârdır. Yusuf 12/111 ve Nahl 16/89. Ayetlerde ifade edilen Kur'an'ın her şeyi beyan etmesi din ile ilgili hususlarda rahmet, hidayet, zikr, rehber ve müjde olması yönüyledir.

Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetleri incelediğimizde karşımıza bir örnekleme anlatımı çıkmaktadır. “Allah'ın kelimeleri” müphem bir ifadedir. İnsanların anlayabilmesi için benzetme yoluyla anlatılmıştır. Tefsirleri incelediğimizde genel olarak Allah'ın hikmetinin, kudretinin, ilminin sınırsız olduğunu ve Allah'ın vahdaniyetine delil olan gerek kâinat ayetlerinin gerek Kur'an ayetlerinin Allah'ın birliğine delalet eden bilgi hazinesi olduğu anlaşılmıştır.

Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetler ile Allah toplumlara gönderdiği vahiylerin çokluğunu ya da ilminin, kudretinin, hikmetinin ve vahdaniyetinin delillerinin sınırsızlığını beyan etmiştir. Kehf 18/109 ve Lokman 31/27. Ayetler siyak-sibak bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde Kur'an ayetlerinin bilimsel bir şekilde tefsir edilmesine delil oluşturmamaktadır. Kur'an ayetlerinin anlam alanının sınırsız olduğunu söylemek evrensellik, bilimsellik ve i'câz anlayışıyla uyusmamaktadır.

Kur'an'ı anlama faaliyeti olarak görülen tefsirde sınırsız bir genişlik söz konusu değildir. Ayetlerden anlaşılacak manaların sınırı olmadığını söylemek nesnellikten uzaklaşmak anlamına gelir.

Kur'an'da bilimsel dil ve üslup kullanılmamıştır. Allah, ortalama insanın anlayabileceği sade ve anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Allah'ın kelamı ilk muhatapların anlayacağı bir tarzda teşekkül etmiştir. Buradan hareketle ayetlerden yola çıkarak ilmi keşif ve gelişmeleri Kur'an'da aramak Kur'an'ın rehber, şifa, rahmet ve hidayet özelliklerini gölgelemektedir. Kur'an, insanların ve toplumların dünya ve ahirette mutlu olabilmelerini sağlayan temel ve hayati ilkeleri aktarmıştır. Kur'an'ın, her şeyi bütün detaylarıyla açıklayan bir kitap olduğunu düşünmemiz doğru olmaz.

KAYNAKLAR

Abduh, M. & Rıza, M. R. (2011). *Tefsiru'l-Menâr*. (Çev. İ. Tüfekçi, & M. Erdoğan). İstanbul: Ekin Yayınları.

Akbaş, Ahmet. (2016). Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(15), 75-93.

Aslan, Osman. (2006). *Tantavi Cevheri Örneğinde Bilimsel Tefsir*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Atalay, Orhan. (2004). *20. Yüzyıl Tefsir Akımı İçtimâî Tefsir*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Ateş, Abdurrahman. (2002). Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2(4), 117-141.

Ateş, Süleyman. (1989). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

Aydar, Hidayet. (2000). Kur'an'da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levh-i Mâhfuz. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 63-141.

Aygün, Abdullah. (2007). Şâtıbî'nin Kur'an'ın Ümmiliği ve İlmi Tefsir Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 7(7), 157-168.

Baltacı, Burhan. (2005). *Şâtıbî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Baltacı, Burhan. (2017). *Kur'an'ı Anlama ve Yorumlama Metodolojisine Yeni Bir Yaklaşım Denemesi-Açı Teorisi Örneği*. İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar, Malatya İlahiyat Vakfı İlmi Araştırmalar Yayınları, 2, 53-58.

Bayraklı, Bayraktar. (2007). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları.

Bilmen, Ö. Nasuhî. (1964). *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.

Bulut, Zübeyir. (2015). Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 1-31.

Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa el-Hanefiyyü'l Halvetî. (1995). *Muhtasar Ruhu'l-Beyân Tefsiri*. İstanbul: Damla Yayınları.

Cerrahoğlu, İsmail. (1989). *Tefsir Usulü*. Ankara: TDV Yayınları.

Çalışkan, İsmail. (2003). Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi / Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 235-248.

Çalışkan, İsmail. (2017). *Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Çapan, Ergün. (2012). İfrat ve Tefrit Arasında Kur'an ve İlmi Hakikatler. *Ekev Akademi Dergisi*, 16(51), 167-196.

Çelebi, İlyas. (1996). "Gayb" DİA, XIII, (s. 404-409). İstanbul: TDV.

Çelik, Muhammed. (2010). Kur'an'ın Kendini Tanıtması. *Diyanet İlmi Dergi*, 46(3), 7-46.

Çelik, Ömer. (2013). *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları.

Demir, Recep. (2013). *Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem*. İstanbul: Hikmet Evi Yayınları.

Demir, Şehmus. (2003). *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Demir, Şehmus. (2010). *Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım*. Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul.

Demirci, Muhsin. (2006). *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Demirci, Muhsin. (2012). *Tefsir Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Demirci, Muhsin. (2017). *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Derveze, M. İ. (1997). *Et-Tefsirü'l-Hadis (Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri)*. (Çev. Ekrem Demir&A.-M. Çelen). İstanbul: Ekin Yayınları.

Dursun, Ferhat. (2018). *Yusuf Suresinin Belâgat Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ebüssuûd Efendi. (2006). *Ebüssuûd Tefsiri*. (Çev. Ali Akın). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

el-Beydâvî, Kadı Nasuruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. (t.y.). *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

el-Cabiri, Muhammed Abid. (2013). *Fehmü'l-Kur'ân (Nüzul Sırasına Göre Hikmetli Kur'an'ın Anlaşılır Tefsiri)*. (Çev. Muhammed Çoşkun). İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık.

el-Cevherî, Tantâvî. (1350). *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî.

el-Cevziyye, İbn Kayyım. (2011). *Bedâi'ut-Tefsir*. (Çev. H. Öğmüş & H. Aldemir). İstanbul: Polen Yayınları.

el-İsfahani, Râğıb. (2009). *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem.

el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. (2006). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

el-Maturidî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî. (2015). *Tevîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. (Çev. B. Topaloğlu, S. K. Sandıkçı, Y. Ş. Yavuz). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Erol, Merve. (2014). *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Hazır ve Süleyman Ateş Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

er-Razî, Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. (1981). *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî-Mefâtîhu-l-Ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

es-Sabuni, Muhammed Ali. (1981). *Safvetü't-Tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kur'ân'il-Kerim.

es-Semerkandî, Ebû'l-Leys. (1993). *Tefsîru'l Kur'an*. İstanbul: Sezgin Neşriyat.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (1984). *Câmiu'l-Beyân An Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

ez-Zehebî, M. Hüseyin. (1976). *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Kahire: Mektebetü Vehbe.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî. (2017). *Keşşaf Tefsiri*. (Çev. A. Hatip, M. Çoşkun, A. Bebek, M.Sülün). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Feyizli, H. T. (2013). *Feyzü'l-Furkan Açıklamalı Kur'an'ı Kerim Meâli*. İstanbul: Server İletişim.

Gezer, Süleyman. (2008). Metin-Yorum İlişkisi Çerçevesinde Ra'd Suresinin 41. Ayeti. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8(4), 147-159.

Gezer, Süleyman. (2016). *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Gördük, Y. Emre. (2014). Bilimsel Tefsir ve 20. Yüzyıldaki Meşhur Temsilcileri Perspektifinden Hasan Basri Çantay'ın Açıklamalı Meâli. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (33), 181-214.

Gülbay, Ayşe. (2010). *Süleyman Ateş'in Bilimsel Tefsire Yaklaşımı*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Güllüce, Veysel. (2007). *Bilimsel Tefsirde Usul*. Erzurum: Aktif Yayınevi.

Güllüce, Veysel. (2010). *Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi*. Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi. İstanbul.

Gündüz, Ahmet. (2016). Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Müspet ve Menfi Etkisi. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 93-113.

Hocaoğlu, Mustafa. (2015). Kur'an'ı Anlamada Parçacı Yaklaşım Sorunu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 857-865.

Işık, Emin. (1989). "A'lâ Sûresi" *DİA*, II, (s. 310-311). İstanbul: TDV.

İbn Acibe, el-Haseni. (2012). *Bahru'l-Medid fi Tefsiri'l Kur'an'il Mecid*. (Çev. Dilaver Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınları.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida' İmadüddin İsmail b. Şihabiddin Ömer Kesir b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî. (1999). *Tefsîrul-Kur'âni'l-Azîm*. Riyad: Dâru Tayyibe.

İbn Muhammed el-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali. (1984). *Zadü'l-Mesir Fi İlmi't-Tefsir*. Beyrut: el-Mekteb'ul-İslamî.

Kandemir, M. Y., Zavalı, H. & Şimşek, Ü. (2017). *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an'ı Kerim Meâli*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K. & Gümüş, S. (2007). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Karaoğlu, Arslan. (2017). Kur'an'ı Anlamada Bilimsel Yöneliş Toplu Bir Bakış. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(6), 367-391.

Karlı, İ. Hilmi. (2010). Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar. *Diyanet İlmi Dergi*, 46(3), 79-94.

Kaya, Mehmet. (2016). Bilimsel Tefsir ve Değişim. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3(5), 195-223.

Kırca, Celal. (1996). *Kur'an ve Bilim*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Kırca, Celal. (2009). *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Kırca, Celal. (2010). *Bir Anlama Sorunu Olarak Kur'an Yorumlarında Rasyonalizasyon*. Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi. İstanbul.

Kırca, Celal. (2012). Kur'an ve Modern Bilim (İlişkisi-Sahası-Sorunları). *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(15), 7-34.

Kırca, Celal. (2018). *Kur'an ve Sosyal Hayatımız*. Ankara: Fecr Yayınları.

Kırış, Şemsettin. (2018). Sünnetin Teolojik Boyutu. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 43-63.

Mehmet Vehbi Efendi (Konyalı). (1968). *Hulâsat'ül Beyan Fi Tefsir'il Kur'an*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-Alâ. (1987). *Tefhîmü'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Mukatil b. Süleyman. (2002). *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*. Beyrut:Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

Nursi, B. S. (1993). *İşârâtü'l-İ'câz*. (Çev. Abdülmecid Nursi). İstanbul: Sözler Yayınevi.

Özgel, İshak. (2015). Çağdaş Tefsir Yönelişleri Açısından Bediüzzaman Said Nursi'nin Tefsir Yöntemi (Şuhûdî Tefsir). *Ekev Akademi Dergisi*, 19(61), 299-321.

Öztürk, Mustafa. (2015). *Kur'an'ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Öztürk, Mustafa. (2015). Sahabe ve Kuran. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 7-36.

Öztürk, Mustafa. (2017). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Öztürk, Mustafa. (2017). *Kur'an, Tefsir ve Usul Üzerine Problemler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Seyyid Kutub. (2003). *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru's-Şurûk.

Söyler, Abdussamed. (2010). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri İsimli Eserde Bilimsel Tefsir Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şener, A., Sofuoğlu, C. & Yıldırım, M. (2014). *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şimşek, M. Sait. (2012). *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Şimşek, M. Sait. (2017). *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Hikmet Evi Yayınları.

Tatlı, Bekir. (2005). Kur'an'da Dünya ve Arz Kelimelerinin Kullanımı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46(2), 259-265.

Tiyek, Fatih. (2016). *Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış*. V. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı, 3, 103-115.

Turgay, Nurettin. (2002). İlmi Tefsir. *Diyanet İlmi Dergi*, 38(1), 93-102.

Ulutürk, Veli. (1997). Kur'an'da İmam ve Ümmet Kelimelerinin Manaları. *Diyanet İlmi Dergi*, 33(3), 41-48.

Üzüm, İlyas. (2002). “Kehf Suresi” DİA, XXV, (s. 188-189). İstanbul: TDV.

Yavuz, Ö. Faruk. (2011). Gazzâlî ve İlmi Tefsir. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31(31), 39-59.

Yazır, Elmalılı M. H. (2003). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Huzur Yayınları.

Yıldırım, Celal. (1991). *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Anadolu Yayınları.

Yılmaz, Hasan. (2006). Kur'an'da Her Konu ve Bilgi Var mı?.*Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (26), 186-201.

Yurt, M. Emin. (2019). Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 103-142.

Yüksel, Yakup. (2015). Fıkhi Tefsir Geleneğinde Ahkâm-ı Kur'aniyye'nin Yeri. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (8), s. 161-181.

